1938
4-9

'KIL ÇER ÇYZININ PROLETARLARЬ, BIRIGINDER!

PROPAGANDA ÇANA YGJT

4-9

YIEL 1938

QK(B)P OKTAЬQ KOMITETJNJN PARTIJA BASPASЬ
ALMA-ATA QALASЬ

Barlьq elderdjn proletarlarь, ejrigjnder!

PROPAGANDA

ÇANA

YGJT

QAZAQSTAN K(B)P ORTALЬQ KOMITETJNJN ÇURNALЬ

AIЬNA 1 RET CЬQADЬ

Redaksianьn adresj: Alma-Ata, Ykmet yij, QK(B)P Ortalьq Komitetj, bəlme № 7, Telefon № 51—45

№ 9 DEKABR 1938

Bolceviktjk propagandanь ïiьmdastьru programmasь

Stalin çoldastьn tjkelei qatьnasuьmen çarьqqa cьqqan tamaca kjtap — «BK(B)P tarixьnьn qьsqaca kursь» — bjzdjn bolceviktjk partianьn ømjrjnde asa zor oqiqa boldь. Būl kjtap pen tanьsqan ərbjr adam, al bjzde køpcjljk būl kjtappen tanьsu bьlai tūrsьn, yirenuge de kjrjsip otьr, būl kjtap bjzdjn partiamьzdьn mycelerj men barlьq sovet qalqьnьn susaqan tjlegjne əbden sai ekenjn sezgen bolu kerek. Fevral-mart plenumьnda Stalin çoldas aldьmьzqa qoiqan bolcevizmge çetjlu mjndetjn cecude būl kjtap asa maŋьzdь qūral bolьp tabьladь.

BK(B)P Ortalьq Komitetjnjn əzjnjn 14 noiabrdegj qaulьsьnda: «BK(B)P tarixь qьsqaca kursьnьn» çarьqqa cьquь bolceviktjk partianьn ideialьq ømjrjndegj əte jrj oqiqa bolьp tabьladь. «BK(B)P tarixь qьsqaca kursьnьn» çarьqqa cьquьmen partia bolcevizmnjn ideialьq quattь çaŋa qūralьn... aldь» — dedj. Būl tamaca kjtap marksizmnjŋ-leninizmnjn qьlmi negjzderjn acьp, Lenin — Stalin partiasь jsjnjn, kommunizm jsjnjn typkjljktj çeŋjp cьquьna senjmdj nьqaita tysedj.

«BK(B)P tarixь qьsqaca kursьnьn» orьs tiljnde cьqqan 8 million danasьnьn 2 çetjnjn jcjnde tarap ketuj būl kjtapqa bjzdjn sovet qalqьnьn qalьn būqarasьnьn tjlegj asa zor ekenjn kørsetedj. Stalin çoldas aitqandai ətken jster çaiьnda çeŋjl çana tysjnjksjz əngjme bolqan būqan ceijngj oqu kjtaptarьnьn bərjne qaraqanda «BK(B)P tarixьnьn qьsqaca kursь» øzjnjn təçribesjne qaraqanda çer çyzjnde bjr qana partia bolqan bjzdjn bolcevikter partiasь tarixьnьn negjzgj məselelerine qьlьm çyzjmen maqna beredj, propaganda çūmьsьnda bolьp kelgen marksizm men leninizmdj calqailatu siaqtь kustarlьq çana ziandь ədetterdj çoiadь çana bjrьŋqai marksistjk-lenindjk qьlьmьnьn sostavtьq bøljmderjn bjr tūtas etjp qosadь. Būrьnqь oqu kjtaptarьna qaraqanda «BK(B)P tarixьnьn qьsqaca kursь» partia tarixьn tarixi adamdardьn tøŋjregjnen cьqpai otьrьp aitpaidь, tarixi faktьlardь aitadь çana partianьn mycelerjn, eŋ aldьmen, marksizmnjn-leninizmnjn ideiasь arqьlь tərbieleudj køzdeidj.

BK(B)P tarixьnьn qьsqaca kursь marksistjk-lenindjk teoriianьn bjrsьpьra kyrdelj məselelerjne maqna berudegj sūiьltьp çjberucjljkten çana øŋjn ainaldьrucьlьqtan marksistjk ədebiettj bosatadь.

Aita ketu kerek, BK(B)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьn tysjndjruge kjrjskende keibjr çoldastar ūiьmdastьru məselesjne salmaqtь købjrek saladь, kruçoktar qosьmca, çərdemcj

orьn bolu kerek deidj. Alaida, BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьn tysjndjru onьn bjrjncj bөljmjn teren propagandalaudь talap etedj, өitkenj qaulьnьn sol bjrjncj bөljmjndө «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn» çarьqqa cьquьnьn maqьzь çөnjndө printsiptj baqa berjlgen çana partia tarixьnьn būrьnqь oqu kjtaptarь men marksistjk ədebiette bolьp kelgen marksistjk-lenindjk teorianьn өnjn ainaldьru, kədjrjn ketjru faktьlarь acьlqan.

Məselen, çeke adamdardьn tarixtaqь rөlj turalь məselenj alaiьq. Būl məsele çөnjnde qaulьda: «... çeke adamdardьn tarixtaqь rөlj turalь məselenj keibjr çalqan teoretikter men propagandister çartьlai es-erljk pozitsia tūrqьsьnan aitьp keledj» — dep kөrsetjlgen. «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn bjrjncj tarauьnda çeke adamdardьn tarixtaqь rөlj turalь erekce aiqьn formulirovka berjlgen. Onda bьlai deidj:

> «Eger kөrnektj adamdardьn ideialarь men tjlekterj qoqamnьn ekonomikalьq damuьna qiqac kelse, aldьnqь qatardaqь taptьn tjlekterjne qiqac kelse, ol adamdar tykke asqьsьz bolьp qaluь mymkjn, sonьn kerjsjnce — eger kөrnektj adamdardьn ideialarь men tjlekterj qoqamnьn ekonomikalьq damuьnьn tjlekterjn, aldьnqь qatardaqь taptьn tjlekterjn dūrьs bjldjrse kөrnektj adamdar naqьz yzdjk cьqqan kөrnektj adam bola aladь». (16-bet).

Çeke adamdardьn tarixtaqь rөlj turalь bjrden-bjr dūrьs kөz qaras osь, tek osьnь qana bjz propagandistjk çūmьsьmьzda qoldanuьmьz kerek.

Mūnan keijn BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьnda bjzdjn eljmjzde sotsializmnjn çenjsj turalь məselege terjs maqna berucjljk marksizmnjnleninizmnjn osьndai өnjn ainaldьrucьlьq pen sūiьltьp çjberucjljkke qosьladь deljngen. Būl məsele çөnjndegj sotsializm sьrtqь qatьnastardьn tarauьnda da typkjljktj çenjp cьqtь deucjljktj, iaqni kapitalistjk interventsia men kapitalizmnjn qaita ornauьnan tolьq garantialь boldьq deucjljktj Stalin çoldas Ivanovqa çazqan qatьnda əckereledi. «Būlai dep tek kөzsjz maqtancaqtar nemese qalqtьn qьraqьlьqьn çoiqьsь keletjn çasьrьn dūspandar qana oilai aladь» dedj Stalin çoldas.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьnda bьlai deljngen: «Kəzjrgj zamandaqь soqьstardьn sipatь turalь məsele çөnjnde marksistjk-lenindjk kөzqarastardь būrmalaucьlьq, ədjl çana ədjletsjz soqьstardьn arasьndaqь aiьrmacьlьqtь tysjnbeucjljk, bolcevikterdj «patsifisterdjn» өzjnjn bjrtyrj degen terjs kөzqaras ken etek alьp keldj».

Bolcevikter «qalai etken kynde de beibjtcjljk bolsьn» degen kөzqarasta çana soqьs ataulьnьn bərjn terjs deitjn kөzqarasta ec uaqьtta bolqan emes çana bolmaqta emes. Bolcevizmnjn kөzqarasь boiьnca, məselen, ispan qalqьnьn facistjk interventterge qarsь soqьsь çana qьtai qalqьnьn çapon basqьncьlarьna qarsь soqьsь ədjl soqьs bolьp tabьladь, sol sьqьldь, eger Fransia çana Anglia ykmetterjnjn miunxendegj predateldjgj bolmasa, cexoslovak qalqьnьn german facizmjne qarsь soqьsь da ədjl soqьs bolqan bolar edj. Bjzdjn bolceviktjk partia imperialistjk soqьs kezjnde beibjtcjljk ūranьn emes, qaita imperialistjk soqьstь azamat soqьsьna ainaldьru ūranьn tastadь çana qolqa qaru alьp, Sotsialistjk Oktəbr revolutsiasьnьn çenjp alqan tabьstarьn qorqaudь qoldadь. Bolcevikterdjn «patsefizmj» çөnjnde Xasan kөlj manьndaqь aiqьn sabaqtar çetkjljksjz bolsa, egerde çaular sovet qūralьnьn tegeurjndj kycjn çana qьzьl çaubngerler men olardьn komandirlerjnjn erljkterjn ūmьtar bolsa, bjz olarqa mьnanь aituьmьz tijs: gospodinder, Xasanda kөrgenderjnjz — al tek «gylcjkter», al «çemjster», naqьz «çemjster» əlj de alda çatьr. Tьnьcsьz neme-

se çygensjz ketken çaudьn qandaiь bolsa da, olar bjzdjn çerjmjzge qai çerde çana qai uaqьtta bolsa da ɵzderjnjn tūmsьqьn sūqqьsь kelse, — bərjbjr, olar būl sovet «çemjsjnjn» dəmjn tatuьna tura keledj. Bjzdjn əskerjmjzdjn əreketj ynemj çau ūrlanьp çana naqьz çygensjz tyrde cabuьl çasaqan manda qana qala beruj myldem mjndettj nərse emes ekenjn ūmьtuqa tijstj emester esjnde saqtasьn. Qaita, bjzge çaudь olardьn ɵzjnjn territoriasьnda qiratu qolailьraq çana çenjiljrek çūmьs. Būl solai bolьp cьqadь — cabuьldьn çana soqqьnьn qandaiьna bolsa da bjz ɵzjmjzdjn danqtь Qьzьl Armianьn barlьq quatь arqьlь ycese soqqьmen çauap beremjz».

Mūnan keijn BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьnda: tarixi qьlьmdь marksistjkke qarsь būrmalaucьlьq pen ɵnjn ainaldьrucьlьq soqqь kezge deijn Pokrovskidjn «mektebj» degenge bailanьstь bolьp keldj, ol tarixi materializmge qaramastan, naqьz tarixqa qaramastan tarixqa bygjngj kynnjn tūrqьsьnan qarap maqna bermek boldь, deljngen. Būl çonde Pokrovskidjn — «tarix degenjmjz ɵtken zamanqa ainaldьrqan saiasat» — degen sɵzj tolьq sipat bola aladь. Bjzdjn propagandisterjmjz ekonomikalьq materializmdj qoldaqan Pokrovski «mektebjnjn» būrmalaucьlьqьna men ɵn ainaldьrucьlьqьna qarsь batьl kyres çyrgjzuj kerek bolqan tarixi oqiqalarqa, sonьn bolqan carttarь men çaqdailarьnьn tūrqьsьnan qarap, iaqni Marks, Engels, Lenin, Stalin ɵrkendetken tarixi materializm tūrqьsьnan qarap tysjndjruj kerek.

Naqьz tarixtь būrmalau, falsifikatsialau kɵbjnese tarixtь boiap kɵrsetpek bolqan əreketterden kɵrjnjp otьradь, məselen, bolcevizmnjn bykjl çolьn ec qandai uaqьtca çenjiljstersjz, cegjnjstersjz, ьlqi çenjsterdjn çolь etjp kɵrsetpek bolqan ədetterden kɵrjnjp otьrdь. Būl tarixi cьndьqqa mylde qaicь keldj, kadrlarьmьzdь dūrьs tərbieleuge bɵget çasadь.

«BK(b)P tarixьnьn qьsqaca kursь» būl siaqtь tarixqa qarsь ziandь tendensialardь çoiьp, partiamьzdьn aqixat tarixьn beredj.

Məselen, 1908-1912 çьldardaqь reaksia kezɛnderj çənjnde «Qьsqaca kurste» bьlai deljngen:

«1908-1912 çьldar revolutsialьq çūmьs ycjn en auьr çьldar boldь. Revolutsia çenjlgennen keijn, revolutsialьq qozqalьs bəsendep, būqaranьn carcaqan çaqdailarьnda, bolcevikter sarizmge qarsь ɵzderjnjn tjkelei kyresu taktikasьn ɵzgertjp, būl kyrestjn oraqьtu çolьna tystj». (148-bet).

«Qьsqaca kurste» Brest kezjndegj qiьndьqtar, neftjn alqacqь kezjndegj cegjnjster erekce cьn kɵrsetjlgen. Būl partia mycelerjn qiьndьqtardь çenuge, uaqьtca çenjiljsterden abroimen cьquqa, ər uaqьtta būqaramen bjrge bolьp, onь bastap otьruqa yiretedj. Bjzdjn kommunistjk partiamьzdьn reaksia kezjndegj çūmьsь tamaca ylgj bolьp tabьladь, ol facistjk elderdegj terenj podpoliede kele çatqan bjzdjn tuьsqan kommunistjk partialarqa dem beredj. Meirjmsjz qatal, bjraq berjk emes ɵkmettjn — facizmnjn ɵmjr syrjp otьrqanьna qaramastan, revolutsia tuьp kele çatqanьn bjz çaqsь bjlemjz, sondьqtan kommunistjk partialardьn mjndetj kyirek çana pissimistjk elementterdjn barlьqьna qarsь kyrese otьrьp, būqaramen bailanьsьn nьqaitu bolьp tabьladь.

Partianьn tarixьn boiaucьlьqqa qarsь kyres bjzdjn çenjsterge mastanucьlьqqa qarsь kyresjmjzben tьqьz bailanьstь. Būl məsele bjz ycjn, bjzdjn Qazaqьstan partia ūiьmdarь ycjn ɵteməte aktualdь məsele bolьp tabьladь. Ɵitkenj sotsialistjk qūrьlьstaqь tabьstarьmьzdan, əsjrese egjnnjn biьl bjtjk boluьnan, bjzdjn keibjr partia qьzmetkerlerjmjzdjn tabьsqa mastanьp, çaibaraqattьqqa salьnu ədetterj baiqaldь. Sonьn nətiçesjnen egjn oru çana astьq tapsьru kezjnde çeke audandarda bjr sьpьra qiьndьqtar tudь. Овкомпьн bjr sekretarьпьn aldьna osь qiьncьlьqtarqa analiz çasau mə-

selesjn qoiqanda ol astьq tapsьruda tap kyresinjn elementterjn eskerme-
genjn moiьndadь. Ol opportunistjk
kөnjlcektjkke salьnьp, çaqdaiqa çer-
gjljktj çerdjn өzjnde analiz çasap otь-
rudь mylde bjlmegen, ol tap kyresjn
kөrmeitjn bolqan. çaudьn әlj qūrьp
bjtpegenjn çana olardьn bjzdjn çū-
mьsьmьzqa zianьn tigjzuge çan ta-
lasьp baqatьnьn ūmьtqan.

Sotsializmnjn çenjsj ycjn kvreste çana sotsialistjk çenjsterdj kapitalis-
tjk qorcaudьn qolsūqubnan qorqau-
da çūmьscьlar men carualardьn qol-
darьndaqь bastь qūralь bolqan sot-
sialistjk memlekettjn rөljn tөmende-
tu pjkjrlerj de Leninizmdj dөrekj
tyrde būrmalaqandьq bolьp tabьladь.

Molotov çoldas Oktәbr revolutsia-
sьnьn 21 çьldьq merekesjne arnaqan
sөzjnde: Sovetter Soiuzьnьn 21 çьl
өmjr syrujnjn tәçribesj kapitalistjk
qorcau çaqdaiьnda sotsialistjk mem-
lekettjn rөlj asa zor ekenjn kөrsettj
çana osь kyngj çaqdaida mәsele so-
vet memleketjnjn çoiьluь turalь
emes, qaita onьn quatь men kycjn
kyceite berude bolьp otьr dedj. Kә-
zjr, bjz damudьn çanа kezenjne kel-
gen kezde — sotsialistjk qoqam qū-
rudь aiaqtap, bjrte-bjrte kommu-
nizmge өtu polosasьna kelgen kez-
de, kommunizmnjn sol çoqarqь fa-
zasьna bjrte-bjrte өtudjn çana çaq-
dailarьna laiьqtap partiamьzdьn pro-
grammasьn өndeu mәselesj aldьmьz-
da tūr. Eljmjzde tolьq kommunistjk
qoqam ornatu ycjn qaçettj çaqdai-
lardьn bәrj bjzde bar, өitkenj sotsia-
lizm men kommunizmnjn arasьnda
ec qandai «qьtai stenasь» çoq, bjraq
çaqdai sondai, — bjz tolьq kommu-
nistjk qoqam qūrudь kapitalistjk
qorcau çaqdaiьnda çyzege asьramьz,
sondьqtan būl qoqamnьn memleketj
de, armiasь da boladь. Bolacaq kom-
munistjk qoqamnьn marksistjk sipatь
būqan deijn çalpь tyrde aitьlьp kelse,
kәzjr ol bjrjncj kommunistjk qoqam
qūrudaqь tarixi çaqdaidьn өzgece-
ljkterjne sәikes būrьnqьdan da naq-
tьlьraq tekserjljp cecjljp çatьr.

«BK(b)P tarixь qьsqaca kursьnьn» çarьqqa cьquь marksistjk-lenindjk teorianьn kycj men manьzьn çana onьn yzdjksjz өrkendep, çetjljp otь-
ratьndьqьnьn kөrjnjsj boldь. «BK(b)P tarixь qьsqaca kursьnьn» qortьndь-
sьnda Leninnjn marksizmnjn әrpjn būzudan qorqpai, keibjr eskjrgen ereçeler men qorьtьndьlardь tarixi ça-
na çaqdailarqa sәikes çana ereçeler men qortьndьlarqa aubstьrqandьqь-
nьn tamaca ylgjlerj berjlgen. Mark-
sizm-leninizm teoriasьnьn kycj çana çenjlmeitjndjgj osьlai yzdjksjz өrken-
dep çana çetjljp otьruьnda.

«Qьsqaca kurstьn» qortьndьssьnda bьlai deljngen:

«Eger Lenin marksizmnjn әr-
pjnen әrj asa almaqan bolsa, eger
marksizmnjn eskj qortьndьlarь-
nьn bjrjn serpjp tastap, onь tarixi
çana çaqdaiqa sәikes, sotsializm-
njn çeke alьnqan bjr elde çenjp
cьquьnьn mymkjndjgj turalь ça-
na qortьndьqa aubstьruqa Lenin-
njn teoria çөnjndegj erljgj çetpe-
gen bolsa, partia, bjzdjn revolut-
sia, marksizm ne kyige ūcьrar
edj? Partia qaranqьda adasьp çy-
rer edj, proletarlьq revolutsia
bascьlьqtan aiьrlar edj, markstjk
teoria әlsjrer edj. Proletariat ūtь-
lar edj, proletariattьn çaularь
ūtar edj». (370 bet).

BK(b)P Ortalьq Komitetj qaulьsь-
nьn ekjncj bөljmjnde bjzdjn propa-
gandistjk çūmьsьmьzdьn kemcjljkte-
rjn batьl tyrde çoiu mәselesj meiljn-
ce өtkjr qoiьlqan. Bjzdjn aldьmьzda
kadrlarьmьzdьn teoria çөnjndegj
kençeljgjn çoiu mjndetj tūr. Būl mjn-
dettj cecpeijnce bjzdjn jlgerj өrlei
berujmjz bөgeledj.

BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn qau-
lьsьnda marksizm-leninizm teoriasьna
çetjlu çyre paida bolatьn js, mūnьn
ycjn tek ьqьlastьlьq, tabandьlьq ça-
na būl maqsatqa çetu çolьnda bekem
salmaqtьlьq kөrsetu kerek deljngen.

Bjzdjn propagandistjk çūmьsьmьz osь kynge deijn qalai qūrьlьp keldj? Propaganda çөnjnde bjzdjn barlьq partia ūiьmdarьmьz kruçoktar arqь-
lь aubzca propagandalaudьn, «tygel tartudьn» sonьna tysjp keldj. «Pro-
pagandanьn negjzgj әdjsj etjp kru-

çoktar arqьlь auьzca propagandalaudь tanqdap alьp, partia ūiьmdarь partia kruçoktarьnьn çeljsjn san çaqьnan kөbeitudj, partia kruçoktarьna barlьq kommunisterdj tygel, bjrjn qaldьrmai bet aldь, sonьn өzjnde mjndettj tyrde «tartudь» kөzdep, barlьq kommunisterdj kruçoktarqa bjrjktjru degen qate ermektjn qьzьqьna tysjp kettj». (BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьnan).

Propagandanьn osьndai bjr çaqtь kruçok tyrjne ainalьp ketuj marksistjk-lenindjk teorianь menqeru jsjnjn sapalь boluьna sebebcj bola almadь.

Propaganda çūmьsьn çolqa qoiudaqь bastь kemcjljkter qandaj? Ol — būl çūmьsqa bascьlьqtьn bjr ortalьqtan bolmaqandьqьnda boldь. Būl propaganda jsjnjn berekesjz kustarcьldьqqa ainaluьna әkep soqtь.

Өtken propaganda çūmьsьnьn maqьzьn betaldь ketjre bersek dūrьs bolmas edj, bjraq būl çūmьstь kөqjldegjdei qaita qūru ycjn, onьn negjzgj kemcjljkterjn acьp, sonьn sebepterjn tysjnuge tiistjmjz. Būqan ceijn qoldanьlьp kelgen negjzgj metodьmьzkruçok təsjlj kөbjnese partianьn çasьrьn çūmьs jstegen kezderjnde laiьq bolqan təsjlder bolatьn. Al kəzjr, bjzdjn eljmjzde, çūmьscь tabьnьn diktaturasь ornaqan elde çana bolcevik partiasьnьn qolьnda propagandanьn, baspasөz siaqtь quattь qūralь bar tūrqan kezde propagandanьn bastь tyrlj auьzca propaganda emes, baspasөz propagandasь bolu kerek. Bjz partianьn tarixьnan tjptj «Iskra» siaqtь gazetterdj de qolqa tysjru qancalьqtь qiьn bolqanьn bjlemjz, Leninnjn cьqarmalarь da alqacqь kezde bjreuden-bjreuge tek qol çazba kyijnde qana taralьp kelgenjn bjlemjz. Osь өtkendegjnj bjzdjn kəzjrgj mymkjncjljkterjmjz ben çaqdailarьmьzqa salьstьruqa bolama!

Mьnadai bjr faktь keltjrsek te boladь. «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn» orьs tjljnde cьqqan 8 million danasь ekj çetjnjn jcjnde tarap kettj. «BK(в)P tarixьnьn qьsqaca kursь» Qazaqьstanda 350 mьn dana bolьp taradь («Qьsqaca kurstьn» barlьq taraularьn basqan gazet, çurnaldardь qosqanda) būl — baspasөz propagandasьnьn propagandanьn өte-mөte çetjlgen tyrj ekenjn çana basqa tyrlerden mūnьn bjrsьpьra artьqcьlьqь bar ekenjn kөrsetedj. Ol artьqcьlьqtar mьnada: baspasөzde cьqqan әrbjr sөz milliondaqan adamdardьn mylkj bolьp ketedj çana calqai çatqan çerlerdjn bәrjne çaraidь. Partia baspasөz arqьlь būqaramen kyn saiьn sөilesjp otьradь. Kvalifikatsialь bjr propagandist 20-30 adamdь qamti alatьn auьzca propagandaqa qaraqanda, baspasөz propagandasь kvalifikatsialь konsultanttьn çyz mьndaqan adamdardь qamtuьna mymkjndjk beredj. Baspasөz propagandasьnьn kendjgj çana kycj osьnda. Sondьqtan da baspasөz propagandasь bjzdjn partiamьzdьn qolьndaqь en çetjlgen, en ondailь, kyctj çana өtkjr qūral bolьp tabьladь.

Bjzde, Qazaqьstan partia ūiьmdarьnda propaganda çūmьsь qandai kyide bolьp keldj? QK(в)P nьn barlьq ūiьmdarьnda tyrlj tiptj 5 mьn kruçok boldь. Al cьnьnda būl kruçoktarqa ec qandai baqьlau bolqan çoq. Bjzdjn kruçoktarьmьzqa BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьndaqь: «Kruçoktardьn көp boluь, partia ūiьmdarьn propaganda çūmьsьn mazmūn çaqьnan baqьlai aludan qaldьrьp, mьnaqan әkeljp soqtь — partia ūiьmdarь өzjnjn çūmьsьn en aldь men kommunisterdjn kruçoktaqь oquqa «tartьluь» turalь, būlardьn sanь çana qatьnasuь turalь kenqseljk-statistikalьq məljmetterdj çinau men tьndьrьp, propagandaqa bascьlьq etu jsjn qolьnan cьqarьp aldь. Osьnьn nәtiçesjnde kruçoktar çūmьstь өz betj men, kөz çūmьp, təuekel etjp jsteitjn avtonomialь, baqьlausьz ūiьmdarqa ainaldь» — degen nūsqauь әbden sai keledj.

Eger sol 5 mьn kruçoktь qamtьqan propagandister sostavьn alьp qarasaq mьnanь kөremjz — çūmьs staçь bjr çьldan kem emes propagandister bjr mьndai adam boldь, bjr çьldan ekj çьlqa deijn staçь barlar mьnçarьm çana 3 çьldan çoqarь staçь barlar bjr mьn adam boldь. Daiarlьq çaqьnan qaraqanda propagan-

disterdjn kөвj qьsqa merzjmdj kurstardь вjtjrgen çoldastar edj. Sonьmen marksizm-leninizm klassikterjnjn cьqarmalarьn tysjndjrjp, marksizm-leninizm negjzderjn oqucьlardьn ūqьnuьna çərdemdesetjn propagandisterjmjzdjn kөвj daiarlьqь az çoldastar вoldь. Būl çөnde BK(в)P Ortalьq Komitetj өzjnjn qaulьsьnda вьlai dep өte dūrьs kөrsettj: «Kruçoktardьn kөp вoluь... mьnaqan әkeljp soqtь — propagandisterdjn kadrlarь arasьnda teorialьq daiьndьqь az, ai keide, partia myceleriinjn çana partiada çoqtardьn вolcevizmge çetjlujne, kөmektese almaitьn, qaita marksistjk-lenindjk teorianь aitudьn ornьna onь ziandь tyrde sūiьltьp çjвeretjn, өzjnjn oqucьlarьn catastьratьn saiasi sauatsьz, sьnalmaqan adamdar tolьp kettj».

Әrkjmnjn tjlegjmen sanaspau kommunisterdj tygel kruçokka «tartudьn» qьzьqьna tysucjljk, oqucьlardьn çalpь çana saiasi вjljm dәreçesjne qarap kruçokke tartpaucьlьq (aita ketu kerek, osьnьn saldarьnan saiasi вjljmj çaqsь çana çoqarь dәreçelj mektep вjtjrgender cala sauattь çoldastar men вjrge oqьp keldj), — mjne osьnьn вәrj partia myceleriinjn marksistjk-lenindjk teorianь өzdjgjnen oqьp tolьq çetjle alatьndьqьna senjmjn çoidь çana kruçokka mjndettj tyrde keljp otьruqa tijstj bolqandьqtan, kei çoldastardьn teorialьq әzjrljkke ьqьlasь вolmadь.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qauьsьna sәikes propaganda çūmьsьn qaita qūru jsj kәzjr qalai çyrjp çaьr? Mәselen, Alma-atadaqь meditsina institutьn alaiьq. Bjzdjn intelligentsiamьzdьn kadrlarьn daiьndaitьn vuzdar partia oquьnьn tek вjrnece kruçoktarьn ūiьmdastьrqanь dūrьs вolar edj, ai вiologiaqa, ximiaqa çana fizikaqa çetjle alatьn studentterdjn, kөpcjljgj marksizm-leninizm teoriasьna өzdjgjnen çetjle alatьnь dausьz. Alaida, medinstituttegj 1600 adamnan tek 377 adam qana marksizmdj-leninizmdj өzdjgjnen oquqa ьqьlastarьn вjldjrgen, qalqan 1200 student kruçokta oquqa qalqan. Vuzdьn partkomь 39 kruçok ūiьmdastьrmaq). Olardьn mьnnan astam oqucьlarь вoluqa tijs. Әrine, partkom, jske dūrьs qaramaqan, partia ūiьmьnьn propaganda çūmьsьn qaita qūruqa вatьlь вarmaqan, kommunisterdjn өz kycjne senjmjn ornatuqa tьrьspaqan. Onьn ystjne partkom propagandistjkke вūrьn propaganda çūmьsьn çyrgjzвegen çoldastardь taqaiьndaidь. Osьnan keijn medinstitutte marksizmdj-leninizmdj propagandalau qandai kyide вolatьnь aitpasaq ta вelgjlj. Tyrksiв partia ūiьmь da propaganda çūmьsьn osьlai «qaita qūrqan».

Propaganda çūmьsьn qaita qūrudaqь osьndai nemqūraidь formәldьq kөzqarastardьn saldarьnan вascьlar çūmьstьn eskj praktikasьn kәzjr qaita qarap, өzgertudjn ornьna çūmьstьn eskj tyrjnen qol yzjp kete almai çyr. Qalalьq komitet çanьnda вolqan mәçjljste kөp çoldastar: BK(в)P tarixьn өzdjgjnen oqitьndardь qalai вaqьlau kerek? — dep sūradь çana kommunister konspekt çasaitьn вolsьn, sol konspektjler tekserjljp otmetka qoiьlьp otьrьlatьn вolsьn dedj.

Cjmkentte de osьlai вolqan. çeke oqucьlar әrвjr temadan zacot вeruge tijs dedj. Būl partia kerek etpei otьrqan eskj praktikanьn вjr tyrj. «Tartu» men saвaqqa qatьnasudьn esevjn çyrgjzetjn eskj вuxgalteriaqa virenjp qalqan вascьlar kәzjr çūmьssьz qalьp, endj өzdjgjnen oqitьn kommunisterdj qalai вaqьlasaq eken, eskj вuxgalteriaпь çana вuxgalteriaqa auьstьruqa вolmaspa eken dep cьrmalьp çyr.

Mūndai praktikaqa qatal soqqь veru kerek. Propaganda çūmьsьnьn dūrьs qaita qūrьluь partianьn jckj çūmьstarьnьn çandanuьnan kөrjnjp otьradь. Būl — kommunisterjmjzdjn marksizm-leninizm teoriasьna çetjluge cьn mәnjsjnde kjrjsjp, oqudь praktikalь çūmьstarmen вailanьstьra вjlgendjgjnjn kөrjnjsj вoladь.

Bjzdjn propaganda çūmьsьmьzdaqь eleulj kemcjljktjn вjrj mьnada вoldь — partia ūiьmdarь çūmьscьlar arasьnda propaganda çūmьsьn çyrgjzjp, вjzdjn komandalьq kadrlarьmьzdь — вjzdjn partiada вar çana partia-

da çoq sovet intelligentsiasьn eskermei keldj. Būl partianьn saiasi ьqpalьnan tьsqarь qalqan çana ideia çaqьnan cьŋdaludan airьlqan вjzdjn intelligentsiamьzdьn вjr вөlegjnjn saiasi çoldan taiьp, catasьp, cet el razvedkalarьnьn çana olardьn trotskicjl-вuxarincjl, вurçuaziacьl ūltcьl agenturasьnьn olçasь вoluьna əkeljp soqtь.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьn talqьlaqanda вjrsьpьra çoldastar: вjzdjn intelligentsiamьz kjmder? — dep sūradь. Būl sūrauqa çauap вeru kerek. Molotov çoldas Oktəвr revolutsiasьnьn XXI çьldьqьna arnaqan sөzjnde вьlai dedj:

«Sovet intelligentsiasь degenjmjz — memlekettjk kəsjp orьndarь men mekemelerdjn, kolxozdar men kөptegen kolxoz ūiьmdarьnьn вascьlarьnan, oqьtucьlardan, qьlьm men iskusstvo qьzmetkerlerjnen, dərjgerler men meditsinanьn вasqa qьzmetkerlerjnen, inçenerlerden, agronomdardan, texnikterden, sauda qьzmetkerlerjnen, вuxgalterlerden, esep qьzmetkerlerjnen, sovet intelligentsiasьnьn taqь da вasqa tolьp çatqan manьzdь kategorialarьnan вastap, вjzdjn mədeniettj — əzjrljgj вar 9, tjptj 10 million qьzmetkerlerjmjz вoladь, al вūlarsьz, vuzda *oqitьndardьn orasan zor armiasьn* aitpaqan kynnjn өzjnde, вūlar вolmaiьnca, memleket, kolxoz caruacьlьqьn ūiьmdastьruqa вolmaidь, qalqtьn mūqtaçь men tjlegjn өteuge вolmaidь».

Al, Alma-atanьn partia ūiьmdarь Molotov çoldas aitqan osь sovet intelligentsiasьnьn kөp kategorialarьn intelligentsiaqa çatqьzqьsь kelmeidj, çūmьscь tabь men caruanьn Sovet eljn вasqarıda olar kөmek вeretjn komandalьq kadrlarьmьz ekenjn ūmьtadь.

Intelligentsia arasьndaqь çūmьstь çalpь вaqalamaucьlьqpen qatar, вjzdjn komandalьq kadrlarьmьzdь вjrjncj çana ekjncj sort qьzmetkerler dep вөletjn meiljnce ziandь ədetter de вar. Ekjncj sort qьzmetkerler, məselen, вjzdjn sauda kadrlarьmьz dep esepteidj. Bjzdjn sauda kadrlarьmьzqa mūndai kөzqarastь Stalin çoldas partianьn 17 siezjnde вatьl sьnap, kereksjz qьlьp tastaqan вolatьn, onda Stalin çoldas вūl вūrьnqь dvorəndardьn «əmвitsiasь zor, вjraq ecвjr amunitsiasьz» kөzqarasь degen вolatьn. Sauda qьzmetkerlerjnjn arasьnda ziankes, spekulənt elementterdjn вolu faktьsь, sauda qьzmetkerlerjnjn negjzgj kөpcjljgjn qorlauqa ec qandai çol вeruge tijs emes, qaita вūl kadrlarqa вjzdjn partia ūiьmdarьmьzdьn tarapьnan вarьnca sergektjk jsteu kerek вoladь.

BK(в)P Ortalьq Komitetj өzjnjn qaulьsьnda teoria maidanьnьn xaljn qanaqattanqьsьz dep taptь: «Teoria maidanьndaqь qьzmetkerlerdjn eleulj artta qalьp otьrqandьqь... olardьn teorialьq çaqьnan əlsjzdjkterjnde, olardьn teorialьq aktuəldj məselelerdj вatьl qoiudan qorqatьndьqьnda, qariьqtь çana ərp kemjrucjljktj çaiularьnda, marksizmnjn-leninizmnjn çeke ereçelerjnjn өnjn ainaldьrьp, kədjrjn tysjrulerjnde, teorialьq pjkjrde artta qalucьlьqьnda, sotsialistjk qūrьlьstьn вarlьq ucaskelerjnde partianьn qūraqan orasan zor praktikalьq təçriвesjn teoria çөnjnen çinaqtauьnьn çetkjljksjzdjgj *turalь nūs*qaularь вūi çurnaldarqa da tietjnjn kөremjz. Bjzdjn qьlmi-zertteu in*stituttarьmьzdьn* çaiь da osь siaqtь.

Aul caruacьlьqь ekonomika institutьnda вolqan-вjr faktьnь keltjreijk. Bjr qьlmi qьzmetker çoldas өzjnjn tvorcestvolьq çūmьsь ycjn instituttan tema вerudj sūraidь. Oqan: «Qьzmet kerek вolsa — poçalusta, al tema вere

almaimьz» — degen. Cьnьnda da вjzdjn instituttarьmьzda qьzmet ornь kөp, вjraq sotsialistjk qūrьlьstьn praktikasьn çinaqtaitьn tvorcestvolьq çūmьs çoq.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn partia propagandasь turalь qaulьsьn js çyzjne asьrudьn taiaudaqь mjndetterj qandai?

Kəzjrgj eң negjzgj mjndet kommunisterdjn, partiada вar çana partiada çoq komandalьq kadrlarьmьzdьn marksizm-leninizm teoriasьna өzdjgjnen çetjluge kycj çana zerektjgj çetetjndigjne senjmjn qalpьna keltjru вolьp tabьladь. Marksizmge-leninizmge çetjludegj negjzgj ədjs өzdjgjnen yirenu ədjsj вolu kerek. Kruçoktardьn sanь qьsqartьluqa tijs.

Osь kynge deijn вolьp kelgen aubzca çana вaspasөz propagandasьnьn arasьndaqь calqailьqtь вatьl tyrde çoiu kerek. Alma-ata qalasьnda BK(в)P tarixьnьn oqu kjtabь 20 mьn dana camasьnda вolьp taradь. BK(в)P tarixьn terең yirenu jsj вastaldь, BK(в)P tarixьn өzdjgjnen oqьp çyrgen çoldastarqa aubzca da, вaspasөz arqьlь da konsultatsia вeru arqьlь çərdemdesu kerek. Būl çөnde əsjrese вaspasөz arqьlь konsultatsia вerudjn manьzь өte zor. Alma-atada kyn saiьn 33 mьn dana gazet taraidь. Eger osь gazetterde ynemj kyn saiьn konsultatsialar вerjljp otьrsa, вūl BK(в)P tarixьn өzdjgjnen oqьp çyrgenderge ylken kөmek вoladь. Sonьmen qatar leksialar, вaiandamalar t. в. siaqtь kөmektesudjn вasqa tyrlerjnde ūiьmdastьru kerek.

QK(в)P Ortalьq Komitetjnjn ūiqarub вoiьnca Alma-atada lektori ūiьmdastьrьldь. Bjraq, вūl lektoria өzjnjn çūmьsьn oidaqьdai вastap əkete almadь: вjrjncj leksia oqьlqanda çarьq вolmaqan, yi subq вolqan. Leksiaqa kelucjler az вolqan.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьnda aqьlь leksialar ūiьmdastьruqa вoladь deljngen. Eger aqьlь leksia вjrjncj leksianьn вolqan çaqdaiьnda өtse, kelgen kjsjlөr вeletke tөlegen aqcasьn qaitьp aluqa pravolь вolar edj. Leksia ūiьmdastьru çūmьsьna meiljnce tianaqtь вolьp, onь вarьnca өrjstete вeru kerek.

Bjzdjn vuzdarьmьzdaqь professorlar men oqьtucьlardьn aldьnda ylken mjndetter tūr. Əleumet-ekonomikalьq pənnen sabaq вeretjn oqьtucьlar tar kөlemdj mamandьqьn keңeitjp BK(в)P tarixьnan sabaq вergende insiklofedialь вjljm вere alatьn вolularь qaçet. QK(в)P Ortalьq Komitetj intelligentsia kadrlarьnьn (sauda, aqartu, qьlmi t. t. qьzmetkerlerdjn) ər qaisьsьnьn çinalьstarьn өtkjzjp, olardь saiasat çūmьstarьmen çaqsь qamtьp otьru çaiьnda arnauiь qauiь aldь. Alma-ata qalasьndaqь вarlьq propagandistjk kadrlar QK(в)P qalalьq komitetjnde вjrjgjp, odan ynemj вascьlьq çana çərdem alьp otьruqa tijs. Kəzir вizdjn propagandistjk kadrlarьmьz вjr seminariadan ekjncj seminariaqa, вjr kruçoktan ekjncj kruçokka çygjrjp çyruden tuatьn çūmьs вastьlьqtan вosadь. Sonьmen вjzdjn propagandisterjmjz вos uaqьtarьn өzjnjn teorialьq dəreçesjn kөteruge, вaspasөz arqьlь leksialar, konsultatsialar вerjp otьruqa paidalanu kerek.

«BK(в)P tarixь qьsqaca kursь» oqu kjtabь siaqtь ideialьq asa quattь qūral men qarulanьp, вjz kəzjr propaganda çūmьsьnьn çaңa polasasьna tysjp otьrmьz. Partia вolceviktjk propaganda çūmьsьnьn basьna Stalin çoldastьn taңdaulь serjkterjnjn вjrj Çdanov çoldastь qoidь.

Bjzdjn kadrlarьmьz вolceviktjk partianьn ideialьq qūralь — marksizmge-leninizmge çetjle otьrьp, qalq çaularьmen ec qandai keljsjmge kelmeitjn saiasi çaqьnan вerjk вoladь. Lenin — Stalin partiasьnьn вascьlьqь arqasьnda saiasi-ideia çaqьnan cьңdalqan вjzdjn kadrlarьmьz sovet qalqьnьn saiasi-morəldьq вjrljgjn вūrьnqьdan da nьqaita tysjp, onь çaңa çeңjsterge, kommunizmge вastaidь

Marksizm-Leninizm—eңbekcjlerdj өz çaularьn çeңuge yiretetjn oqьlьm

(BK(b)P Leningrad oblьstьq çana qalalьq komitetterjnjң plenumьnda 1934 çьlqь oktәbrdjң 10 kynj sөilegen sөzj)

S. M. Kirov

Bjz gazet ycjn de, kjtap ycjn de, leninizmdj yirenu ycjn de, өzjmjzdjң mәdeniettjk dәreçemjzdj arttьru ycjn de, әr-qaisьmьz uaqьt tabarlьq bolьp çūmьstь çolqa qoiudь tjleimjz. Būl bjzdjң praktikalьq çūmьsьmьzqa ylken qazьna boladь. Mūnьң esesj qaitatьn boladь. Partia mycelerjnjң teorialьq dәreçesjn tijstj dәreçege osьlai qana kөteruge boladь. Stalin çoldas bjzden ne talap etedj?

«1) Partianьң teorialьq dәreçesjn tijstj satьqa kөteru kerek;

2) Partianьң barlьq buьndarьnda ideologialьq çūmьstь kyceitu kerek;

3) Partia jcjnde leninizmdj qaçьmai, talmai propagandalau kerek;

4) Partia ūiьmdarьn çana solardьң tөңjregjndegj partiada çoq aktivtj lenincjl internatsionalizm ruxьnda tәrbieleu kerek;

5) Keibjr çoldastardьң marksizm-leninizmnen taiqandьqtarьn byrkep qoimai, batьl sьnap otьru kerek;

6) Leninizmge çau aqьmdardьң ideologiasьn, ideologialarьnьң sarqьncaqtarьn ynemj әckerelep otьru kerek.»[1])

Būl arada men distsiplina turalь, sөzdjң tolьq maqьnasьn alqanda distsiplina turalь mәsele çaiьnda aitamьn. Әrkjmnjң өz boiьnda partialьq mьqtь distsiplina bolu kerek, partianьң mycesj өzjn tygeljmen partiaqa beretjn boluь kerek, onьң oqudan, bjljmjn kөteruden alatьn bjljmjnjң barlьqь partianьң jsjne çūmsalatьn bolu kerek. Keibjr praktikalьq qьzmetker camalap aitqanda bьlai deidj: çūmьstь bьlai qoiьp, qalai oqьrsьn, — çergjljktj orьnqa өzjң barmasaң, tyk js bjtpeidj deidj. Bygjn men zavodta propagandisterdj, aktivterdj çinadьm, oqan qalai barmasqa? Mjneki, ol keldj, «nūrlь sәule» kөrjndj, ne bolьp, neqьp çatqanьn bjlmesten keljp bjr būrьcqa otьrьp aldь da, çartь saqat otьrьp kettj, sonьmen kөpcjljk çūmьsьn çyrgjzgen bola qoidь *(kylkj)*. Būdan kelmegen çaqsь, al kelseң eken daiьndalьp kel, ne jsteu kerek ekenjn, onь qalai jsteu kerek ekenjn ait. Boiceviktjk tәrbienj bjzdjң partialьq kadrlarьmьzdan bastau kerek. Qaitalap aitamьn, qaqazben, būirьqpen çūmьs jsteuden gөrj, bjzdjң çūmьsьmьzdь çolqa salu kerek, sonda әrbjr qaulь, mәselen, partiadan cьqaru turalь (ol osьnda aitьldь) siaqtь qaulьnь өtkjzgende cьqarьlqan adam ne ycjn cьqarьlqanьn ūqьnqandai etjp өtkjzu kerek. Eger bjz çaza bergen bolsaq, sөgjs çazqan bolsaq, ol adam būl sөgjstjң ne ycjn berjlgenjn ūqьnatьn etu kerek, kelesj çolь sөgjs almastai etjp, çūmьsta dyzeletjndei etjp ol adamdь yiretu kerek. Partia mycelerjne bolceviktjk tәrbie beru degen osь boladь.

Bjzdjң komsomol turalь bjrnece sөz aitqьm keledj. Osьnda sөilegen çoldastardьң sөzderj әbden dūrьs: komsomol jcjndegj tәrbie çūmьsьna bjzdjң bәrjmjz өte-mөte kөңjl audaruьmьz kerek. Komsomol jcjnde bolceviktjk tәrbie beru jsj partia ūiьmьndaqьdan gөrj nacarьraq der edjm (būl arada çasьratьn ectеңesj çoq).

[1]) Stalin, Leninizm mәseleleri, 589 bet, 10 basьluь.

Onьn вer çaqьnda komsomol jcjnde вūl məsele вjzdjn partiadaqьdan gərj qattьraq qoiьlьp otьr. 1912 çьlь tuqandardьn armiaqa alьnuь çaqьnda qana вjttj. Ol caqьrьlqandar çer çyzjljk soqьstan ekj çьl вūrьn tuqandar. Bygjngj caqьrьlucь çer çyzjljk soqьs, вastalьp kele çatqan kezde ças ekj çasar вala edj, orьstьn ūlь revolutsiasь вastalqan kezde 5 çasar вala edj. Ol adam kəzjr вjzdjn otanьmьzdь, вjzdjn tuqan eldj qorqauqa вara çatьr. Ol 22 de. Caqьrьlucь çastar — komsomoldьn kərkj, olar вjzdjn eldjn вolacaqь, olar вjzdegj вar nərsenjn jcjndegj en kyctjsj, en вaqalьsь. Orьstьn ūlь revolutsiasь вastalar kezde вjzdjn ças qьzьl əskerler kjckentai qana вala edj. Osьndai adamdardan вjzdjn eldj cьndap qorqai alatьn, dene kycj çaqьnan da ideia kycj çaqьnan da qorqai alatьn naqьz, ūstamdь вolcevik, mьqtь revolutsioner əsjrjp cьqaru ycjn dūrьs çolqa qoiьlqan lenindjk tərвie çūmьsь kerek. Turasьnan aitqanda, вjzder qart вuьnnьn adamdarь, вūrьnqь, podpolie uaqьtьnda alqan вjljmjmjzвen 90% kyn kərjp çyrmjz. Osьnda aitqandardjkj dūrьs: kjtaptar qana emes, tyrmede вjr çьldan artьq otьrudьn өzj kөp вjljm вerdj — onda oilanasьn, qial çygjrtesjn, вarlьqьn 20 ret oilap kөresjn, al, qaisьвjr partialьq sert вergende mūnьn qandai mjndetter çykteitjnjnjn, mūnьn mənjsj ne ekenjn вjlesjn. Al komsomoletster — sovet egjnjnde cьqqan çemjs, tamaca çemjs, sondьqtan olarqa airьqca kөnjl audaru kerek, olardь sotsializmnjn naqьz qūrьlьscьlarь etjp өsjrjp cьqaratьn mektep kerek. Komsomoletsterdjn вjzge ylken talaptar qoiuь dūrьs, вjraq olardьn kjnəsj — өzderj keide вūl çūmьstaqь өz mjndetterjn cala tysjnedj. Menjn oiьmca, marksistjk-lenindjk oquqa nazar audaru degendj вarlьq çaqqa вjrdei etjp вөletjn bolsaq, ças өspjrjm, çaqa вuьnqa kөвjrek kөnjl вөljnuge tijs. Men вūl ças вuьndь өte kədjrleimjn, вjraq вūl ças вuьn өzdigjnen вūl jstj ūqsata almaidь, oqan ylken partialьq kөmek kerek. Būl jstj tijstj satьqa kөteru kerek, вjzdjn partianьn jcjnde marksistjk-lenindjk tərвie вeru məselelerj osьndai çoqarь satьda boluqa tijs.

Kəzjr, вykjl dynie çyzjnde «cturm ideiasь вūqaranьn sana-sezjmjnde tuьp kele çatqan kezde», revolutsiacьl ūrьstardьn tolqьnь kөterjljp kele çatqan kezde, Markstьn, Engelstьn, Lenin men Stalinnjn qalqaralьq çūmьscь qozqalьsьna qandai kyctj qūraj вergenjn вūrьnqьdan da çaqsьraq, вūrьnqьdan da aiqьnьraq tysjnuge tijstjmjz. Marksizm - leninizm — enвekcjlerdj өz çaularьn çeңuge yiretetjn cьn naqьz, вjrden-вjr qьlьm. Būqan çetjlmeijnce, çer çyzjljk çeңjmpaz revolutsianь çasauqa вolmaidь. Al sjzder men вjzder kommunistjk Internatsionaldь çetekcj kyc вolьp otьrqan partiada, leninciderdjn jcjndegj en ūlьsь — Stalin çoldas вastap otьrqan partiada өsjp, tərвeie alqandьqtan, вjz marksizm-leninizm teoriasьn kommunizmnjn вykjl çer çyzjnde çeңujn'e çetetjn вoluqa paidalana вjlemjz. **(Йzaq, du qol capalaqtau kөpke deijn вasьlmaidь).**

Kirov çoldastьn çarqьn вeinesj

(Este qalqannan)

Ə. Qazaqвaev.

QSSR Йlь Sovetj Prezidiumьnьn Predsedatelj

1934 çьlqь qoңьr kyz edj. Ol çьlь Aqmola audanьnda, onьn jcjnde Budenni atьndaqь вjzdjn kolxozda egjn вjtjk cьqtь. Ol uaqьtta men osь Budenni atьndaqь kolxozda predsedatel edjm. Mol astьqtь kezjnde çinap alu ycjn çūmьstь ūiьmdasьp, qьzu jsteu kerek вoldь. Qazaqьstan-

da bolqan saiasi jrj qatelerdj, өreskel būrmalaucьlьqtardь çoiu turalь ol uaqьtta sөz kөp, js az edj. 1934 çьlь Kirov çoldastьn Qazaqьstanqa keluj — Qazaqьstannьn saiasi-caruacьlьq çūmьstarьnьn alqa basuьna kyctj qozqau saldь...

Bjr kynj qьrman basьnda egjn bastьrьp, astьq qaptap çatьr edjk, oida çoqta Sergei Mironovic Kirov çoldas keldj. Sergei Mironovictjn Qazaqьstanqa kelgenjn estjgemjz bjraq dәl bjzdjn MTS mьz ben kolxozьmьzqa keledj, dep oilaqan çoq edjk. Būl Kirov çoldastьn Qazaqьstannьn kөp çerlerjn aralap, qьruar çūmьstar jstep kele çatqan saparь edj.

Kele ol qьrman basьndaqь adamdardьn ərqaisьsьmen çeke-çeke sөilesjp, kolxozcьlardьn tūrmьsьmen, kolxozdьn caruacьlьq xaljmen tanьsa bastadь.

— Kolxozdьn egjn caruacьlьqь qalai?

— Kolxozdьn mal caruacьlьqь qalai?

— Audan men oblьs bascьlarьnьn kolxozqa kөmegj qandai?

— Kolxozcьlar enbek kynjne qanca astьq aladь?

— Partia, komsomol ūiьmdarьnьn çūmьsь qandai?

— Kolxozda kөpten berj jsteisjn be, kolxoz çūmьsьn, kolxozcьlardьn tūrmьsьn çaqsarta beru ycjn taiau uaqьttardьn jcjnde ne jsteu kerek?

— Kemcjljkterjnjz qandai?...

Mjne, Kirov çoldas osь sūraular çөnjnde kolxozcьlardьn pjkjrlerjn tьn dadь. Kirov çoldas kolxozdьn təçribelj qarttarьmen, aldьnqь qatarlь ekpjndjlerjmen kөp sөilestj. Olar Mironovicke өzderjnjn tabьstarьn aittь. Sodan keijn Mironovic өzjnjn aqьlьn aittь, nūsqau berdj. Onьn kjcjpeijldjgj, qamqorcьlьqь, qalqqa çaqьndьqь bjrden kөrjnjp tūrdь. Sergei Mironovic, qart Jrgebai Erubaev çoldastan: «kolxozcьlar enbek kynjne qanca astьq aladь, kolxozcьlardьn tūrmьsьn būdan da ondau ycjn ne jsteu kerek?» dep sūradь.

«Astьq kөp, al endj... çaqsьlap, adal enbek etu kerek» dep çauap berdj. Jrgebai qart. Būqan Sergei Mironovic өte riza boldь, Erubaev qarttь afqaqa qaqьp qūrmet kөrsettj. Өmjrjnjn kөbjn kapitalizm tūsьnda өtkjzgen, tek ot basьnьn qana qamьn oilaitьn qart qazaqtьn, bolcevizm cьndьqьna qūlaqь qanьp, enbek maidanьnda, saiasi өmjrde өskendigjn, әleumet өmjrjne kөz çjberetjn bolqanьn kөrjp qattь quandь.

Sergei Mironovic kolxozdьn mandai aldь adamdarьmen: Qocqarbek Beijsov, Cәkj Әbjcev, Smaqūl Arьstanbaev, Syleimen Arьstanbaev, Seisen Maiqanov, Qarabala Asanov çoldastarmen sөilestj, kolxozdьn bascьlьq çūmьsьndaqь kadrlarmen tanьstь. Kirov çoldas bjzdjn Budenni kolxozь men Kazkraikom atьndaqь kolxozdьn çūmьsьn basqa kolxozdarqa ylgj etjp kөrsettj, būl bjz ycjn, bjzdjn kolxozcьlar ycjn ylken maqtanьc boldь.

BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn sekretarь, kөsemjmjz ūlь Stalinnjn çaqьn serjkterjnjn bjrj, Leningrad bolcevikterjnjn bascьsь Sergei Mironovic Kirov çoldastьn Qazaqьstannьn tykpjrlerjndegj kolxozdarqa keljp, olardьn өmjrlerjmen tanьsuь — bjz ycjn ylken oqiqa boldь. Onьn keluj — kolxozcьlarqa çjger tuqьzdь, kolxozcьlardьn, qьzmetcjlerdjn өz kycjne senjmjn arttьrdь.

Kirov çoldas Aqmola audanьnьn basqa da kolxozdarьmen tanьsьp, audannьn partia aktivterjne, caruacьlьq qьzmetcjlerjne nūsqau berdj. Ol audandaqь talai kemcjljk qateljkterdjn betjn acьp, keibjr çygensjzdjk jsterge tiьm saldь. Kirov çoldas: çergjljktj çerlerde өsken, partia jsjne berjlgen tamaca kadrlar bar, bjraq olardь baqalamaitьndьq initsiativalarьn basucьlьq bar ekenjn, būl siaqtь tartjpsjzdjktj, partia çolьn būrmalaucьlьqtь çoiьp, tөmengj qьzmetcjlerdjn өsujne, tvorcestvolьq initsiativalarьn kөterуge kөmektesudjn qaçettjljgjn aittь. Çoldastardьn qatelerjn, kemcjljkterjn kezjnde kөrsetjp, olardь mezgjl-mezgjl çelpjndjrjp otьrudьn, saiasi çaqьnan cьnьqtьrьp, bolcevikce tәrbieleudjn kerektjgjn basa aittь. Kirov çoldas audannьn çana Bozaiqьr MTS

ыьң bascьlьqьndaqь өreskel terjs praktikalarqa tiьm saldь.

Kirov çoldastьn būl nūsqaularьn bjz өz qūlaqьmьz ben estjdjk, al kөp kommunister, kolxozcьlar çergjljktj baspasөz betjnen oqьdь. Sonьn arqasьnda çergiljktj çerdegj kommunisterdjn, qьzmetcjlerdjn pravolarьna nūqsan keltjrucjljkke toqtau salьndь, kolxozdardaqь kommunisterdjn, rөlj, çauaptьlьqь arttь, ruxь kөterjldj.

Qazaqьstanda bolqan qateljkterdjn bjr ylkenj — ol çaңa өsjp kele çatqan ças kadrlardь baqalamaucьlьq edj. Būl qalq çaularьnьn ziankestjk өreketj edj.

Kirov çoldastьn keluj — bjzdjn өrlep alqa basшьmьzqa, saiasi çaqьmьzdan nьqaia tysujmjzge, qьzmetcjlerjmjzdjn өsujne tolьq mymkjndjk çasadь. Kirov çoldastьn keluj — BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn çana Stalin çoldastьn qazaq qalqьna ūdaiь kөnjl bөletjndjgjn, enbekcj qalqtьn tūrmьsьnьn gyldene berujn, sotsialistjk dəuletjnjn calqьp molaia berujn kөzdegendjgjn kөrsetetjn jrj faktь edj.

Sergei Mironovic Kirov çoldas trotskicjlerdjn, zinovievcjlerdjn, buxarincjlerdjn qolьnan qaza taptь. Qalq çaularь, facizmnjn qanqūilь qarqьlь tөbetterj proletariat revolutsiasьnьn ыьndь qairatkerjne — Kirov çoldasqa oq attь. Olar, būl çaular, partiamьz ben memleketjmjzdjn çandь çerjne oq attь. Kirov çoldas çau qolьnan qaitьs bolqanda bykjl qalqьmьz qattь qaiqьrdь, qaiqьlь demonstratsialar çer qaiьstьrdь, azalь ynder çer kynrenttj. Eljmjzdjn çūmьscь tabь, enbekcj carualarь, sovettjk intelligentsiasь BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn çana Stalin çoldastьn ainalasьna būrьnqьdan da gөrj berjk ūiьmdasa tystj, qalqьmьzdь ьza kөrnep, acu qьstь. Qas dūspan trotskicjlerdj, zinovievcjlerdj, buxarincjlerdj, burçuaziacьl-ūltcьldardь Eçov çoldas bastaqan NKVD orьndarь әckerelep, çermen çeksen ettj, tas-talqanьn cьqardь, qarasьn өcjrdj.

Bjz Sergei Mironovic Kirov çoldastьn çau qolьnan өlgen kynj, onьn qabjrj ystjnde taqь da bьlai deimjz: Lenin — Stalin partiasь kynnen-kynge, çьldan-çьlqa tarixi tabьstarqa çete beredj, būl tabьsta Sergei Mironovic senjn ylesjn kөp, sotsialistjk qūrьlьstьn barlьq maidandarьndaqь senjn atьna salьnqan eskertkjc mәngj çasaidь, senj SSSR dьn qalqь, onьn icjnde qaita tuqan qazaq qalqь, çer çyzj enbekcjlerj ec uaqьtta ūmьtpaidь. Bjzdjn çenjmpaz batьr qalq kommunizmge çetedj. Bjz revolutsialьq qьraqьlьqьmьzdь kyceite tysemjz. Tabьstan tabьsqa çete beremjz.

V. I. Leninnjn „Qalq dostarь“ degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsь qalai kyresedj?“ degen eŋbegj

G. Gak

V. I. Lenin būl eŋbegjn 1894 çьlь çazdь. Patca tūsьndaqь aur podpolienjn çaqdaiьnda būl eŋbek bjr az dana bolьp kөbeitjljp aldьŋqь qatardaqь çūmьscьlar men revolutsiacьl intelligent çastardьŋ arasьnda qoldan-qolqa auьsьp çyrdj. Mūnьŋ bjrjncj bөljmj men ycjncj bөljmj qana sovet өkmetjnjŋ tūsьnda tabьlьp, basьlьp cьqtь. Ekjncj bөljmj osь kynge deijn tabьlmai çyr.

Leninnjn kjtabь Mixailovski basqarqan «Russkoe bogatstvo» organь arqьlь qalqcьldardьŋ marksisterge qarsь çasaqan çorьqьna çauap boldь. Lenin qalqcьldьq kөzqarastardь barlьq çaqьnan bjrdei өltjre sьnaidь. Ol qalqcьldarda «belgjlj sotsiolog» dep ataqь cьqqan Mixailovskige qarsь, olardьŋ «ekonomistj» bolьp sanalqan luçakovqa qarsь, qalqcьldarda «saiasatcьnьŋ» rөljn atqarьp çyrgen Krivenkoqa qarsь kөp soqqь çūmsaidь

Būl eŋbegjnde Lenin «js çyzjnde qalqqa qarsь cьqьp otьrqan, çalqan «qalq dostarь» bolьp otьrqan qalqcьldardьŋ naqьz cьn sьrьn çete әckereledj» (BK(в)P Tarixь, 22 bet).

Qalqcьldar marksizmnjŋ çauь boldь. Olardьŋ eŋ tәujr kөrgen tәsjlderjnjn bjrj — Marks pen Engelstjŋ qьlьmьnda ecuaqьtta aitьlmaqan nәrselerdj marksizmge qasaqana qosuda boldь. Olar mūnь jstegende marksizmge qarsь kyresjn çeŋjldetu ycjn, marksizmdj «çeŋdjk» dep kөrsetu ycjn jstedj.

Būl tәsjldj әsjrese Mixailovski өtemөte çaqsь kөretjn boldь. Lenin qalqcьldardьŋ tūlqalь degen adamьnьŋ barlьq amal-ailalarьn, cьlqi өtjrjkterjn ceberljkpen ūstap alьp, «belgjlj sotsialogtj» aita qalqandai әckereleidj.

Mixailovski, Markstь ol «Kapitalьnda», «bjr» qana qoqamdь atap aitqanda — kapitalistjk qoqamdь qana qьlьmi çaqьnan taldadь, bjraq «qoqam ataulьnь» taldaqan çoq dep çazqьrdь.

Mixailovskidjŋ «dәleljn» bekerge cьqara keljp, Lenin, «qoqam ataulь» turalь pjkjrdjŋ qandaiьnьŋ bolsa da qьlьmnen ecqandai bailanьs-qatьnasь çoq, onьŋ sebebj mьnau qana — «qoqam ataulь» degen çoq, tarixta qoqamnьŋ әrtyrlj formalarь boladь, әrtyrlj *qoqamdьq — ekonomikalьq* formatsialar boladь, būlardьŋ әrqaisьsьnьŋ өzjne tәn **airьqca** damu **zaŋdarь** boladь dep dәleldedj.

Lenin Mixailovskidjŋ — «tarixi qaçettjk ideiasь men çeke adamnьŋ qьzmetjnjn maŋьzь arasьnda keljspeucjljk» marksizmge tәn nәrse-mьs degen ekjncj «dәleljn de» kyl talqan qьladь. Būl «dәleldjŋ» sьnaluь, mūnda js cyzjnde ecqandai keljspeucjljktjŋ çoq ekendjgjn, tarixi qaçettjk ideiasь çeke adamnьŋ tarixtaqь rөljne kemcjljk keltjrmeitjndjgjn kөrsettj. «Çeke adamnьŋ qoqamdьq

qьzmetjne вaqa bergende tuatьn naqьz sūrau — вūl qьzmettjn qandai çaqdailarьnda tabьs qamtamasьz etjldj?, вūl qьzmet qaramaqarsь jsterdjn tenjzjne batqan çeke dara js bolьp qalmaitьndьqьnьn garantiasь qaida? degen boladь», — dep çazdь Lenin. (1 tom, 77 bet).

Lenin enвegjnjn bjrsьpьra betterj marksistjk teorianь tamaca etjp aituqa, onь būdan вьlai da baiьtьp, damьtuqa arnalqan. «Barlьq elderdjn sotsialisterjn būl teoriaqa tartatьn qūdjrettj tartqьc kyc mьnada, — dep çazdь Lenin,—ol teoria qatan çana çoqarь qьlьmdьlьqtь (өzj qoqam qьlьmьnьn soqqь tabьsь вola tūrьp) revolutsiacьldьq pen ūctastьradь, ūctastьrqanda kezdeisoq emes, doktrinanь negjzdeucj adamnьn вjljmpaz çana revolutsioner qasietterjn өz boiьnca çinaqandьqьnan qana emes, teorianьn өzjnde, jckj çaqьnan, yzdjksjz ūctastьradь» (1 tom, 218 bet). Markstjn bastь enвegj — «Kapitalqa» arnalqan better marksizmnjn negjzderjn dūrьs tysjnu ycjn aiьrqca baqalь nərse bolьp tabьladь.

Lenin qalqcьldardьn «dəlelderjn» bekerge cьqarьp qana qoimaidь, olardьn barьq ideialьq arsenalьn kyl talqan etjp qana qoimaidь, sonьmen qatar, qalqcьldьq ideologia men saiasattьn *taptьq mazmūnьn* acadь. Ol, cьnьna kelgende qalqcьldardьn kulak myddeierjnjn өkjlderj bolьp azqьndaqanьn kərsetedj.

Leninnjn enвegjnde qalqcьldardьn taptьq çaratьlьsь ərtyrlj kərjnjsterjnjn barlьqь — qalqcьldardьn carua reformasьna qalai qaraqanь, sol kezdegj orьs tūrmьsьna olardьn qalai baqa bergenj, olardьn praktikalьq programmasь kərsetjledj.

Qalqcьldьq çanа tua bastaqan kezdjn өzjnde·aq qalq tūrmьsьnьn airьqca uklьdь turalь tysjnjkke syiendj, «obcinədaqь» caruanьn kommunistjk instinkttarьna sendj. Qalqcьldar *çer ielenudjn* өzderj kommunizmnjn ūrьqь dep вjlgen formasьna, basqaca aitqanda obcinaqa barьnca kөnjl audardь.

Bjraq olar derevnenjn *ekonomikasьn* kərmedj, derevnede bolьp çatqan slojqa вөljnudj kөrmedj, obcinalьq çer ielenu formaldь tyrde qana bolqandьqьn, çerdj js çyzjnde çūmьs kөljgj, qūral-saimanь, tūqьmьbar obcina mycelerj qana paidalanьp, atь çoq carualardьn çerjn amalsьzdan kulaktarqa berjp, batьraq bolьp çaldanqanьn, — mjne osь faktьlardь kərmedj.

«Qalq dostarьnьn» saiasi programmasь carua bankjnj qaita ūiьmdastьrudь, arzan kredit вerudj, texnikanь ondaudь, taqь sondailardь talap etumen qana tьndь. 90 çьldardaqь qalqcьldar qalq arasьna baru turalь sez aitqanda mьsqьl etjp aitucь boldь. Olardьn өkjlderj «muçikke çaqsь sezjmderdj qana вjldjrgen mьrzalar... tjptj este qalqan çoq» dep legaldь вaspasөz вetjnde çazьp çyrdj, al carualarqa çьiьna 75-100 somnan doxod tysjretjn vinograd egudj yiretken вaqcacь Cmidt «ardaqtalьp este saqtaladь» dep çyrdj.

«Būl programmaqa tesjle qaranьzdar, sonda sjzder вūl mьrzalardьn, вarlьq progresterj — arzan kredit, texnikanь, вanktardь ondau, taqь sondailar — вurçuazianь kyceitjp, damьta alətьnьn qana ūqьnвai, kəzjrgj zamandaqь qoqamnьn negjzjne (вasqaca aitqanda kapitalistjk tərtjpterdjn negjzjne) вytjndei çana tolьq syienetjndjgjn (mūnь өzderj ūqpaitьnьn) ol qoqamdь çamap-çasqaqьsь keletjndjgjn kөresjzder», — dep çazdь Lenin.

Lenin qalqcьldьqtь ideia çaqьnan kyl talqan etu çūmьsьn aiaqtadь, oqan çetkjze soqqь вerdj. Lenin «kapitalistjk çana pomeccіktjk ezudj çoiudь, sarizmdj çoiudь kөzdeitjn qalqtьn naqьz dosь qalqcьldar emes, markister ekendjgjn kөrsettj» (BK(в)P Tarixь, 22 bet).

Būdan keijn, būl enвektjn zor manьzь mьnəda — mūnda Lenin «sarizmdj, pomeccikterdj, вurçuazianь qūlatudьn bastь qūralь dep çūmьscьlar men carualardьn revolutsiacьl odaqьnьn ideiasьn alqacqь ret ūsьndь» (BK(в)P Tarixь, 21 bet). Orьs revolutsiasьnьn bolacaqta çenujne kepjl вolqan būl ideianь Lenin revolutsiacьl qozqalьstь çalqan çolqa qarai syiregen, ol qozqalьstь tūiьqqa

aparьp tjregen qalqcьldarqa qarama-qarsь ūsьndь.

Qoqamnьn aldьnqь qatardaqь revolutsiacьl kycj—çūmьscь tavь kyresjnjn çolьn Leninnjn vūl danьcpandьq cьqarmasьnьn ataqtь qortьndь sөzderj danalьqpen belgjlep berdj.

«Onьn (basqaca aitqanda Resei çūmьscь tavьnьn — G. G.) aldьnqь qatardaqь өkjlderj qьlmi sotsializmnjn ideialarьn, orьs çūmьscьsьnьn tarixi rөlj turalь ideianь ūqьnqanьnda, vūl ideialar ken çaiьlьp, çūmьscьlardьn arasьnda çūmьscьlardьn kәzirgi vьtьranqь ekonomikalьq kyresjn sanalь tap kyresjne ainaldьra alatьn mьqtь ūiьm qūrьlqanьnda,—sonda orьs *çūmьscьsь* barlьq demokratialьq elementterdj bastap attanьp, absolutizmdj qūlatadь çana orьs *proletariatьn (barlьq elderdjn* proletariatьmen qatar) *çenjmpaz kommunistjk revolutsiaqa* qarai acьq saiasi kyresijn tura çolьmen bastaidь» (1 tom, 194 bet).

Leninnjn vūdan 40 çьl vūrьn çazьlqan kjtavь aldьnqь qatardaqь ideialardьn ūiьmdastьrucь, çūmьldьrucь çana qaita qūrucь zor kycj bar ekendjgjne aiqьn ьspat. Mūnda aitьlqan, zor təçrive negjzjnde, *revolutsiacьl* çūmьscь qozqalьsьnьn praktikasь negjzjnde Lenin men Stalinnjn çasap, jigerj damьtqan oi-pjkjrj bolceviktjk partianьn ideialьq qūralь boldь, vūl qūral otanьmьzdьn çūmьscь tavьn çana barlьq enbekcjlerjn sotsializmnjn ūlь tavьstarьna bastap alьp keldj.

Bjr elde kommunizm ornatu turalь

BK(v)P Ortalьq Komitetjnjn çurnalь «Bolceviktjn» 1938 çьlqь oktəvrdjn 15 ndegj 20-nomerjnde redaksianьn «Bjr elde kommunizm ornatu turalь» konsultatsiasь basьlqan. Būl maqalada kөterjlgen problemalardьn teoria çaqьnan da, praktika çaqьnan da ylken maŋьzь bar. Maqalada, kapitalistjk qorcau bar tūrqanda bjr elde kommunizmnjn tolьq çenujnjn mymkjndjgj turalь sotsialistjk qoqamnьn kommunistjk qoqamqa kөcujnjn çoldarь çana kөcu sipatь turalь, memleket çana onьn kommunizm tūsьndaqь funksialarь turalь məsele qaraladь.

* *
*

Lenin — Stalin partiasьnьn bascьlьqь arqasьnda bjzdjn eldjn enbekcjlerj, sotsializmdj negjzjnde ornatьp, bykjl çer çyzjljk tarixi tavьstarqa çettj. «BK(v)P tarixьnьn qьsqaca kursьnda» vьlai deljngen: «... SSSR damudьn çana kezenjne keldj, sotsialistjk qoqam qūrudь aiaqtau kezjnjne çana «ərkjmnen qolьnan kelgenjnce, ərkjmge keregjnce» degen kommunistjk printsip qoqamdьq өmjrdjn bascь negjzj bolatьn kommunistjk qoqamqa bjrte-bjrte өtu kezenjne keldj». (BK(v)P tarixь, 331 bet).

Kapitalizmdj qūlatqannan keijn qoqam: «Ərkjmnen qolьnan kelgenjne qarai ər kjmge enbegjne qarai» degen sotsialistjk printsip ystem bolatьn sotsializmnjn vaqьtьna qarai tura dami aladь. Būl printsip SSSR da kəzjrdjn өzjnde-aq çyzege asьrьlьp otьr.

Bjraq Leninnjn 1917 çьlqь aprelde-aq aitqanьndai, «bjzdjn partia ərjrek qaraidь: sotsializm bjrte-bjrte kommunizmge kөcpei qoimaidь, kommunizmnjn tuьnda: «ərkjmnen qolьnan kelgenjnce, ərkjmge keregjnce» degen səz çazьluqa tijs» (XX tom, 132 bet).

Sotsializm men kommunizm bjr qana kommunistjk formatsianьn satьlarь, fazalarь, olardьn arasьnda «qьtai stenasь» çoq, məselen, kapitalizm men sotsializmnjn arasьndaqьdai airьqca cekara, printsiptj aiьrmacьlьq çoq. Sotsializm men kommunizmnjn өndjrjstjk

qatьnastarьnьң negjzj bjrdei, atap aitqanda, onьң negjzj — өndjrjs qūraldarьna qoqamdьq mencjk, adamdь adam ekspioatatsialau degennjң çoqtьqь boladь.

Sotsializm men kommunizm bjr qana kommunistjk formatsianьң kezeңderj, satьlarь bolqandьqtan qoqamnьң tөmengj satьdan çoqarь satьqa kөcuj bjrte-bjrte bolatьn js. Sotsializmnen kommunizmge kөcu ycjn revolutsialьq «ьrqudьң» keregj çoq.

Sotsializm men kommunizmnjң arasьnda mazmūndь aiьrmacьlьqtar da bar. Өndjrucj kycterdjң damu dәreçesjndegj aiьrmacьlьqtar qandai yiken bolatьndьqьn kәzjrdjң өzjndeaq bolçauqa boladь. Kommunistjk qoqamda qoqam bailьqь būrьn-soңdь bolьp kөrmegen dәreçede tez өsetjn boladь, Markstjң klassiktjk tamaca aituьnca «qoqam bailьqьnьң barlьq būlaqtarь arьndap aqadь».

Sotsialistjk qoqamda eskj, kapitalistjk qoqamnьң belgjlerj әlj bar.

Marks aitqandaiьn, eskj qoqamnьң būl «belgjlerj, «jcten tuqan qalьlarь» — ekonomikada çana adamdardьң sana-sezjmjnde kapitalistjk qaldьqtardьң barlьqьnda boladь. Būl fazada qala men derevnenjң arasьndaqь qarama-qarsьlьq әlj tolьq çoiьlьp bolmaidь, dene eңbegj men oi eңbegjnjң arasьndaqь qarama-qarsьlьq bar boladь. Taptьq aiьrmacьlьqtardьң qaldьqtarь әlj qalьp qoiadь.

«Әrkjmnen qolьnan kelgenjne qarai, әrkjmge eңbegjne qarai» degen sotsialistjk printsip, Leninnjң aituьnca, qoqam mycelerjnjң arasьnda produktьnь bөludjң, eңbektj bөludjң өte maңьzdь «retteucjsj», «belgjleucjsj» bolьp tabьladь. «Kommunizmnjң «çoqarqь» fazasь tuqanьna deijn, sotsialister eңbek mөlcerj men tūtьnu mөlcerjnjң qoqam tarapьnan **çana memleket tarapь**nan өte qatanң baqьlanuьn talap etedj...» (XXI tom, 437 bet).

Kapitalizmnjң qaldьqtarьna qarsь sotsializm tūsьndaqь kyres eң aktualdь, eң maңьzdь mjndetterdjң bjrj boladь. Eңbekcjlerdjң ekonomikalьq çaqdaiь negjzjnen өzgergennen keijn de kapitalizmnjң qaldьqtarь edәujr mөlcerde qalьp qoiatьndьqtan: adamdardьң sana-sezjmj ekonomikadan qalai bolsada artta qalьp qoiatьndьqtan, būl kyres sol qūrlьm qaçet kyres boladь. Mūnьң ystjne, qalq çaularь çana kapitalistjk qorcau būl qaldьqtardь өzderjnjң çaulьq maqsatьna paidalanuqa tьrьsьp, ol qaldьqtardь bjle tūra qoldap, çandandьruqa әreket çasaidь. Eңbekcjler būl soqьrsenjmnen «bjrden, bjr keremetpen, qūdjrettjң taqdьrь boiьnca, ūrannьң, rezolutsianьң, dekrettjң bileuj boiьnca arьla qoimaidь, ūsaq burçuaziacьl çappai ьqpaldarqa qarsь ūzaq, qiьn çappai kyreste qana arьla aladь» (Lenin, XXIV tom, 247 bet).

Eңbekke, sotsialistjk mencjkke sotsialistjk kөzqaras tuqьzatьn tәrbie beru — kommunizmnjң bjrjncj fazasьnьң eң bastь mjndetterjnjң bjrj. Eңbekke, qoqam mencjgjne adal, sotsialistjk kөzqaras — adam sana-sezjmjndegj kapitalizm qaldьqtarьn çoiudaqь bjzdjң tabьstarьmьzdьң bastь өlceujcj bolьp tabьladь.

Tūtьnu ūiьmdarьnьң tolьq molcьlqьnьң nәtiçesjnde, eңbek adamnьң tabiqi tjlegjne ainaluьnьң nәtiçesjnde, eңbek mөlcerj men tūtьnu mөlcerjn baqьlau qaçettjgj өzjnen өzj qalqan kezde, qoqam kommunizmnjң çoqarqь fazasьna aiaq basadь.

«Produktьlardьң bөljnuj ol kezde әrbjr adamnьң alqan produktьnьң mөlcerjn qoqam tarapьnan normalaudь kerek qьlmaitьn boladь; әrkjm emjnerkjn «keregjnce» ala beretjn boladь» (Lenin, XXI tom, 436 bet).

Kommunizmnjң çoqarqь fazasьna kөcudjң naqtь çoldarь qandai?

Būdan çiьrma çьl būrьn Lenin bьlai dep çazdь: «Adam balasьnьң būl çoqarь maqsatqa qandai kezeңderden өtjp, qandai praktikalьq caralar jsteu çolьmen baratьnьn bjz bjlmeimjz, bjle almaimьz da» (sonda, 439 bet). Kәzjr bjz kommunizmge kөcu ycjn çaqdai әzjrleudjң konkrettj çoldarьnьң bjrjn bjljp otьrmьz: ol — staxanovtьq qozqalьs. Sotsialistjk qūrьlьstьң өte bai praktikasь, Stalin çoldastьң būl praktikanь danьcpandьqpen qorьtuь osь çoldь acьp otьr. «Staxanovcьlar bjzdjң өndjrjs kәsjbjmjzde çaңacьldar ekenj, staxanovtьq qozqalьs...sotsializmnen kommunizmge kөcu ycjn, oi

eŋвegj men dene eŋвegjnjŋ arasьndaqь qaranьa-qarsьlьqtь çoiu ycjn qaçettj eŋвek enjmdjljgjnjŋ eŋ çoqarь ølceujcterjne çetkjze alatьn çoldь acatьndьqь aiqьn emes pe?, — dedj Stalin çoldas staxanovtьq qozqalьstьŋ çaŋa вastalьp kele çatqan kezjnde.

Kommunizm tūsьnda eŋвektjŋ tolьp çatqan tyrlerj вoladь, onьŋ tolьp çatqan tyrlerjne dene eŋвegjnjŋ qьzmetkerlerjn çarьm-çan etjp tastaitьn eskjce eŋвek вøludjŋ çolьmen emes, elektrlendjru negjzjnde øndjrjs protsesterjn вarlьq çaqьnan вjrdei mexanizatsialau, aptamattau çolьmen, eŋвektj texnika çaqьnan qūraldandьru çolьmen çetuge вoladь.

Kommunizmnjŋ adamdarь øndjrjs texnologiasьnьŋ вykjl qьlmi negjzjn вjletjn, texnika çaqьnan вjljmdj, øte mədeniettj adamdar вoladь. Øndjrjstj çoqarь dəreçede avtomattau negjzjnde eŋвek protsesj qьzmetkerdjŋ airьqca вjr qasietjne вailanьstь вolmaidь: eŋвektjŋ tolьp çatqan tyrlerjnjŋ universaldanuь eŋвektjŋ вjr tyrjnen ekjncj tyrjne køcu jsjn çeŋjldetedj. Lenin kommunistjk qoqamnьŋ adamdarьn **«barlьqьn jstei вjletjn», «barlьq çaqьnan вjrdei вjljmdj», «barlьq çaqьnan вjrdei** daiьndalqan» adamdar вoluqa tijs dep çazdь (Lenin, XXV tom, 195 вet).

Çūmьscьnь qalçьratatьn aur,dene eŋвegjnjŋ ornьna macina, avtomat вoladь, adamnьŋ rølj macinanь вasqarumen, avtomat macinalardьŋ sistemasьnьŋ çūmьsьn вaiqap, вaqьlaumen tьnadь, вasqaca aitqanda çūmьscьnьŋ eŋвegj negjzjnde inçener-texnik tipjndegj eŋвek вoladь.

Stalindjk ekj вesçьldьqtьŋ jcjnde qalq caruacьlьqьnьŋ вarlьq tarаularьn qaita qarulandьrqan, eŋвektj meiljnce mexanikalaqan, øndjrjstjk protsesterdj avtomattaqan вjzdjŋ el kəzjrdjŋ øzjnde-aq osь çolqa tystj. SSSR da qalq caruacьlьqьna kerektj, otan qorqaudьŋ mūqtaçdarьna kerektj qandai macina вolsa da, qandai mølcerde вolsa da cьqara alatьn øzjmjzdjŋ mencjktj macina çasau øndjrjsj qūrьldь.

Eŋвek ønjmdjljgjnjŋ øsuj — kəzjr вjzdjŋ çūmьsьmьzqa вqa вeretjn вastь kriteri вolьp tabьladь. Kəzjr eŋ вastьsь sotsialistjk mədeniettj meiljnce ørkendetude вoladь. «... Naqьz sotsialistjk mədeniet çolьndaqь ərвjr qadamьmьz øzjnjŋ nətiçelerjn dereu вjldjretjnj вьlai tūrsьn, sonьmen qatar sotsializmnjŋ kommunizge ūlasuьna qolailь çaqdai tuqьzadь» *(Molotov)*.

* *

Bjzdjŋ eljmjz myldem øzgerdj. Onьŋ вet-вeinesjn adam tanьmastai вoldь. Aldьŋqь qatardaqь jrj industria ornatьldь, eljmjz otan qorqau çaqьnan əlsjz, artta qalqan elden aldьnqь qatardaqь soqьs texnikasьmen qarulanqan quattь industrialь derçavaqa ainaldь. Proletarlьq revolutsianьŋ økmet biljgjn çeŋjp alqannan keijngj eŋ qiьn mjndetj — carualardьŋ ūsaq caruacьlьqьn sotsializm çolьna køcjru mjndetj orьndaldь, çer çyzjndegj eŋ jrj sotsialistjk aul caruacьlьqь qūrьldь. Osь tabьstardьŋ вarlьqьna — kulaktarqa qarsь, çau elementterdjŋ вarlьqьna qarsь, facizmnjŋ çaldamalь tøвetterjne ainalьp ketken, kapitalizmdj qaita ornatpaqcь вolqan trotskicjlderge, onçьldarqa qarsь cielenjsken tap kyresjnde çettjk.

El jcjndegj sotsializmge çau taptardьŋ kyl-talqan etjljp, çoiьluь, вjzden çau elementterge qarsь, kapitalistjk qorcaudьŋ agenturasьna qarsь kyresu mjndetjn alьp tastamaidь.

Qalq caruacьlьqьnьŋ вarlьq taraularьnda øndjrucj kycterdjŋ yzdjksjz øsuj вjzdjŋ el jcjnde qoqam вailьqьn tūtьnu вūiьmdarьnьŋ qorьn tez køвeite вeredj. Al osьnьŋ øzj ərkjmnjŋ keregjne qarai вøluge, вøludjŋ kommunistjk printsipjn zege asьruqa вjrte-вjrte køcu ycjn praktikalьq mynkjncjljkter, qaçettj çaqdailar tuqьzadь.

Bøludjŋ kommunistjk printsipjne вjrte-вjrte køcudjŋ вelgjsj, məselen, mьnada вoladь dep teoria çaqьnan kəzjrdjŋ øzjnde-aq вolçauqa вoladь: əuelj eŋ qaçettj zattar (nan, et) ərkjmnjŋ keregjne qarai tegjn вølјnetjn вoladь. Būdansoŋ, qoqam вailьqь øsken saiьn, вasqa produktьlar men вūiьmdar da ərkjmnjŋ keregjne qarai вjrte-вjrte tegjn вølјnetjn вoladь.

Memleket qaisьвjr tjlekterdj qanaqattandьrudьң rəlj men maңьzьn sotsialistjk qoqamnьң būdan вьlai da damuьnьң tūrqьsьnan, onьң kommunistjk qoqamqa ūlasuьnьң tūrqьsьnan esepke alьp otьratьn boladь. Bjzde kəzjrdjң өzjnde-aq çalpьqa вjrdei вjljm alu pravosь bar, mūnьmen qatar, вūl pravo çalpьqa вjrdei, mjndettj вastauьc oqu, tegjn oqu, sonьң jcjnde çoqarqь вjljmdj tegjn oqu çana вasqalarь tyrjnde qamtamasьz etjljp otьr.

Proletarlьq memleket «ərkjmnjң eңвegjne qarai вөlu» degen printsipke kəzjrdjң өzjnde-aq өte mazmūndь tyzetuler kjrgjzjp otьr, məselen: tegjn emdeu sanatorialar, pensialar, çərdem вeru sistemasь, kөp вalalь analarqa 1936 çьlqь yiennjң 27 ndegj zaң вoiьnca вjrsьpьra çeңjldjkter вerjluj.

Kommunistjk qoqamda вөludjң materialdьq-texnikalьq apparatь — kəzjrgj bar, ьlqi çetjldjrjp otьrьlatьn organdar çana sovet saudasьnьң materialdьq-texnikalьq вazasь boladь. Sovet saudasьn вarьnca өrkendetu arqьlь, вūl saudamen вykjl qalqtь mədeniettj tyrde qamtu arqьlь вөludjң kommunistjk prinsipjne — tjkelei produktь aiьrвastauqa kөcu jsj вjrtevjrte çyrgjzjle bastaidь.

Stalin çoldas partianьң XVII siezjnde, tjkelei produkt aiьrвastau sovet saudasь әвden çaqsь çolqa qoiьluьnьң nətiçesjnde qana bolatьn js dedj.

Kəzjr kommunizmnjң вjrjncj fazasь negjzjnde ornatьlьp otьrqan kezde, вjr вjzdjң elde kommunizmnjң çoqarqь fazasьn ornatu turalь məselenjң teorialьq çaqьnan qana emes, praktikalьq çaqьnan da orasan zor maңьzь bar. Әngjme вjzdjң damuьmьzdьң bolacaqь turalь bolьp otьr. Būrьn kommunizmnjң çoqarqь fazasьn ornatu problemasьn вjz teoria çaqьnan qana qoia alatьn bolsaq, kəzjr, sotsializm çeңgennen keijn, вūl problema вjzdjң aldьmьzqa praktikalьq mjndet retjnde qoiьlьp otьr.

Lenin вьlai dep çazdь:

«Qoqamnьң barlьq mycelerjnjң arasьnda өndjrjs qūraldarьn meңgeru çөnjnde teңdjk, вasqaca aitqanda eңвek teңdjgj, çal aqь teңdjgj çyzege asьrьlьsьmen aq adam вalasьnьң aldьna jlgerj вasu turalь, formaldьq teңdjkten js çyzjndegj teңdjkke qarai, iaqni: «ərkjmnjң qolьnan kelgenjnce, ərkjmge keregjnce» degen ereçe çyzege asьrьluьna qarai alqa вasu turalь məsele qoiьlatьnь sөzsjz» (XXI tom, 439 вet).

Sotsializmnen kommunizmnjң çoqarqь fazasьna вjrte-вjrte konkrettj tyrde kөcu ycjn sipattь вolatьn keiвjr negjzgj momentter osьndai, вūl momentterdj kəzjrdjң өzjnde-aq вolçap, aldьn-ala kөruge boladь.

* *
*

Kapitalistjk qorcau вar tūrqanda elde tolьq kommunistjk qoqamnьң өmjr syruj mymkjn вe, eger mymkjn вolsa, kommunistjk qoqamdь qorqau jsj qalai ūiьmdastьrьladь? Eger kommunistjk qoqam kapitalistjk qorcauda өmjr syretjn вolsa, ol kezde kommunizm tūsьnda, tūraqtь armia, demek, memleket вola ma?

Osь sūraularqa çauap вere otьrьp, вjzdjң partianьң ūstazь Stalin çoldastьң tvorcestvo çaqьnan damьtьp, çoqarьraq satьqa kөtergen marksizm-leninizm qьlьmьna syienu kerek.

Tjptj jckj mjndetterdjң tūrqьsьnan qaraqanda da, sotsialistjk sovet memleketj kommunizmnjң çoqarqь fazasь ornap, вekjgenge deijn, tolьq kommunizm çyzege asьrьlqanqa deijn өmjr syruge tijs degen məsele çөnjnde Leninnjң «Memleket çana revolutsia» degen eңвegjnde mьnadai maңьzdь teorialьq nūsqaular bar: «Kommunizmnjң «çoqarqь» fazasь tuqanьna deijn, sotsialister eңвek mөlcerj men tūtьnu mөlcerjnjң qoqam tarapьnan **çana memleket tarapьnan өte qatan** вaqьlanuьn talap etedj...» (XXI tom, 437 вet).

Kommunizmnjң çoqarqь fazasьna kelgende, вjzdjң propaganda çūmьsьnda osь uaqьtqa deijn әdette, kommunizmnjң çoqarqь fazasьndə memleket qandai çaqdaida вolsa da өcuge tijs, memlekettjң tūraqtь armiasь sьqьldь organdarь өcuge tijs degenge syienjp keldj.

Ezucjljkte ūstalatьn вjrde-вjr qo-

qamdьq tap bolmaitьn kezde, taptardьn soqtьqьsuь çana bjr taptьn ekjncj tapqa ystemdjgj bolmaitьn kezde, sonda memlekettjn keregj bolmaidь dep Engels «Anti-Diuring» eŋbegjnde aitqan bolatьn. «Memlekettjn cьnьnda bykjl qoqam ökjlj bolьp cьqatьn bjrjncj aktь — öndjrjs qūraldarьn qoqamnьn atь nan öz biljgjne aluь, — sonьmen qatar, onьn memleket retjnde öz kycjmen jstegen aqьrqь aktь boladь. Qoqamdьq qatьnastarqa memlekettjk ökmet biljgjnjn aralasuь bjr taraudan keijn ekjncj *tarauda kereksjz bolьp, özjnen-özj* sөne beredj. Adamdarqa ökmet çyrgjzudjn ornьna zattardь bileu, öndjrjs protsesterjne bascьlьq etu boladь. Memleket «çoiьlmaidь», ol öcedj» F. Engels. «Anti-Diuring», 230 bet. 1938 çьl basьluь).

Kommunizm tūsьnda memlekettjn öcuj turalь məsele qoia otьrьp, Engels məselenj taza teoria çaqьnan qana aldь, kөrjnjstj (būl rette kom*munistjk qoqamdь) alqanda, ortanьn* çaqdailarьnan aulaq ketjp, bylaiьnca aitqanda, taza kyijnde aldь. Bjzdjn çaqdaiьmьzda memlekettjn öcuj turalь məselenj taza kyijnde alu — qalqaralьq çaqdaidan aulaq ketu degen boladь.

Cьnьnda, qьzu saiasi ömjrde, bjz qalqaralьq çaqdaidan ecbjr «aulaq» kete almaimьz. Sovet qoqamь aspanda tūrqan çoq. Çenŋgen sotsializm eljn əzjr qorcap otьrqan — kapitalistjk qorcau, ol sotsializmmen bjtjspeitjn çau.

Engels memlekettjn öcuj turalь məsele qoiqan bastь-bastь kapitalistjk elderdjn bərjnde sotsializmnjn bjr kezde çenu mymkjndjgjne syiendj dep bolçauqa da boladь. Marks pen Engels sotsializmnjn barlьq kapitalistjk elderde bjr kezde çenuj turalь ustanovkaqa monopolistjk kapitalizmge deijngj dəujrde syiengen bolatьn.

Al marksizmnjn damuь, jlgerj sozьlqan çalqasь bolьp tabьlatьn enbekterjnde Lenin imperializm dəujrj çaqdailarьnda bylai boladь dep spattadь: «Sotsializm **barlьq** elderde bjr kezde çenе almaidь. Ol əuelj bjr elde nemese bjrnece elde çenedj, al qalqan elder bjr az uaqьt burçuazialьq el nemese burçuazialьq dəujrge deijngj el bolьp qala beredj. Osьnьn özj qaqьsudь tuqьzьp qana qoimai, basqa elderdjn burçuaziasьnьn sotsialistjk memlekettegj çenŋjmpaz proletariattь kyl-talqan etuge barьnca talaptanuьn tuqьzadь. Būl retterde bjzdjn tūsьmьzdan bolqan soqьs zandь, ədjl soqьs bolqan bolar edj. Būl soqьs sotsializm çolьndaqь, basqa qalqtardь burçuaziadan azat etu çolьndaqь soqьs bolqan bolar edj» (XIX tom, 325 bet).

Kapitalizm bykjl dynie çyzjnde typkjljktj çenŋjlgenjne deijn, bykjl dynie çyzjnde nemese en bolmaqanda bastь-bastь kapitalistjk elderde **sotsializmnjn typkjljktj çenjp** ornaqanьna deijn caruacьlьqtьn sotsialistjk sistemasь men kapitalistjk sistemasьnьn arasьnda «tьnьc» kyres qana emes, tura qūraldь kyrestjn de azdь-kyptj ūzaq dəurj bolmai qoimaidь.

Amerika çūmьscьlarьnьn bjrjncj delegatsiasьmen 1927 çьlqь əngjmesjnde Stalin çoldas **kommunizmnjn typkjljktj** çenujnjn, kommunistjk qoqam tolьq saltanat qūruьnьn carttarьn bylai dep belgjledj:

«Kommunistjk qoqamnьn tolьq mereij ystem boluьn qaçettj qalqaralьq çaqdailarqa kelsek, ol çaqdailar kapitalistjk elderdegj çūmьscь tabьnьn revolutsialьq krizisj men revolutsialьq ərtj kyceigen saiьn çasalьp, kyceie beredj. Bjr eldjn nemese bjrnece eldjn çūmьscь tabь sotsializmge qarai, onan ərj kommunizmge qarai çol tartadь, al basqa elderdjn kapitalisterj būqan nem qūraidь qarap, qoldarьn qusьrьp qarap otьradь dep oilauqa bolmaidь. Kapitalistjk elderdegj çūmьscь tabь bjr elde bolmasa ekjncj eldegj tabьstь tyrde ərcjp bara çatqan sotsializmge çai qarap qana otьruqa rьiza dep oilauqa tiptj bolmaidь. Cьnьnda mūndai elderdj tūncьqtьru ycjn kapitalister qolьnan kelgenjnjn bərjn jsteidj. Cьnьnda, bjr elde bolmasa, ekjncj elde sotsializmge qarai, əsjrese kommunizmge qarai ərbjr cьndap qadam basqan saiьn, kapitalistjk elderdjn

çūmьscь tabь sol elderde өzjnjn diktaturasьn ornatuqa, sotsializm ornatuqa mьqtap ūmtьlmai qoimaitьnь sөzsjz» («Leninizm məseleleri», 193-194 better, 10-basьluь).

Bjz çoqarьda kөrgendegjdei, Engels memlekettjn өcuj turalь məselenj qoiqanьnda, өzj taldap otьrqan qoqamda bjrjne-bjrj çau, antagonis taptar bolmaidь, demek, ezjljp-çancьlatьn eckjm bolmaidь degenge syienjp otьr; būl funksianь atqaratьn memleket kereksjz bolьp qaladь degenge syienjp otьr. Alaida, eger bjz məselenjn osьlai qoiьluьn qalqaralьq arenaqa kөciretjn bolsaq, sotsializmnjn çer çyzjljk qalq caruacьlьqь arenasьnda typkjljktj çenjp, kapitalizmnjn typkjljktj çenjlgenjne deijn, sotsializmge çau taptar çana ol taptardьn memleketterj qalьp qoiatьnьn, olarqa qarsь kyres çyrgjzjlmei qoimaitьnьn kөremjz.

Sotsializm men kapitalizmnjn arasьnda kyrestjn aqьrь tyвjnde — çer carьndaqь qalqtьn asa kөpcjljgj kapitalizmge qarsь revolutsialьq kyreske qatьnasьp otьrqandьqьnьn өzjmen aldьn-ala cecjljp otьr.

Imperialistjk memleketterge qarsь bolacaq soqtьqьsularda sotsializmnjn typkjljktj çenвei qoimaitьnьn aita keljp, Lenin «Az bolsa da çaqsь bolsьn» degen maqalasьnda вьlai dep çazdь:

«...Çer çyzjndegj qalqtardьn orasan kөpcjljgjn kapitalizmnjn өzj-aq kyreske yiretjp, tərвieleitjnjne qarap qana, çalpь tyrde kyrestjn aqьrь ne bolatьnьn kyn jlgerj kөruge boladь.

Resei, India, Qьtai, taqь basqa qalqtьn orasan kөpcjljgj, — mjne en saiьp kelgende kyrestjn aqьrь osьqan bailanьstь. Al endj soңqь çyldarь өzjnjn azattьqьna bola kyresuge adam aitqьsьz tezdjkpen tartьlьp otьrqan da qalqtьn tap osь kөpcjljgj, sonьn ycjn būl çaqьnan dynie çyzjljk kyrestjn typkjljktj cecjluj qandai bolatьnь turalь ecqandai kydjktjn syldesj de boluqa tijs emes. Būl çaqьnan sotsializmnjn typkjljktj çenuj әвden çana sөzsjz qamtamasьz etjlgen» (XXVII tom, 416-417 вetter).

Lenin taqь вjr çerde вьlai dep çazdь:

«Evropada sotsialistjk revolutsia boluqa tijs çana boladь da, вūl kymənsjz. Sotsializmnjn **typkjljktj** çenuj çөnjnde вjzdjn вarlьq ymjtterjmjz osь senjmge, osь qьlmi bolçauqa syienjp otьr» (XXII tom, 194 вet).

Çerdjn altьdan вjr вөlegjnde sotsializm çengen dəujrjnjn çana sotsializmnjn **typkjljktj** çenuj çolьndaqь kyres dəujrjnjn çaqdaiьnda çengen sotsializmnjn (çana kommunizmnjn) eljnde onь kapitalistjk qorcaudan qorqai alatьn, kapitalistjk qorcaudь typkjljktj çenjp cьqudь qamtamasьz ete alatьn qūraldь kyc, armia boluqa tijs.

Būdan 20-15 çьldar вūrьn, soqьs texnikasьnьn progresj kəzjrgjdei capcaң, kyctj bolmai tūrqan kezde qūraldьn çaңa tyrlerj (aviatsia, tankter, ximia çana вasqalarь) salmaqtь orьn ala-almai tūrqan kezjnde, çengen sotsializm elj kapitalistjk qorcaudan tūraqtь armiasьz da qorqana aladь dep bolçauqa bolar edj.

Azamat soqьsь çyldarьnьn өzjndeaq vintovka men pulemet вastь qūral boldь, al samolətterdjn, tanktardьn, ximianьn keijngj kezdegj maңьzьndai maңьzь bola qoiqan çoq-tь. Sondьqtan yirengen, kvalifikatsialь kadrlar azьraq kerek boldь, çauьngerlerdj soqьs өnerjne yiretuge uaqьt azьraq kerek вoldь. Sondьqtan, 1919 çьlь çasalьp, qaвьldanqan вjzdjn partialьq programmamьzda, taptardьn qūrtьluьmen bailanьstь, tūraqtь Qьzьl Armia «вykjl qalqtьq sotsialistjk militsiaqa ainaladь» dep çazьlqandьqь tabiqi nərse.

Qūraldь qalq turalь, kapitalistjk qorcaudan qorqanu ycjn tūraqtь armianь вykjl qalqtьq, sotsialistjk militsiaqa ainaldьru turalь məselenjn osьlai qoiьluь вjr kezde teoria çaqьnan dūrьs edj.

Bjraq soңqь 10-15 çьldьn jcjnde soqьs texnikasьnьn qattь өzgerujnjn naqtь çaqdailarьnda, kapitalistjk armialardьn qaru-çaraqьnьn yzdjksjz өsuj çaqdaiьnda məselenjn вūlai qoiьluьn kəzjr qaita qarau kerek boladь.

Sotsialistjk qoqamdь qorqaitьn armia өzjne çau kapitalistjk qorcaudьn armialarьnan əlsjz emes, kyctjrek boluь ycjn sotsialistjk, sovet memleketj-

njn Qьzьl Armiasьnьn tolьp çatqan tūraqtь kadrlarь kerek, olar eң çaңa soqьs texnikasьn (aviatsianь, tanktardь, ximianь, әue cabuьlьnan çana ximia cabuьlьnan qorqanudь, taqь basqalardь) өte çaqsь bjletjn boluqa tijs, өzderjnjң daiьndьqьn yzdjksjz çetjldjrjp, kyceitjp otьruqa tijs. Sotsialistjk, sovet memleketjnjң sotsializm çaularьna, facistjk agressorlarqa qai uaqьtta bolsa da өltjre soqqь beruge әzjr otьrqan tūraqtь Qьzьl Armiasь boluь kerek. Bjr kezde oilaqandai — sotsialistjk militsia kerek emes, bykjl qalьqtь soqьs kezjnde qarulandьru kerek emes, qai minutta bolsa da әr tyrlj maidandarda attanьs çasauqa әzjr otьrqan tūraqtь armia kerek.

Sotsialistjk qoqamdь (bjrte-bjrte kommunistjk qoqamqa ūlasatьn qoqamdь) qorqaitьn tūraqtь armia kerek bolqandьqtan, — tjptj kommunizmnjң çoqarqь fazasьnьn tūsьnda da — kapitalistjk qorcau өmjr syrjp otьrqan kezde, memleket te kerek.

Bjzdjң dәujrdjң konkrettj, tarixi çaqdailarьnda memleket, tūraqtь armia kerek bolmaitьn kezde qana, armianь çabdьqtau ycjn, qamtu ycjn ūiьmdar kerek bolmaitьn kezde qana өcuj mymkjn.

Kapitalistjk qorcau çaqdaiьnda memleket kommunizmnjң çoqarqь fazasьnьң tūsьnda da saqtaluqa neljkten tijstj ekenjn tysjnu ycjn, sotsializmnjң çeңuj men bailanьstь sotsialistjk, sovettjk memlekettjң funksialarь da өtemөte өzgeretjndjgjn este ustau kerek.

Sotsialistjk qoqamdь (odan keijn kommunistjk qoqamdьda kapitalistjk qorcaudan qorqau funksiasь aldьңqь qatarqa qoiьladь. Eksploatator taptar kyl-talqan etjljp, tap retjnde çoiьlqannan keijn olardь ezjp-çancu funksiasь eкjncj qatarda qaladь. Sotsializmge çau çeke adamdar men gruppalardь ezjp-çancu mjndetj qaladь, bjraq būl adamdar men gruppalardьң el jcjnde qandai bolsa da eleulj taptьq bazasь bolmaidь, — olar eң aldьmen kapitalistjk qorcaudьң agenturasь bolьp tabьladь, kapitalistjk qorcaudan qorek alьp, sonьң çərdemjne syienedj. Sondьqtan, osь kontrrevolutsiacьl, cpion, ziankes elementterge qarsь kyres çyrgjzetjn organdar qaçet bola beredj. Daңqtь sovet razvedkasь — NKVD kapitalistjk qorcau bar tūrqan kezde өmjr syre berui kerek.

Sotsialistjk memleket sovet qoqamьn kommunizmge qarai, alqa bastai otьrьp, caruacьlьq pen mədeniettjң barlьq taraularьn basqaradь; sotsialistjk memlekettjң caruacьlьq funksialarь ystj-ystjne ūlqaia beredj. Bjraq kommunizmnjң өrjstetjlgen, çoqarqь fazasьnьң çaqdaiьnda, «ərkjmnen qolьnan kelgenjnce, ərkjmge tjlegjnce» degen kommunistjk printsip tolьq çyzege asьrьlqan kezde, «eңbek mөlcerj men tūtьnu mөlcerjn qoqam men memleket tarapьnan baqьlau» qaçettjgj өzjnen-өzj qalqan kezde, caruacьlьq pen mədenietke bascьlьq etuge bola memleket formasьn saqtamasa da bolar edj. Alaida, kommunistjk qoqamdь qorqau funksiasьnьң tūrqьsьnan qaraqanda, kapitalistjk qorcau qūrьp bjtkenge deijn memleket өce almaidь.

* *
*

Qorьtьndь. Sonьmen, kapitalistjk qorcau qūrьp bjtkenjne deijn **memleket kommunizm tūsьnda da saqtaladь** dep teoria çaqьnan bolçauqa, kyn jlgerj kөruge boladь. **Tūraqtь armia** qaçet bolьp otьrqan kezde memleket te qaladь, bykjl qalqtьң memleketj, sotsialistjk çana kommunistjk qoqamnьң memleketj qaladь. Būl — bjzge Stalin çoldastьң yiretkenjnen cьqatьn tjkelei qortьndь, ekj sistemanьң — kapitalistjk çana sotsialistjk sistemalardьң kyresj turalь, — kapitalistjk qorcaudьң qaurь turalь, sotsialistjk memlekettjң kyc-quatьn barьnca nьqaitu turalь Stalin çoldastьң talai-talai aitqan nūsqaularьnan cьqatьn qorьtьndь; al sotsialistjk memlekettjң el jcjnde çau kapitalistjk taptardь çoiqannan keijngj өte maңьzdь funksiasь — sotsialistjk qoqamdь sьrtqь çaulardan, kapitalistjk qorcaudan qorqau, funksiasь, caruacьlьq pen mədeniettjң barlьq taraularьna bascьlьq etu funksiasь boladь. Bjzge Stalin çoldas osьnь yiretjp otьr.

Çerdjң altьdan bjr bөlegjnde sotsializm dəujrj ornap otьrqan çaqdaida sotsialistjk memlekettjң negjzgj funk-

siasь — sotsializmdj, al odan keijn kommunizmdj kapitalistjk qorcaudan qorqau boladь, kapitalistjk qorcaudь çeŋu jsjn ūiьmdastьru boladь.

Kapitalistjk qorcau çaqdaiьnda tūraqtь Qьzьl Armianьŋ, demek, memlekettjŋ de kommunizmnjŋ tjptj çoqaгь fazasьnьŋ tūsьnda saqtaluь qaçet bolatьndьqь, ɵndjrucj kycterdjŋ qaulap ɵsuj negjzjnde **kommunizmnjŋ negjzgj printsipj** — ərkjmge keregjnce bɵlu printsipj bjrte-bjrte çyzege asьrьla beredj degenge qaicь kelmeidj. Bjzdjŋ elde sotsializm çeŋujnjŋ nətiçesjnde, stalindjk ekjbesçьldьqtьŋ jcjnde bykjl qalq caruacьlьqьnьŋ qaita qūrьluь nətiçesjnde, bɵludjŋ sotsialistjk printsipj: «ərkjmnjŋ qolьnan kelgenjne qarai, ərkjmge eŋbegjne qarai» degen printsipten, bɵludjŋ kommunistjk printsipjne: «ərkjmnen qolьnan kelgenjnce, ərkjmge keregjnce» degen printsipke **bjrte-bjrte** kɵcudjŋ daiьndьqьn jsteu ycjn qaçettj nərselerdjŋ barlьqь bar. Kommunizmnjŋ tɵmengj fazasь men çoqarqь fazasьnьŋ arasьndaqь **negjzgj** aiьrmacьlьq ta osь boladь.

Kapitalistjk qorcau bar tūrqanda da bjzdjŋ elde tolьq kommunistjk qoqamnьŋ ornatьluь, ɵmjr syruj **mymkjn** ekenj sɵzsjz dep aituqa boladь.

Kapitalistjk qorcau bar tūrqanda tūraqtь Qьzьl Armianьŋ saqtaluь, memlekettjŋ saqtaluь sotsializmnen kommunizmge bjrte-bjrte kɵcudjŋ tolьq mymkjn ekenjne qaicь kelmeidj. Mūnda, kapitalistjk qorcau kommunizmnjŋ çoqarqь fazasь tolьq çyzege asьrьlubnan būrьn qūrtьluь mymkjn. Bjraq basqaca da — çoqarqь faza tolьq çyzege asьrьlьp, al kapitalistjk qorcau typkjljktj çeŋjlmegen, qūrtьlmaqan boluь da mymkjn. Onda tūraqtь Qьzьl Armia, demek memleket te kommunizmnjŋ çoqarqь fazasь tūsьnda da saqtaladь.

Kapitalistjk elder tarapьnan interventsia qaupьn bolmaidь dep garantialь bolu çaqьnan qarap kommunizmnjŋ **typkjljktj çeŋuj** turalь məselege kelgende, mūnda Stalin çoldastьŋ Ivanov çoldasqa çazqan çauabьnda **sotsializmnjŋ typkjljktj çeŋuj** turalь məsele çɵnjnde aitqan nūsqaularь men bergen tysjnjgjn çana Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) partiasь tarixьnda aitьlqandardь tolьq qoldanuqa boladь.

«...Kapitalistjk interventsianьŋ qaupьn çoiu ycjn, — deidj «BK(b)P tarixьnьŋ» kursь, — kapitalistjk qorcaudь çoiu kerek boladь, al kapitalistjk qorcaudь eŋ az degende bjrnece elderdegj çeŋjmpaz proletarlьq revolutsianьŋ nətiçesjn de qana çoiuqa boladь. Al mūnan mьnadai qortьndь cьqadь: caruacьlьqtьŋ kapitalistjk sistemasьn çoiьp, caruacьlьqtьŋ sotsialistjk sistemasьn qūru çɵnjnde bolьp otьrqan SSSR daqь sotsializmnjŋ çeŋjsj sonda da bolsa typkjljktj çeŋjs bolьp sanala almaidь, ɵitkenj, cet eldjk qūraldь interventsia qaupь çana kapitalizmdj qaita ornatu ərekelterjnjŋ qaupь çoiьlmai qalьp otьr, sotsializm elj mūndai qauptьŋ bolmaitьndьqьna garantialь bola almai otьr. Cet eldjk kapitalistjk interventsia qaupьn çoiu ycjn, kapitalistjk qorcaudь çoiu kerek.

Ərine, Sovet qalqь çana onьŋ Qьzьl Armiasь Sovet ɵkmetjnjŋ dūrьs saiasatьnьŋ arqasьnda, 1918-1920 çьldardaqь kapitalistjk bjrjncj interventsiaqa qalai soqqь bergen bolsa, cet eldjk kapitalistjk çaŋa interventsiaqa da sondai tijstj soqqь bere aladь. Bjraq būl kapitalistjk çaŋa interventsialardьŋ qaupь osьmen çoiьlьp bjtedj degen sɵz emes. Bjrjncj interventsianьŋ çeŋjluj çaŋa interventsianьŋ bolu qaupьn çoia alqan çoq, ɵitkenj interventsia qaupьnьŋ kɵzj — kapitalistjk qorcau — əljde ɵmjr syrjp otьr. Egerde kapitalistjk qorcau əlde de ɵmjr syrjp otьratьn bolsa, çaŋa interventsianьŋ çeŋjljp qalubnьŋ ɵzj de interventsia qaupьn çoia almaidь.

Osьdan keljp, kapitalistjk elderde proletarlьq revolutsianьŋ çeŋuj — SSSR eŋbekcjlerjnjŋ negjzgj myddesj ekendjgj cьqadь. («BK(b)P tarixь», 261-262 better).

Kjtaptan qalai paidalanu kerek

Printsev

QK(v)P Ortalьq Komitetjnjn propaganda çana ygjt vөljmjnjn nйsqauсьsь

Oqьlqan çerjndj dūrьs çazьp alu yirenetjn materialdь ūqьnqandьqьna aiqaq voladь. Sondьqtan oqьlqan materiai mi talqьsьnan өtjp, anьqtalьp çana әvden vekemsjngennen kejjn qana çazьp aluqa kjrjsu kerek Çazu kynj vūrьn әvden oilanqan oidь qьsqaca, vjraq anьq tyrde, formalalau retjnde qūrьlqanь çөn.

Çazu formasь (ylgjsj) әrtyrlj volaдь: tezister, konspektj, çūmьs çazvasь (rabocaia zapis). Bjzdjn tьndaucьlarьmьzdьn çūmьs praktikasьnda kөvjrek kezdesetjn çana qolaiьь tyrj osь çūmьs çazvasь volьp eseplteledj. Çazudьn osь tyrj әrkjm өz vjlgenjnce jsteitjn volqandьqtan vūl ьnqaiь çana onai, kjmnjn de volsa qolьnan keiedj. Vūl çūmьs çazvada adette adamnьn өz oiь da aitьladь çana oqьlatьn materialdan qaçettjgjne qarai sitattar, oqiqanьn datalarь, sifrlar alьnadь.

Keivjr çoldastar «oqьlqan çerjmjzdj ūmьtpaimьz, vasьmьzqa ūstaimьz» dep çūmьs çazvadan qacadь. Mūndai kөz qaras dūrьs emes, өitkenj oqьqan materialdьn varlьqьn vasqa ūstau mymkjn emes çana ondai mymkjndjk volmaidь da. Alqacqь oqьp cьqqan kezderde este azdь-kөptj qaluь da mymkjn, vjraq vjrsьpьra uaqьt өtkenson sol este qalqan ūqьmьn ūmьtьlьp qaluь da mymkjn. Sondьqtan әrqacanda este saqtaimьn dep senjp, esjne iek syieuge volmaidь.

Marks pen Lenin de materialdь paidalanarьnda çūmьs jstei otьrьp, olarqa laiьq ūqьptьlьq pen çazu jsjn cyrgjzdj. Al, kei vjr çoldastar vasqa vjr cetke soqadь — oqu kjtavьnan olar varlьqьn çazьp aladь, eger nege vūlai jsteisjzder degen sūraq qoiьlsa, olar «varlьqьda vastь mөsele mjne sondьqtan vөrjn de çazьp aluqa tura keiedj» — dep çauap qaitaradь. Mundai praktika da dūrьs emes, өitkenj vūl çazьlьp alьnqan sөzderdjn kjtap teksjnen ecvjr aiьrmacьlьqь çoq, mjne sondьqtan da vөrjn kecjrjp aludьn keregj de çoq. Ekjncjden mūndai çazudьn tөrtjvj çoldastьn oiьn keneitpeidj.

Al, endj kez kelgen materialdan әsjrese BK(v)P tarixьnьn qьsqaca kursьnan qalai paidalanu kerek. Misal ycjn «Reseide sotsial-demokratiaьq çūmьscь partiasьn qūru çoiьndaqь kyres» degen kjtaptьn vjrjncj tarauьn oqimьz. En aldьmen vūl tarauдь tygel oqьp cьqu çөn. Vūl vastan aiaq ol tema çaiьnda tysjnjk alu ycjn qaçet. Būdan keijn oqьlqan çerdj oilana vastap, sol taraudaqь aitьlqan mөselenjn çeljsjn tysjnu qaçet. Eger vjr oqьqannan tjlegen mөselendj alalmasan, ol materialdь qaita oqu kerek. Sol oilaqan maqsatьna çetkennen keijn endj terenjrek oqьp çana vjrjncj taraudьn vjrjncj vөljmjnjn materialdarьn oilanu kerek. Taraudьn vjrjncj vөljmj: «Reseide krepostnoilьq pravonьn çoiьluь çana өndjrjs kөsjvj kapitalizmjnjn damuь. Kөzjrgj zamandaqь өndjrjs kөsjvj proletariatьnьn cьquь. Çūmьscь qozqalьsьnьn vjrjncj qadamdarь». Osь vөljmnjn «Reseide krepostnoilьq pravonьn çoiьluь çana өndjrjs kөsjvj kapitalizmjnjn damuь» degen vjrjncj punktjn alamьz. Misal retjnde osьnь çazьp kөreijk.

«Batьs Evropa vūrьnьraqta tysken kapitalistjk damu çolьna Reseide qosьldь. Vjraq, vūl elde kapitalizmnjn damuьna vөget volqan krepostnoilьq өndjrjs vasьm edj. Krepostnoilьq enвek өnjmj өte tөmen voldь. Enвek өnjmjnjn asa tөmendjljgj, yzdjksjz volьp tūrqan carualardьn, «vunttarь», Qьrьm kompaniasьnda patca ykmetjnjn çenjluj, ykmetpen pomeccikterdj 1861 çьl 19 fevralda kre-

postnoilьq pravonь ьlaçsьz çoidьrdь. Bjraq. ol reforma patca men pomeccikter arqьlь çyrgjzjldj. Sondьqtan, reformadan keijn de pomeccikter carualardь olceusjz ezjp, qūl etjj. Caruanьn xalь krepostnoilьq xaldan az aq aiьrmacьlьqь boldь. Onь endi būrьnqьdai sata almaitьn qana boldь, bjraq ekonomika çaqьnan barccina, otrabotka, vьikup çana basqa alьmdar arqьlь ol qūl etjldj».

Carualar, çūmьscьlar, al orьs emes qalqtar odanda beter saiasi pravosьz edj. Patcalьq Resei qalqtardьn tyrmesj boldь.

Mjne, misal rette osь bөljmnjn bjrjncj bөlcegjn çazьp aluqa boladь. Mūnan keijn mьnanь kөrsetu kerek:

1) Krepostnoilьq pravo çoiьlqannan keijn Reseide kapitalizmnjn damuь.

2) Çūmьscь tabьnьn өsuj.

3) Reseidegj alqacqь saiasi ūiьmdar.

4) Çūmьscь qozqalьsьnьn bjrjncj qadamdarь.

Mjne, osьndai tərtjp pen basqa materialdardь paidalanьp çūmьs çazba (rabocaia zapis) çyrgjzuge boladь. Oqьqan materialdь çaqsь ūqu ycjn, onь ekjncj ret oqьqanda en negjzgj oilardьn astьn sьzьp qoiu kerek, būl sьzьlqan sөzder çūmьs çazba çasau ycjn kerektj çerlerjn tez tauьp aluqa mymkjndjk beredj. Çūmьs çazbanь qosьmca materialdardь paidalanьp tolьqtьruqa boladь. Eger çūmьs çazbada carualardьn «buntarьn» çanamalap aitьp soqan sjltep qana ketken bolsa, onda basqa qosьmca materialdan qanca «bunt» bolqanьn, ol buntqa qatьsucьlardьn sanь çөnjnde maqūlьmattar alьp tolьqtьrьp - ol alьnqan maqūlьmattardь dəpterdjn cetjndegj acьq çerjne çazьp qoiu kerek.

Mjne, kjtaptь qalai paidalanu çana çūmьs çazbanь qalai çasau çөnjnde bjzdjn beretjn qьsqaca kenesjmjz osь.

Empiriokrititsizm degen ne?

(Sūraqqa çauap)

Empiriokrititsizm — XIX qasьrdьn aiaqьndaqь çana XX qasьrdьn bas kezjndegj reaksiacьl burçuazialьq filosofianьn bjr tyrj. Empiriokrititsizmnjn negjzjn salucь nemjstjn filosofь Avenarius (1843 — 1896), «Empriokrititsizm» degen attь tūnqьc ret qoldanuqa ūiqarqanda sol edj. Būl at Avtordьn oiьnca *təcribaqa* svienjp qūrьlqan, tyrlj oidan cьqarьp qosqan qosьmcalardan tazartьlqan çana sьnalqan filosofianь kөrsetuge tijstj edj. Avenariustjn өzj «təçribenj» subiektivtj ideialistjk kөzqarastpen tysjndj. Aqьr soqьnda təçribe Avenariusca adamnьn sezjmj, oiь qandai bolsa sol tərjzdj bolьp cьqtь. Filosofiada būl siaqtь kөz qarastardь Avenariustьn pjkjrles-sьbailasь avstria fizigj çana filosofь Max ta (1838—1916) qoctap çyrgjzdj, osьnьn atьnan būl filosofiada — Maxizm degen basqa at taralьp kettj.

Avenarius pen Max өzderjnjn cьqarmalarьnda materialistjk çana idealistjk filosofianь çalqanqa cьqaratьndai, çoiatьndai çanalьq actьq, tjptj çana filosofia taptьq dep qattь çar saldь. Al cьnьnda būlardьn filosofiasьnda çanalьq tek termin men attar qana boldь. Avenarius pen Max tysterjn boiap, qulanьp əlde qacan qьlьm çalqanqa cьqarьp qiratqan subiektivtjk idealizmnjn reaksialьq çana qьlьmqa qarsь kөz qarastarьn cyrgjzdj. Subiektivtjk idealizm çaratьlьstaqь bar nərse, adamdь qorcaqan bukjl dynie, tek adamnьn oiьn-

da, sanasьnda qana bar (subiekta) dep esepteidj. Būl kөzqaras boiьnca materialdьq dynienjn zattarь çana qūbblьstarь obiektivtjk rette çoq, adamqa tәuelsjz emes, kerjsjnce, adamqa bәqlьnatьn, adamnьn sezjmjmen, idieәlarьmen ten, sonda qana bar siaqtь. Misalь, stol, komnata taqь taqьlar adamnьn tyisjgjnjn qana çinaqь iaqni adamnьn basьnda—oiьnda qana bar (subiekta), onьn ideiasь retjnde. Osь kөzqarastь ūstap quattәucь adamdar *tek өzjnen basqa barlьq zattardьn, būiьmdardьn, qūbblьstardьn çana adamdardь da, bәrjn çoqqa cьqaradь.* Subiektivtjk idealizm kөz qarastarьn XVIII qasьrdьn bas kezjnde-aq anglianьn episkopь Berkli (1684 — 1753) çyrgjze bastadь. Ol, būl oiьmenen materializm çana ateizmdj (iaqni qūdaisьzdьq) «çoqqa cьqarьp» çana reaksia men kontrrevolutsianь aqtauqa, negjzdeuge tьrьstь. Subiektivtjk idealizmnjn tykke tūrmaitьndьqь, onьn qьlьmqa qarsьlьoь XVIII qasьrdьn çana XIX qasьrdьn bjrjncj çartьsьndaqь burçuazia filosofiasьnьn aldьnqь qatardaqь өkjlderj men dәleldengen bolatьn.

Mjne, osь, әlde qacan jske aspai qalqan, kөz qarastardь Avenarius pen Max empiriokritits izm degen çana termin menen әsemdep, çaпa modalь kijm menen kijndjrjp, kyctj tyrde propagandalai bastadь.

Empiriokritits izm materia, çaratlьs (fizikalьq dynie) adamdardan çana olardьn sanasьnan tьs, obiektivtj bar ekendjgjn çoqqa cьqaradь.

Empiriokritikterce en obiektivtj cьn dьq adamnьn tyisjgj bolьp esepteldj. Negjzgj bjljk-dep yiretedj empiriokritits izm (maxizm) tәçribe bolьp sanaladь. Çete teksere kelgende empiriokritikterdjn tysjnjgjnce «tәçribenjn elmentterj» adamnьn tyisjgj bolьp cьqadь. Fizikalьq dynienjn zattarь çana qūbblьstarь, «tәçribenjn elementterj» iaqni tek adamnьn tyisjgjndө qana bar tәrjzdj. Avenarius, Max çana olardьn çolьn quucьlar çana terminder menen өzderjnjn filosofiasьnьn subiektivtjk idealistjk betjn kyrkep çana amal-aila arqьlь dialektikalьq materializm — çūmьsker tabьnьq revolutsialьq filosofiasьn «çoqqa» cьqarmaq boldь.

Empiriokritits izm çana maxizm XIX qasьrdьn aiaqь XX qasьrdьn bas kezjndegj filosofia qьlьmьnda burçuazianьn tjlegjne çauap bere alatьn çana asa inqailь edj. Būl dәujrde kapitalistjk dynie өzjnjn damuьnda çaпa fazaqa — imperializm dәujrjne endj. Būl dәujrde kapitalizmnjn barlьq qaiçьlьqь asa kyceidj. Tap tartьsь өzjnjn damuьnda en çoqarqь satьqa çetjp, burçuazia qoqamь kerj ketuge, jruge, cjruge moinьn ūsьna bastadь. Burçuazia өzjnjn ystemdjgjn idealьq çaqьnan nьqaitu ycjn en realksialьq qьlьmdь taratьp ege bastadь. Tyrlj qarularmenen çūmьscь tabь men enbekcjler kөpcjljgjnjn arasьnda kyn sanap өrcjp tarap bara çatqan marksizmnjn revolutsialьq kөzqarasьn-çoiuqa, taratpauqa tьrьstь. Empiriokritits izm çana maxizm būl maqsattь da orьndadь.

Rossiada empriokritits izm 1905 — 1907 çьldardaqь revolutsianьn çenjlgenjnen keijn tarala bastadь.

Reaksianьn saltanat qūrьp, revolutsionerlerge qarsь aiausьz terror çyrgjzjljp tūrqan çana kontrrevolutsianьn cabuьl çasai bastaqan çaqdaiьda, stolьpin, reaksiasьnьn dәujrjnde, mistitsizm menen qatar empiriokritits izm — maxizmde keп tyrde propagandalanьp tarai bastadь.

Өzderjn markscjlder dep sanaqan, bjraq ec qacan marksizm pozitsiasьnda taban tjrep tūrmaqan partiaiь intelligentterdjn bjr bөlegj osь modalь sonьmen bjrge reaksiacьl filosofiaqa eljktei bastadь. Mencevikter Iuckevic, Valentinov çana 1905 çьlь bolcevikterge kjrgen Bogdanov, Bazarov çana Lunacarski ekj çyzdjljk әdjstermen būl reaksialьq filosofianь partia men çūmьscьlar arasьna taratьp çyrgjzuge tьrьstь.

Būl ekj çyzdjler marksizmdj «çaqtaqansьp» çana onь «çaqsartamьz» degen sөzdermenen byrkep, cьnьnda marksizmge qarsь, dialektikalьq çana tarixi materializmge qarsь kyres çyrgjzdj çana maxizmnen popcьldьqtь taratьp çyrgjzdj.

«Marksisterdjn aldьnda kjdjrtuge вolmaitьn mjndetter — marksizm teoriasь çenjndegj вūl azqьndardь tijsjnce toitaru, olardьn вet perdesjn çūlьp alьp, olardь aqьrьna deijn, əckereleu, sөitjp marksistjk partianьn teorialьq negjzderjn qorqau mjndetj tūrdь» (BK(в)P tarixь, qazaqcasьnьn 105-вetj).

Būl mjndettj danьcpan, kөsem çana proletariat revolutsiasьnьn teoretigj V. I. Lenin qana orьndai aldь. Lenin өzjnjn ataqtь «Marksizm çana empiriokritiitsizm» degen kjtaвьnda orьs empiriokritikterj — maxisterge çana onьn cet eldegj oqьtucьlarь — Avenarius çana Maxtardь aiausьz, өltjre sьnadь. Onь menen qatar Lenin dialektikalьq çana tarixi marksizmnjn negjzgj məselelerjn kenjtjp, marksizm filosofiasьn sol kezdegj qьlьmuьn çanalьqtarь çana revolutsialьq qozqalьstarqa syienjp çana satьqa kөterdj.

«Sonьmen вjrge, Leninnjn kjtaвь marksizmnjn teorialьq negjzderjn — dialektikalьq çana tarixi materializmdj qorqau вolьp taвьladь çana qьlьm arqьlь, en aldьmen, вykjl вjr tarixi dəujrdjn jcjnde Engels өlgennen вastap, Leninnjn «Materializm çana empiriokritiitsizm» degen kjtaвь cьqqanqa deijngj dəujrdjn jcjnde çaratьlьs tanu arqьlь taвьlqan nərselerdjn manьzdь, kerektjlerjnjn вərjn materialistjk çolmen çinaqtaqandьq вolьp taвьladь» (BK(в)P tarixь, qazaqcasьnьn 106-вetj).

Keiвjr esjmder men terminderdjn qьsqaca tysjnjgj

Feierвax Liudvik (1804 — 1872). Gegeldjn ideializmjn вatьl sьnauda tarixi ylken orьn alqan, nemjstjn jrj filosofь — materialist. 40 çьldarda Marks pen Engelske вelgjlj əser ettj. Feierвax өzjnjn filosofiasьnda dialektikalьq materializmge deijn çoqarьlai alman, markske deijngj, metafizikalьq materializm pozitsiasьnda qaldь.

Kant Immnuil — nemjstjn вelgjlj filosofь (1724 — 1804), nemjstjn klassikalьq idealizmjnjn negjzjn salucь. Kanttjn filosofiasьnьn airьqca өzgeceljgj dualizmdjk, materializm men idealizmdj, qьlьm men djndj kelstjruge өrekettengendjginde вoladь.

Gegel Georg — Vilgelm — Fridrix (1770 — 1831) — Nemjstjn ūlь filosofь. Gegeldjn qьlьmьnda nemjstjn klassikalьq idealizmj өzjnjn өrjsteunde en çoqarqь merzjmjne çettj. Gegel *dialektikalьq* metodtь вarlьq çaqьnanda tekserjp cecjp, soqan syiendj, вjraq, вūl metod idealistjk negjzde keneittj: Gegeldjn dialektikasь idealistjk вoldь. Gegelce dynienjn damu negjzj ideia men ruxtьn damuьnda. Nemjstjn klassikalьq idealizm filosofiasь, əsjrese Gegeldjn, marksizmnjn teorialьq istocnigjnjn вjrj вolьp sanaldь. (Būl məsele çөnjnde Leninnjn cьqarmasьnьn XVI t. 349 — 353 вetterjn qaranьzdar. «Marksizmnjn cьqqan yc вūlaqь çana qūralqan yc вөljmj»).

Bakunin M. A. (1814 — 1876) anarxizm men вuntcь qalqcьlardьn ideologj çana kөsemj. Marksizmnjn çauь. Emrigratsiada cet elderde вoldь, 1872-çьlqa deijn I Internatsionalda вolьp, jrjtkj çasau, çjk tuqьzu çūmьsьn jstep çyrdj. Gaag kongressj I Internatsionaldan cьqardь.

Lavrov P. L. (1823 — 1900) (qalqcьlardьn kөrnektj teoretigj. 1870-çьldan emigratsiada (cet elde) вolьp, «Vperod» çurnalьn cьqardь. 1883 çьldan 1887 çьlqa deijn «Vestnik narodnaia volə» çurnalьn cьqaruqa qatьnastь. Kөptegen cьqarmalardьn çana 70 çьldarda revolutsiacьl oqucь

çastarqa belgilj əserj bolqan, «tarixi qattardьn» avtorь boldь.

Tixomirov L. A. (1852—1922)—narodovolsterdjn kornektj deiatelj. odan keijn renegat (ekj çyzdj). «Narodnaia volə» atqaru komitetjnjn mycesj çana «Vestnik narodnoi voli» çurnalьna redaktor boldь. 1888 çьlь (emigratsiada çyrjp) narodovolstermen qatьnasьn yzjp, patsadan, basьn ijp, kecjrjm sūrap, Reseige qaitьp kelədj tjledj. 1889 çьlь Reseige qaitьp keljp, reaksialьq «Moskovski vedmost» njn alqacqь kezde qatardaqь qьzmetkerj, odan keijn redaktorь boldь.

Mixailovsnі N. K. (1842 — 1904) — qalqcьldardьn publitsisj ideologi çana 90 çьldardan bastap liberaldьq — qalqcьldardьn «Orьs bogatstvosь» degen çurnalьnьn redaktorь boldь. Marksizmnjn barьp tūrqan çaub.

Pozitivizm — burçuazia filosafiasьnьn, bjr tyrj mūnьn negjzjn salucь Ogiust Kont boldь. Pozitivister materializmdj de, idealizmdj de sөz çyzjndə kerөksjz etucjler, iaqni «Pozitivister» bjljmjnjn pozitsiasьnda, (basqaca aitqanda dūrьs çaqьnda) tūrucьlar. Olar js çyzjnde idealistjk filosfianь taratть.

Metafizika — dialektikaqa qarama qarsь oilau men bjljktjn metodj. Metafizika çalpь damu ideiasьn bekerge cьqaradь, çana qoqam men çaratьlьs qūbьlьstarьn, sonьmen bjrge logikalьq tysjnjkterjn ər qacanda dəlel dep, өzgerjlmeitjn, өmjrljk nərse dep qaraidь.

Fiziokrattar — XVIII qasьrdьn ekjnj çartьsьnda Fransiada bolqan ekonomister toвь. Fiziokrattardьn jljmjnde tek çer caruacьlьqьna sjnjrgen enвek qana өnjmdj boladь, өitkenj çer çaratьlьstьn kycj arqasьnda çer çūmьsьna sjnjrgen enвekten tьsqarь qosьmca өnjm beredj. Өndjrjstegj enвek, çūmьscьlar enвegj, tek ūstalqan qaraçattь ornьna tysjrerljktei qana boladь.

Monistikalьq — (grektjn monos — degen sөzjnen — bjr qana). Filosofiada nərsenjn tek bastalubn qana negjzge alatьn jljmdj: bolmasa materianь (materializm) ne bolmasa, ruxtь (idealizm) aitadь. Bjrqana qьlmi, monistikalьq filosofia bolьp dialektikalьq materializm sanaladь.

Demiurg — çasaucь, (grektjn «demiurgos» degen sөzjnen) remeslennik (ūsaq kəsjpcj), çasaucь.

Eklektika — qarama qarsь ərtyrlj kөzqarastardь prinsipsjz bjrjne bjrjn qosu. Belgjlj prinsipialьq kөz qarasь çoq, ərtyrlj çana bjr bjrjne çatu kөzqarastardь keljstjruge əreket çasaucь adamdь eklektik deidj. Eklektizm-barlьq opportunisterdin kөzqarasьnьn өzgece belgjsj.

Sotsiologia — Qoqam tanu, qoqam çөnjndegj jljm.

Subiektikalьq — sotsiologia — Tarixtь çasaucь qalq kөpcjljgj emes, qoqamda kornektj orьn alqan çeke adamdar degen teoria. Qoqamnьn obiektikalьq өsu zanьn bekerge cьqaradь. Qalqcьldardьn kөz qarasь solai edj.

Ekonomikalьq materializm — Tarixi materializmdj burçuazialьq būrmalau, вьlьqtьru. Ekonomikalьq materializmnjn өzgeceljgj, būl qoqam tūrmьsьnьn qūbьlьsьnьn sebebi tek qana ekonomikadan dep sanaidь, bul çөnjnde saiasat pen ideologianьn aktivni rөljn sanamaidь. Sonьmen «ekonomikalьq materializm» qoqamnьn damuьn avtomattьq protseske ainaldьradь.

Dualizm (latinnьn «tualis» — degen sөzjnen, ekjçaqtь) — Monizmge qarama qarsь qoiьlqan jljm. Filosofiada dualizm dep materializm men idealizmdj bjrjne bjrjn qosьp keljstjru өreketjn çasaitьn jljmdj aitadь.

Sxolastika — (grek sөzjnen cьqqan) өsjmj çoq, tūrmьstan qol yzgen, forməldь tyrde aqьldь bolucьlьqtь kөrsetedj. Sxolastikalьq oilau tek idealistjk filosofiaqa qana tən nərse.

Blankister — (1805 — 1881) Fransianьn belgjlj revolutsionerj Lui Ogius ta Blankidjn jsjn jlgerj aparucьlar. Blanki teoriada — utopialьq sotsialist, saiasatta zagovordь çaqtau taktikasьnda boldь. Zagovordь saiasi өkmettj qolqa aludьn en negjzgj qūralь dep вjldj.

Logika. (Grektjn «Logo» — degen

səzjnen) burçuazialьq filosofiada, ədette, sьrtqь forma, oilaudьn zanь çənjndegj qьlьm dep tysjnedj (osь-dan da formәldьq logika deidj). Marksistjk logika dialektikalьq çana materialistjk logika bolьp sanaladь. Dialektikalьq logikanьn formәldьq logikadan aiьrmasь, bүl qozqalьstьn çana qүrьlьstьn damuьndaqь çalpь zandar çənjndegj qoqamnьn çana adamnьn oilauь çənjndegj qьlьm. Oilaudьn formasь men zandarьnda, bjrqana cьndьqtьn obiektivtj zandarьnьn әserj boladь, sondьqtan da olar onmen tьqьz bailanьstь, formәldь logika tek oidьn zanь dep үqьnьp, olardь konkrettj materialdьq cьndьqtan aiьra qaraidь.

Ieremiada — kәzçasьn tәgjp, çьlau men aitqan caqьm.

Өzdjgjmen oqu kөp вjljm вeredj

Propagandist Qaraoğălov Ə.

BK(в)P tarixьnьң qьsqaca kursьn oqьp, onьң teorialьq вai. tereң mazmūnьna oi çjвergende, вūqan deijn partia tarixьn yirenudjң ystjrtjn bolqandьqь вjrden aq aiqьn kөrjnjp tūradь.

Men partia tarixьn 1932 çьlь Qьzьl Armia qatarьnda qьzmet jstep çyrgende yirene вastadьm. Al, 1934 çьldan вerj yzвesten ne kruçokke qatьnasьp, nemese kruçokta propagandist вolьp kelemjn. Bjraq, osь uaqьtqa deijn partia tarixьnьn Oktəвr revolutsiasьna deijngj dəujrjnen ərj asьp kөrgen emespjn. Kruçokta çьlma-çьl partia tarixьnьң вasьnan tysjp, 1917—1920 çьldarqa keljp toqtaucь edjk; çьl saiьn osь jzвen qaitalap, вjr orьnnan asa almaucь edjk.

Soңqь çьldarь partia tarixьn yirengende marksizm — leninizm klassikterjnjn eңвekterjn de paidalanqan boldьq, вjraq onь tereң yirenjp, çaqsь tysjnudjң ornьna, kөвjnese yzjndjlerjn paidalanьp, sitattar alьp, tek qana osьmen tьnьp çyrdjk. «Markstjk — lenindjk teoria — qoqamnьң damuь turalь qьlьm, çūmьscьlar qozoqalьsь turalь qьlьm, proletarlьq revolutsia turalь qьlьm, kommūnistjk qoqam qūrьlьsь turalь qьlьm. Ol, qьlьm вolqandьqtan, вjr orьnda tūrmaidь da çana tūra da almaidь, — ol damьp çana çetjljp otьradь. Ərinc, өzjnjn damuьnda ol çaңa təçriвelermen, çaңa вjljmdermen molьqa вermei tūra almaidь, al onьң çeke ereçelerj men qortьndьlarь uaqьt өtken saiьn өzgermei tūra almaidь, olar tarixi çaңa çaqdailarqa səikes çaңa ereçeler men qortьndьlarqa auьstьrьlmai tūra almaidь» degen BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьң tamaca ereçesjn eske tysjrsek, вjzdjn вūrьnqь oqьqandarьmьzdьn qancalьqtь төmen dəreçede вolqandьqь aitpasaqta tolьq tysjnjktj.

Markstjk-lenindjk teoriaqa çetjlu — вūl teorianьң mənjn ūqu degen sөz ekenjn tysjnвei, kөвjnese ərp kemjrucjljktjn tөnjregjnde çyrdjk. Kruçokke keljp, ər nərsenj ūcьnan colьp, вjraq ecnərsenj de tereң talqьlap, çete tysjnвei çyre вerdjk. Kruçoktardьn sanьn kөвeituge ūmtьlu, oqan oqucьlardьn вjljm dəreçesjne qaramai, вet aldь «tartuqa» ūmtьlu partia tarixьn өz вetjmen oqьp, tereң yirenuge çol вermei keldj.

Men BK(в)P tarixьnьң qьsqaca kursьn oqьqanqa deijn Plexanovtьn «Sotsializm çana saiasi kyres», «Bjzdjn talastarьmьz», «Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь məselege» degen siaqtь Reseide marksizmnjn çeңujne negjz arcьqan tamaca enвekterjnjn maңьzьna tysjnвeucj edjm. Onь oqudь qaçet dep sanaqanda çoq edjm. Kəzjr вūl oiьmnьn qate ekendjgjn kөrjp otьrmьn. Osь kynj BK(в)P tarixьn өz вetjmmen tereң yirenudj qolqa aldьm, «Qьsqaca kurs» вoiьnca I taraudьn 1—2 вөljmderjne konspektj çasadьm. Endj sol ekj вөljmde kөrsetjlgen Leninnjn enвekterjn, çoqarьda

187810-38

aitьlqan Plexanovtьn enbekterjn, 1875 çьlь Odessada ūiьmdasqan «Çūmьscьlardьn Ontvstjk reseiljk soiuzьnьn çana 1878 çьlь Peterburgte ūiьmdasqan «Orьs çūmьscьlarьnьn soltystjk soiuzь» nьn programmalarьn өz betjmmen oqьp, solarqa konspektj çasaqalь çatьrmьn. Plexanovtьn «Tarixtь materialistjk ūqьnu turalь degen çana «Çeke adamnьn tarixtaqь rөlj turalь məselege» degen kjtapcalarьn oqьp cьqtьm. Būrьn kruçokta 2 çьl boiь oqьp tysjngenjmnen — kəzjrgj өzjm oqьp tysjngenjmnjn artьqcьlьqь orasan zor. Әrine, marksizm — leninizm klassikterjnjn enbegjn sudьratьp oqьp cьqu arqьlь yirenuge bolmaitьndьqь aiqьn. Onь asa zeijn qoiьp oqu qaçet. Baspasөz betjndegj konsultatsialardь yzbei paidalanьp otьru kerek. Men Ortalьq Organ «Pravda» men «Partia oquьna kөmekcj» gazetterjn alьp, yzbei oqьp tūramьn. Partia tarixьmen bailanьstь keibjr filosofialьq termin sөzderdj osь gazetterde çazьlqan konsultatsilar arqьlь tysjndjm.

...«Kəzjrgj çaqdailarda kruçoktar bjzdjn kadrlarьmьzqa bolcevizmdj oqьtudьn bastь ədjsj bola almaitьndьqьn, kadrlarqa marksizmdj — leninizmdj oqьtudьn negjzgj ədjsj bolcevikterdjn qart buьndarьnьn təçribesjnde sьnalqan, bolceviktjk partianьn tarixь men teoriasьn өzdjgjnen yirenu ədjsj boluqa tijs ekendjgjn» Ortalьq Komitet өzjnjn «partia propagandasьn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь» qaulьsьnda atap kөrsettj. Endjgj mjndet — Ortalьq Komitettjn būl qaulьsьnda kөrsetjlgen caralardь tolьq jske asьru bolьp otьr. Partia ūiьmdarь baspasөz arqьlь çana kvalifikatsialь konsultatsia beru arqьlь, leksialar çana baiandamalar arqьlь kөmek kөrsetudj kyceituj qaçet. Būl өzdjgjmnen oqьp bjljm aluda, marksizm-leninizm qьlьmьmen qarulanuda zor nətiçe beretjndjgj səzsjz.

BK(в)P tarixьn qalai yirenemjn

Qazataev T.

Çoqarqь dəreçelj aul caruacьlьq kommunistjk mekteptjn oqьtucьsь.

Partia propagandasьn BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsь der kezjnde cьqtь çana bolcevizmge çetjlu ycjn aiqьn çol kөrsetjp otьr.

Būl qaulьda partiada bar çana partiada çoq bolcevikterdj, bykjl sovet intelligentsiasьn marksizm-leninizm qьlьmьmen qarulandьru ycjn ken programma çana naqtьlь plan sьzьlqan.

Sonqь kezge deijn, partia ūiьmdarь propagandanь kruçoktar arqьlь auzca çyrgjzu ədjsjmen çyrgjzip kelgenj propagandanьn eskj formasьna çarmasu ekenjn өte dūrьs kөrsettj.

Būrьn, partia ūiьmdarьnda propagandanь çyrgjzudegj ədet bolьp ketken nərse — ol neqūrlьm kruçokke qatьsucьlardьn sanьn kөbeitjp, olardьn saiasi bjljmjne, çalpь mədenietjnjn dəreçesjne qaramai kruçokke ьqtiarsьz tartu bolatьn. Sondьqtanda sabaqtьn sapasь, nətiçesj, mida qaluь çetkjljksjz boldь.

Kruçoktj basqaratьn propagandisterdjn өzderj de kөbjnese daiьndьqь çoq, bjljmj tөmen propaganda çūmьsьnda ьsьjmaqan adamdar bolucь edj.

Өtken çьlь bjzdjn aul caruacьlьq kommunister mektebjnde oqьtucьlar ycjn ūiьmdasqan kruçok bolqan çoq. Sondьqtan mekteptjn barlьq qьzmetkerlerj, oqьtucьlarь bjljm dəreçesj өte tөmen, cala sauattь adamdarmen bjr kruçokte boldьq. Kruçoktj bas-

qaratьn propagandister ynemj kezek-kezek auьsьp otьrdь. Sabaqtьң ecвjr sapasь, nətiçesj вolmadь, saiasi вjljm alalmadьq.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң partia propaganda çūmьss çөnjndegj өzjnjң qaulьsьnda būdan вьlai ər adamnьң өzdjgjnen saiasi вjljm alu jsjne, partia tarixьn terең yirenjp, olardьң tūңqьc istocnikterdj paidalanuьna çana kjtaptan kerektj materialdardь ala вjlu jsjne barlьq kyctj salu kerektjgjn aitqan. Būl Cьnьnda ər adamnьң өzdjgjnen jzdenjp вjljm aluь, өz вetjmen kjtap oqьp daiьndaluь, saiasi вjljm alu çūmьsьnьң sapalь, nətiçelj вoluьna çeteleidj. Өzdjgjnen jstegen çūmьs adamdь eңвckkc yiretjp oiьn keңeitedj. Mūnьmen вjrge tijstj leksialar, konsultatsialar, tysjnjksjz sūraqtarqa qolma-qol çauaptar вerjljp otьrsa, js odan ərj çemjstj вoladь.

Kəzjr ərqaisьmьzdьң qolьmьzda marksizmge - leninizmge cūqьldanu ycjn teorialьq çaqьnan вai, terең çazьlqan kyctj qūral вar-Ol BK(в)P tarixьnьң qьsqaca kursь.

Men вūl tarixi çana qьlmi eңвektjң orьscasьnda, qazaqcasьnda aldьm. Өzjmjzdjң oqьtucьlarmen вjrge Qьsqaca kurstьң 12-tarauьna dejjn вastan aiaq oqьp cьqtьm. Oqu ystjndе өzjm çete tysjnвei çyrgen вjrsьpьra məselelerdj cecjp aldьm. Būrьn stolьipin reaksiasь, çaratьlьsqa metafizikalьq kөzqaras siaqtь məselelerdj kyңgirt tysjnetjn edjm, oqu ystjnde çaqsь ūqьp aldьm.

Endj «Qьsqaca kurstьң» I-tarauьn өz вetjmmen oqi вastadьm. Partia tarixьn sistemalь tyrde terең yirenu ycjn çana marksizmnjң negjzj-dialektikalьq çana tarixi materializm men tanьsu ycjn «Qьsqaca kurspen» qatar Engelstjң «Çaratьlьs dialektikasь» degen qьlьmi eңвegjn de qosa oqьmaqcьmьn. Būl kjtaptь вjlu əsjrese men siaqtь вioolgia men anatomia saвaqьn вeretjn oqьtucьlar ycjn asa qaçet. Būl kjtap çaratьlьs zaңdarьn Marksce — Lenince tanu ycjn вjzge negjzgj qūral.

Osь eңвekterdj yirenu ycjn yide өz вetjmmen daiьndьq jsteu ycjn qьzmetten tьs uaqьtьmdь çaqsь paidalanamьn. Oqьqan çerlerjmdj konspektj retjnde өzjm ycjn qorьtьp çazamьn.

Marksizmge-leninizmge çetjlu ycjn Markstjң — Engelstjң — Leninnjң — Stalinnjң cьqarmalarьn өzdjgjmmen oqumen вjrge çoqarqь zвeno ycjn, вasqaca atqanda, əzjrljgj вar çoldastar ycjn ūiьmdastьrьlqan kruçokke qatьnasam.

Мйz qьrqьnь

S. Gləzer

Qьlmi kommunizmnjң ūlь negjzjn salucь Karl Markstjң «Xronologialьq kөcjrmelerjnde» erçyrek orьs qalqьnьң tarixьndaqь вjrqatar asa maңьzdь oqiғalardь acьq-aiqьn suretteitjn çazвalarь saqtalьnqan. Cet eldjң basqьncьlarьna qarsь ūlt təuelsjzdjgj ycjn çyrgjzjlgen kyrestjң erljk attanьstarь kөp, 1242 çьlь apreldjң 5 kynj Cud kөljnjң ystjnde вolqan erljk aiqasudь sondai kyrestjң eң kөrnektjsj dep, sөzsjz sanau kerek, вūl soqьsta novgorodtьqtar Aleksandr Nevskidjң вastauьmen nemjsterdjң tөвet-rьitsarlar əskerlerjn qiratьp olardь orьs çerjnen quьp cьqtь.

Būl ғiljk aiqasu turalь Marks вьlai dep çazdь: «1242 çьlь Aleksandr Nevski nemjs «rьitsarlarьna qarsь attandь, olardь Cud kөljnjң mūzь ystjnde qirattь, sөitjp azqьn sūmьrailar (Die Lumpacii) orьs cek arasьnan myldem quьlьp cьqarьldь».[1]

Өzjnjң «Xronologialьq kөcjrmelerjnde» Markstjң atap kөrsetken oqiqasь вjzdjң nazarьmьzdь Baltьq teңjzjnjң çaqalarьna audardь, onda XII qasьrdьң вjrjncj çartьsьnda, вūdan çetj qasьr вūrьn ataqtь asa qattь aiqasu вoldь, вūl turalь orьstьң barlьq letopisterj çazdь. Al, facistjk tarix kjtaptarьnьң barlьqь da вūl aiqasu turalь yndemeidj, өitkenj osь kezdegj facister өzderjnjң ata-вabalarь — nemjsterdjң tөвet-rьitsarlarь orьs qalqьnьң erçyrek вatьrlarьnan talqandalularьn eske tysjrudj çek kөredj.

«Mūz qьrqьnь» dep ataльp tarixqa engen aiqasudьң qandai çaqdaida вolqandьqьn acьqьraq çete вjlu ycjn, sol kezdegj Rustьң qandai вolqanьn вaiqap kөreijk.

XIII QASЬRDAQЬ RUS

XIII qasьrda orьstьң barlьq çerj təuelsjz çeke-çeke knəzdjkke вөlcektenjp kettj. Bjr çerde tek knəzder qana вiljk çyrgjzse, ekjncj çerde knəzdjk өkmet vecenjң degenjn jstep otьrdь. Vece dep, çalpь çinalьs ne вolmasa qalada tūratьndardьң çinalьsь — aitьladь. Būl, orьsca «keңesu» degen sөzden alьnьp atalqan. Novgorod pen Pskovta vece erekce kyctj вoldь. «Sьrtьnan qaraqanda, вūl naqьz taza demokratia edj: вykjl qalq alaңqa cьqьp kyrdelj məselelerdj cecetjn çana onьң qaulьlarь çyzege asьrьlatьn... Novgorod vecesjnde, Novgorodtьң qalq çiьnьnda asa maңьzdь məselelerdjң вərjnde cьnьnda aqca cecetjn. Bailardьң qolьnda qara kyc вolatьn, вailardьң qolьnda «əper вaqan, ūrda çьq çjgjtter» вolatьn, olar vecege kelgennen keijn çūrtьң вərjnen qattь aiqailaitьn, al keide tjptj çūdьrьq çūmsaitьn»[2].

Novgorod eskj zamannan вergj, asa вai qalalardьң вjrj вolьp sanaldь. Cud kөljnen вastap, Mūzdь okeanqa deijn вarьp, Oral taularьnan

[1] Marks. „Xronologialьq kөcjrmeler". „Bolcevik" çurnalь, № 24, 1936 çьl, 54 вet.

[2] M. I. Kalinin. Leningrat qalasьnьң eңвekcj sovet intelligentsiasь өkjlderjnjң sailau aldьndaqь çina ьsьnda sөilegen sөzj. „Sotsialistjk Qazaqьstan" gazetj, 1937 çьl. dekaвrdjң 1 de.

asьp tysken Novgorodtьn ūlan вaitaq çerlerjnde, susar, tylkj, aiu, tijn siaqtь andar kөp вolatьn, вūl andardьn terjsjnen ol kezdegj sauda jsjne asa qьmвattь zattar jsteletjn. Sonьmen qatar novgorodtьq çerlerde qьmвat вaqalь metaldardьn asa mol çaratьlьs вailьqtarь da вar edj.

Novgorodtьn qoçasь jrj çer ielerjвoiarlar вoladь. Būlar Novgorodtьn çana onьn qolь astьndaqь cвlьstardьn вarlьq tjrcjljgjn вasqardь. Boiarlardьn artьnda вai kupester — «qonaqtar» вoldь, вūlardьn da mencjktj yilerj, çerj çana kөp qьzmetkerj вoldь. Al, qol өnercjlerj, qala kedeilerj, smerdjler вjr sөz вen aitqanda mencjktj yilerj çoqtardьn вərj de «qara adamdar» dep ataldь. Būl «qara adamdar» dьn tūrmьsь өte nacar вoldь çana olar өzderjn ezucjlerge qarsь çij-çij kөterjljs çasap otьrdь. Novgorod tarixьnda kөp kөterjljster вoldь.

1236 çьlь Aleksandr Iaroslavovic Novgorodtьn knəzj вolьp sailandь. Ol kezdegj xal өte auьr edj. Çaular Rustь çan-çaqtan qorcap alqan edj. Bjraq, Aleksandr cet el basqьncьlarьnьn qol sūquьnan өz çerlerjn qorqauqa qalqtьn ьntasьn вastai вjldj, вūl çjger aqьrьnda Aleksandrdь aldьnqь qatarlь,kөrnektj saiasi qairatker çana ūlt geroiь etjp cьqardь. Onьn batьrlьqь, erljgj çana batьldьqь druçinnikter men əskerlerge өte çaqsь ylgj вolьp, çaudь çengen ystjne çene вeruge çərdem вerdj.

XIII qasьrda Cьnqьs-xannьn nemeresj — qol вasь Batьi xannьn вastauьmen çasalqan tatar-monqol çaulap alucьlarьnьn cавuьlь, Rus өmjrjndegj en qauьptь oqьiqa вoldь. Tatar — monqol əskerlerj orьstьn kөp qalalarь men selenderjn talqandap, өrtep çjвerdj. Rəzan, kolomna qalalarь talqandaldь. Məskeu өrteljndj. Vladimir Suzdəl knəzdjgjnjn negjzgj (yilken) qalasь Vladimir talqandalьp, өrteljndj. Iaroslavl, Iuriev, Dmitrov, Pereiəslavl, Rostov qalalarьn tatarlar вasьp alьp, eskj zamandaqь Rustjn asa вai qalasь — Novgorodqa qarai attandь, ol kezde Novgorodtьn knəzj Aleksandr edj. Bjraq kөktemgj mezgjlde çoldьn nacar вoluь tatar əskerlerjn çyrgjzвei toqtatьp tastadь, sөitjp olardь Novgorod ainalasьndaqь вatpaqtь, aqac-ormandь, çerden ketjrdj. Tatarlar onь tystjkke qarai вūrьlьp kettj, olar çol ystjnde Smolen gubвernasьnьn cьqьs вөlegjn talap, qirattь. Soltystjk-batьs Rustj talqandap qiratqannan keijn tatar əskerlerj Cernigovtj çenjp onтystjk batьsqa attandь, al, eskj zamannan вerj kele çatqan orьstьn Kiev qalasьnьn kyl talqanьn cьqardь.

Batьi өz əskerlerjn Batьs Evropaqa attandьrdь, вjraq, orьs qalqьnьn qarsьlasuь men əlsjzdenjp qalqandьqtan çana cextar tarapьnan soqqьqa ūcьrap Batьi keijn qaittь. Sөitjp orьs qalqь өzjnjn qanьn tөgjp Batьs Evropanь Monqoldardьn cавuьlьnan qūtqardь.

Tatarlar keijn cegjngenjmen orьs çerjnen ketken çoq, olar Volga çana Don çanьndaqь dalalarьnda вekjnjp alьp, onda өzderjnjn memleketjn «Altьn ordanь» qūrdь.

Orьs qalqь tatar ezucjljgjne ducar вoldь. Erkekterdjn вərjnen alьm çinaldь. Alьm tөlei almaqandardь qūl etjp əketjp, Azia çana Afrikadaqь qūl вazarlarьnda satьp otьrdь.

«Tatar ezucjljgj, — dep çazdь Marks, — 1237 çьldan 1462 çьlqa deijn — ekj qasьrdan artьq uaqьtqa sozьldь. Būl ezucjljk oqan ducar вolqan qalqtьn naqьz çanьn çancьp qana qoimai onь çidjtjp sөljn qūrtatьn ezucjljk вoldь. Monqol tatarlarь ynemj terror çasau reçimjn ornattь, eldj talau çana adamdь kөptep өltjru olardьn qūralь вoldь. Çaulap çenjp alqan orasan kөp çer kөlemjmen salьstьrqanda olar az вola tūrsada, вjzde eldj vreilendjru arqьlь qorqьtьp өzderjnjn sanьn kөp etjp kөrsetkjlerj keldj çana өzderjnjn tьilьnda kөterjljs çasai alatьn qalqtь kөptep өltjru arqьlь siretkjlerj keldj».[3]

Tatar-monqoldar tek, Novgorod pen Pskovtьn çerlerjn qana talqandai almadь. Tatar-monqol cавuьlьnan qūtьlqan Novgorod pen Pskov qalalarь asa qauьptь, çauьz duspanqa —

---

3 Karl Marks. „XVIII qasьrdьn çasьrьn diplomatiasь“ (aqьlcьn tjljnde).

nemjsterdjn tөbet-rьitsarlarьna kezdestj, būlar tatar cabuьlьnan keijn Rustьn əlsjreujmen paidalanьp, novgorodtьq asa bai çerlerdj basьp aluqa asьqtь.

Nemjs rьitsarlarь kөp uaqьttan berj Rustj өz qolь astьna baqьndьberj Rustj өz qolь astьna baqьndьrьp aludь qial etjp çyrucj edj, endj kəzjr olar qūral men kyc çūmsauqa bel bailadь.

NEMJSTERDJN TӨBETTERJ-RЬITSARLARЬ BALTЬQ TENJZJ ÇANЬNDAQЬ ÇERLERDJ TALAP, QIRATTЬ

Ol kezde Baltьq tenjzjnjn (būrьn Varək tenjzj dep atalatьn) manьzь өte zor bolatьn. Ol Batьs Evropanь Cьqьs pen qosatьn negjzgj çol edj. Baltьq tenjzjnjn naq ortasьnda derljk taulь Gotland aralь bar. Eskj zamannan berj osь aralqa tyrlj elderdjn kupesterj keletjn. Būl aralda Visbi qalasь boldь. Osь qalada çer çyzjndegj elderdjn kupesterjn kezdestjruge bolatьn edj. Novgorod, Smolenskj, Polotskj qalalarьnьn kupesterj de өz tovarlarьn basqa zatqa aiьrbastau ycjn osь araloa keletjn.

Baltьq tenjzj çanьndaqь çerler bailьqьmen danьqtь boldь. Өzender men orman aqactardьn kөp boluьnan qalq zor paida kөrdj—olar barlьq çana andar aulap kəsjp ettj. Baltьq tenjzj çanьndaqь çer Evropadaqь marçanь bar bjrden bjr orьn boldь. Eskj zamanda, marçan grek, arap çana Rim kupesterjn qьzьqtaratьn baqalь zat bolьp sanaldь, olar marçandь jzdep qauьptь, ūzaq saparqa cьqьp otьrdь.

Baltьq tenjzj çanьnda tūratьn negjzgj tūqьmdar — Estj, liva, latьc, kur çana slavən qalqtarь bolqan. Batьsta Baltьq tenjzj çanьndaqь tūqьm — Estj dep atalьndь «ost» — Cьqьs degen sөz).

Al, orьs letopisterj būl tūqьmdardь cud dep ataitьn.

1159 çьlь, Baltьq tenjzjnde qattь tolqьn bolqan kynderde, Bremen qalasьndaqь nemjs kupesterjnjn kemesj tolqьn men Batьs Dvinanьn myijsjne keljp kjrdj. Kemede apatqa ūcьraqan nemjs kupesterj өzderjn tenjzde saiaqat etucjlerjmjz dep aitьp Dvinanьn çaqasьna tystj, bjzge çaqdai çasandar, çərdemdesjnder dep çergjljktj qalqtan çalьnьp sūradь.

Baltьq tenjzj çanьndaqь tūqьmdar tenjzde çyrgen sətsjz saiaqatcьlardь çьlь çyz ben qarsь aldь. Meimandostьq — Baltьq tenjzj çanьndaqь tūratьn fin, slavən, litva qalqtarьnьn erekce sipatь bolatьn. Nemjs kupesterj būl qūrmet pen lezde aq paidalana qoidь. Olar өzderjnjn tovarlarьn qьmbat baqalь an terjlerjne, mьsqa çana marçanqa aiьrbastap, өz çerlerjne qaitьp kelgennen keijn orьs knəzderjnjn qolь astьndaqь ūsaq tūqьmdardьn qalqtarь tūratьn çerlerdj maqtap əngjme aittь. Ol kezde Batьs Dvinadan tөmen Baltьq tenjzjne deijngj çerdjn barlьqь Polotski knəzj Vladimirdjn biljgjnde edj.

Nemjs kupesterj osь aimaqqa çijçij kele bastadь, būl aimaqtardьn bailьqьn, qalqtьn ədet-qūrpьn zerttedj, sөitjp çaulap alucьlardьn basa kөktep kjrujne qolailь çaqdai əzjrledj. Nemjs kupesterj nemjs markgrftarьnьn, gertsogtarь men poptarьnьn razvedcikterj boldь, būlar xrestian djnjn ornatucь bolqansьp basqalardьn çerlerjn çaulap aldь.

Bjz yirenjp çatqan oqiqalardь çazqan nemjs letopisj Genrix Latьic kyndeljk-letopis çazqan, osь letopis nemjstjn çaulap alucьlarьn kөpjrte maqtauqa tijs bolqan. Bjraq, js çyzjnde letopis Baltьq tenjzj çanьndaqь qalqtardь zar enjretjp, baqьtsьzdьqqa ūcьratqan nemjs krestonosetsterjne qarsь aiьptau aktьsь bolьp çazьlqan.

Genrix Latьic «Livon xronikasьn» çazdь, basqaca aitqanda ol kjtaptьn podzagolovkasьnda «xristiandьq çana nemjs ystemdjgj liva, latьic, estj qalqtarьnьn çerlerjnde өzderjne çoldь qalai salqandьqь turalь cьn əngjme» — dep çazdь. Būl letopis orьs tjljnde bjrjncj ret 1877 çьlь çarьqqa cьqtь, ol Rigada cьqqan Baltьq tenjzj çanьndaqь tarixtьn çinaq materialdarьna qosьlьp basьldь. SSSR qьlьm akademiasь osь letopistj çanadan audartьp 1938 çьlь basьp cьqardь.

Būdan artьq, nemjs kolonizatsiasьna qarsь baqьttalqan acьq-aiqьn dokument tabu qiьn. Būl — qan men çazьlqan tarix. Onьn avtorь episkovtar men rьitsarlardьn «attanьstarьn maqtauqa» qancama tьrьsqanьmen, nemjs kolonizatorlarьna qarsь өcpendjljk letopista acьq kөrsetjlgen.

Nemjs krestonosetsterj slavan çerlerjnde kөrjne bastaqannan aq, Baltьq tenjzj çanьndaqь qalqtar өzderjn qūldanucьlarqa qarsь kөterjljster çasadь. Maingard deitjn bjrjncj pop «...nemjs kupesterj bjrge livalardьn çerjne keldj, olar liva qalqь men dostьqta tūrьp san ret olardьn çerjne bardь çana kemelerj men Dvina өzenjnjn myijsjne keljp çyrdj»[4].

1185 çьlь Maingard tūrqan lkeskolo selosьna nemjs kamencikterj keldj, sodan keijn lezde-aq liva selosь çanьnda tastan sarai men cjrkeu salьndь — būl nemjs kolonizatorlarьnьn Baltьq tenjzj çanьndaqь çerde salьnqan bjrjncj qorqanь boldь. Maingard saraiqa bekjnjp alьp, çinaqan astьqtьn, lөnnjn, aulaqan balьq pen an terjsjnjn onnan bjr bөljgjn cjrkeuge berudj qalqtan talap ettj. Maingardtьn būl talabь liva qalqьn ьzalandьrdь çana olar iazьik tabьnucьlardьn djnjne qaita kөce bastadь. Būl ycjn, letopistjn aituьnca liva qalqь Dvina өzenjnjn tolqьnьna tystj, sөitjp, denesjndegj xristian djnj su men çuьlьp, onь өzderjnjn çek kөretjn qūldanucьlarь kelgen germaniaqa aqьzьp әketedj dep oiladь. Endj qūraldь kyc çūmsamai tūrьp liva qalqьn katolik djnjn de ūstap tūruqa bolmaitьndьqьn, olardь nemjs qūldanucьlarьnьn ezjlucjljgjnde ūstap tūruqa bolmaitьndьqьn Maingardtьn kөzjçettj. Cjrkeu nemjs kolonizatorlarьnьn qьzmetjnde boldь, cjrkeu djn ataqьmen byrkenjp, nemjster basьp alqan çerde өzjnjn cpiondьq әreketjn çyrgjzdj.

Nemjs basьp alucьlarьna qarsь kөterjlster yzdjksjz bolьp tūrdь. Maingardtьn әsker sūratqandьqьn liva qalqь estjgennen keijn, olar Maingard tьn saraiьna cabuьl çasap myljkterjn talap alьp, saraidaqь adamdarьn өljmcj etjp sabap kettj. Maingard çәrdem alalmadь. Maingard өldj. Onьn ornьna episkop Bertold keldj, bjraq, Bertoledte bjr kөterjljs kezjnde өldj.

Baltьq tenjzj çerjndegj episkoptardьn būl auьsuьn Marks bьlai dep kөrsettj: «1196 çьlь Maingard liflən episkopь dәreçesjnde өldj, bjraq onda onьn tūrmьsь ec uaqьtta qauьpsьz bolьp kөrgen emes; onьn ornьn basqan Bertold өltjrjldj, Bremen qalasьnьn taz kanonigj Albert Apeldernski onьn asьrap alqan balasь boldь[5].

Osь «Bremennjn taz kanonigj» Baltьq tenjzj çanьndaqь çerlerge kelgennen keijn nemjs zorlьqcьlarь өzderjnjn qan qūilь talau әreketterjn bastadь.

Albert — Apeldernski 1200 çьldьn kөktemjnde 23 kememen Batьs Dvinanьn myijsjne keljp toqtadь, ol kemelerjne әsker tiep әkeldj. Osь çerde liva qalqьmen aiqasqannan keijn bjtjm çasaudь ūsьndь. Liva qalqьnьn qart adamdarь Albertтьn yijne çinaldь. Albert olardь qūlьptap aldь da azaptap өltjremjn dep qorqьtьp en ataqtь rulardan 30 ças çjgjttj kyctep kepjldjkke bergjzdjrttj. Sөitjp kepjldjkke alqan adamdardь Bremen qalasьna çөnelttj.

1201 çьlь episkop Albert Riga qalasьn saldь, qalanь talau cabuьlьnьn qorqanьna ainaldьrьp, sonь men qatar Baltьq tenjzj çanьndaqь çerlerdj talap, çaulap alu ycjn rьitsarlar ordenь — avantiurister men talaucьlardьn djncjl qoqamь qūrьldь.

1209 çьlь rьitsarlar yc kyn cabuьl çasap, Rьiga ainalasьndaqь qalqtьn 4000 jrj malь men 2000 çьlqьsьn tartьp aldь. Qalqtьn bәrj qūrьp kettj. 1211 çьlь rьitsarlar 2000 estj qalqьn qьrьp saldь. Dalanь taptap, selenderdj өrtep cjberdj. Genrix latьic өzjnjn tuьsqan — rьitsarlarьnьn talaqьc әreketterjn qaitkende de çasьrьp qala almadь. Genrix bьlai dep çazdь: «...Karelen derevnesj de Estonianьn barlьq

[4] Genrix latьicтьn „livon xronikasь" Rьiga da, bjrjncj basьlub, 1877 çьlь.

5) Marks „xronologialьq kөcjrmeler". „Bolcevik" çurnalь, № 24, 1936 çьl 51 bet).

derevneleri sьiaqtь өte ədemi, ylken edi çana qalqьda kөp edi, osьndai derevnelerdi aqьrьnda bizdiң rьitsarlar ərdaiьm qūrtьp çiberip otьrdь»[6].

Osьndai çygensizdikten keiin Baltьq teңizi çanьndaqь aur azap cekken qalqtar arasьnda «nemis» degen sөz, iaqni nemis baronь ne bolmasa nemis rьitsarь eң çek kөrinisti çana meiliince өcpendilik tuqьzatьn belgi bolьp qalqandьqь qaçap emes. Genrix latьic, egerde onь abaisьzda nemissiң dep bireu ataitьn bolsa, oqan qattь rençitin.

Liva, esti çana latьic qalqtarь nemis qūldanucьlarьna qarsь өzderinin өcpendiligin bildirip өleңder aitьp çyrdi. Mine, orьs tiline audarьlqan latьic qalq өleңinin bir:

Ilinse qoldarьma qarmanqanda,
Teңizdiң tybindegi çatqan aqca,
Satьp alqan bolar em Riganь
Olardьң nemisterin birge qosa.

Olar maqan kөrsetse qandai qorlьq.
Kөrseter em mendaqь dəl sondai qьp.
Kyndiz oqan baqtьrьp cocqalardь,
Rirgada tyn boiь iske salьp.

Biler edi sekirip sonda nemis
Cьdai almai tйtanqan kөmirlerge,
Oi çoqarь atьlьp qaroqьr edi
Ot çibersem laulatьp men tөmende.[7]

Baltьq teңizi çanьndaqь çerlerde krestonosetsterdiң әreket çasauь saldarьnan liva qalqь myldem derlik çoiьlьp qūrьtьldь. Liva qalqьnьң qaldьqtarь latьictarqa qosьldь. Baltьq teңizi çanьndaqь basqa qalqtarda — kur iaki kuron qalqtarьda osьndai apatqa ūcьradь.

Birag, nemis rьitsarlarь mūnь azsьndь. Olar novgorodtьq asa bai çerlerdi basьp alamьz dep qialdanьp Rusige өzderinin qandь qoldarьn sozdь.

ORЬS QALQЬNЬҢ ӨZINIҢ ŪLTTЬQ TƏUELSIZDIGI ҮCIN KYRESI

Baltьq teңizi çanьndaqь çerlerge nemis rьitsarlarь kelgen kynnen bas-

---

[6] Genrix latьictьң „Livon xronikasь" XV tarau, 57 bet, 1887 çьlqь basьlub.

[7] Fridrix Fon-Gelvald. „Çer çana onьң qalqtarь", III tom, 501-bet, 1898 çьlqь basьlub.

tap aq, Rusi men aiqasular bastaldь, өitkeni Dvina çaqalaularьndaqь çerdiң bəri Baltьq teңizine deiin Polotski knəzdigining qaramaqьnda bolatьn.

Birag, Polotski knəzi Vladimirdiң beiqam bolqandьqьn, el bileu isin basqara almaqandьqьnan krestonosetsterge qarsьlьq kөrsete almadь.

Krestonosetsterdiң Ruske çasaqan cabulь birinci ret 1206 çьlь boldь. Oi cabuьlqa toitarьs berildi. Vladimirdiң qol coqparь knəz Vəcko tūrqan Kukeinos (Kokengauzen) qalasьna krestonosetster 1207 çьlь taqьda cabuьl çasadь. rьitsarlar qalanь qorcap aldь, knəz Vəcko qorqanudan tyk cьqpaitьndьqьn kөrip Kukeinos qalasьn өrtedi de, өzi ketip qaldь. Gersike deitin orьs qalasь da osьnda apatqa ūcьradь, ol kezde būl qalanь Vsevolod deitin udeldik knəzbilep tūrucь edi.

Alqacqь kezde krestonosetster orьs çerinin çeke ucaskelerin op-oңai aq basьp ala berdi, birag, novgorodtьqtar men pskov qalqь olarqa qarsь attanqannan keiin, olar çeңilip, keiin cegine berdi. 1217 çьlь da osьlai boldь, rьitsarlar men Mstislav Udalьi bastaqan — novgorodtьqtardьң arasьndaqь soqьsta krestonosetster qiratьldь.

1224 çьlь da өte kүcti aiqasu boldь, naq osь çьlь Kalka өzenинde orьs knəzderi tatar-monqol çaulap alucьlarьnan alqacqь ret çeңildi. Oi kezde Rus Cьqьs çaqtan qauьpqa ūcьrap, onьң batьstaqь luriev qalasьna krestonosetsterdiң əskerleri kelip qalьp, qalanь qorcap alqan edi. luriev qalasьn erlik pen qorqau basьldь. Nemister qorqan içine kirip, qalqtь alьp-captь. Krestonosetster novgorodtьqtardьң çaqьndap kele çatqandьqьn estigennen keiin talap alqan zattarьn aldьda çaulap alqan qalasьna soqьspai lezde qacьp kettі. Acьq, batьi soqьsqa cьqu krestonosetsterdiң qolьnan kelmedi. Olar çau əisiz bolqanda qana çaudьң sanь az bolьp, nacar qūraldanqan bolsa qana cabuьl çasaitьn boldь.

1237 çьlь, Batьi qannьң əskerleri Rustі çeңip alqannan keiin, rim pa-

pasь yndeu çazьp, Ruske qarsь kyres çorьqьna attanuqa caqьrdь. Dəl osь çьlь litva, datcan çana orьstьn вjrlesken kycterjmen qiratьlqan livondьq rьitsarlar mecenosetster tevtonose tstermen вjrlestj. Mecenosetster Livoniada qandai çygensjzdjk jstegen вolsa, Tevtondьq rьitsarlar ordenь da Prussiada sondai-aq çygensjzdjk jstedj. Osьndai talaucь ordendar вjrleskennen keijn, rim papasьna endj Ruske qarsь çasalqan çorьq çenjstj вolьp aiaqtaldь degen senjm вerdj.

Rim papasь Grigori IX dьn planь вoiьnca Ruske qarsь çasalatьn çorьqta tek mecenosetster men tevtonosetster qana emes, cvedterde qatьsuqa tijs вoldь. Papanьn yndeuj barlьq cjrkeulerde oqьldь. Papa çorьqqa qatьsucьlardьn barlьqьna kjnəsjn kecjruge, soqьsta ølgenderdj — ūçmaqqa ornalastьruqa qūdai atьnan uəde вerdj.

Cvetsiada eldjn resmi вileucjsj — cved koroljnjn kyieuj gertsog Birger çorьqtьn bastaucьsь boldь. Birger ataqtь çana çenjlmeitjn qol basь degen danqqa ie вolqan kjsj edj.

1240 çьldьn køktemjnde cvedterdjn orasan køp əskerlerj çenjp alqan fin tūqьmdarь men вjrge Ruske attandь. Cved eskadrasь Nevanьn myijsjne kjrjp Gatcin køljnen aqatьn lçor øzenj çanьnda toqtadь. Birgerdjn planь çaвaiь tyrde çasalqan edj. Cved armiasь øzen вoiьmen çoqarь køterjljp Ladoga qalasьna cabuьl çasauqa tijs вoldь, odan keijn osь çerde nьqaiьp alьp Novgorodqa çaqьndauqa, søitjp onь çenuge tijs вoldь.

Birger øzjnjn çenetjndjgjne kyməndanqan çoq, ol novgorodtьqtardьn soqqь вeruge daiьn emestjgjn вjldj. Al, Aleksandrdьn øzjn Birger çiьrma çasьndaqь вala dep, onьn soqьs çønjnde ec qandai təçriвesj çoq, dep sanadь. Birgerdjn çygensjzdjgj orasan kyctj вoldь, ol Aleksandrqa elçjler çiвerjp «caman kelsc qarsьlasьp kør, вiraq men mūnda keljp te qaldьm çana senjn çerjndj вasьp alamьn» dep qaвarladь.[8]

Letopiscj вьlai deidj: «Osь søzderdj estjgennen keijn, knəz Aleksandr laroslavovictjn çyregjn acu qьsьp çana ol øzjnjn az əskerlerjnjn erljk çjgerjmen çauqa qarsь cьqtь»[9].

Cved вasqьncьlarь çerge вasa køktep kjrdj degen alqacqь qaвardь alьsьmen-aq Aleksandr çauqa soqqь вeru planьn oilap taptь. Būl plan вoiьnca sol mezgjl ycjn çana ədjstj — çauqa qapьlьsta cabuьl çasau ədjsjn qoldanu kerek вoldь. Tek qapьlьsta cabuьl çasau qana kyc çaqьnan вjrdei emes kyreste Aleksandrqa çenjstj qamtamasьz etetjn edj.

Aleksandr Birgerge çauap qaiьrudьn ornьna øzjnjn druçinasьn çauqa qarsь dereu attandьrdь. Novgorodtьqtar øzderjnjn kycjne kymandanqan çoq çana olar çaudьn çenjletjndjgjne sendj. Novgorodtьqtar cvedterge вьlai aittь dep letopiste atap kørsetjlgen «çygensjz çaular qaiqьlь azapqa ducar вolьp, olardьn enвegj aram ter вolьp, dalaqa ketedj» degen.[10]

Aleksandrdьn druçinasь qьsqa mez gildjn jcjnde Novgorodtan Neva çaqalaularьna deijn çyz caqьrьmdьq marcpen вardь.

1240 çьlь vieldjn 15 kynj tynde Novgorod druçinnikterj tūmanqa вyrkenumen cved lagerjn çan-çaqtan qorcap aldь. Tanj aldьnda tūman tarqaqannan keijn Novgorod druçinnikterj cvedterge kenetten cabuьl çasap, onьn qatarьn oipanj-tūipanьn cьqardь. Cvedter qoldarьna qūral aluqada camasь kelmei sasqalaqtap çatqanda, novgorodtьqtar keljp olardь qьlьc pen capqьlai вastadь. Al, cvedterdjn вjr вøljgj esjn çinap qolьna qūral alqanьmen odan tykte cьqpadь, kecigjp qaldь. Soqьstьn nətiçesj cecjldj. Aleksandr soqьs kezjnde atqa mjngen kyij lagerdjn вjr вasьnan ekjncj вasьna əlsjn-əlsjn caшьp çyrjp, soqьstь erekce вasqardь. Onьn

---

[8] Lavrentiev letopisj, 205-вet, orьs letopisterjnjn Arxeografialьq komissiasь вasьp cьqarqan tolьq çinaqь.

[9] Ïlь knəz Aleksandr laroslavovic Nevskidjn erljk attanьstarь men əmjrj turalь sez XIII qasьrdьn tjzjmj вoiьnca, SPB. 1882 çьl.

[10] Novgorod letopisj. 35-вet, VI tom. Orьs letopisjnjn Arxeografialьq komissiasьnьn basьp cьqarqan tolьq çinaqь.

erljk daŋqь druçinnikterge ylgi bolьp, olarda arьstandai arpalьsьp aiqastь.

Neva boiьndaqь soqьs turalь barьnca tolьq çazьlqan kjtap saqtalьnqan, onda çeke novgorodtьqtardьŋ erljk attanьsь atap kərsetjlgen. Çaular qiratьldь. Aleksandr çauqa quьp çetjp «naizasьnьn ətkjr ūcьmen çaudьŋ betjne mər bastь» — dep çazadь letopiscj.

Neva əzenjnde novgorodtьqtar cvedtermen qaranqь tynge deijn soqьsqanda, cvedter tolьq çeŋildj. Cvedter ətgen adamdarьn yc kemege tiedj, soqьs bolqan çerde ətgen çana çaraqattanqan kəp adamdarьn qaldьrdь — mjnə, orьs çerjne basa kəktep kjrmekcj boqlan çaular osьlai soqqь çedj.

Marks būl oqiqanь bьlai dep atap kərsettj: «1240 çьlь Aleksandr (novgorod knəzj) Nevada cvedterdj qiratть, sodan keijn ol Nevski dep atalьp kettj».[1]

Neva əzenjnde cvedterdjŋ qiratьluь, nemjs rьitsarlarьnьŋ Novgorodqa çorьq çasauьn toqtatpadь. Sol 1240 çьlь aq, nemjs rьitsarlarь orьs çerlerjne basa kəktep kjrdj. Nemjs episkoptarь satьp alu, opasьzdьq çana predateldjk jsteu saiasatьn qoldandь, būl olardьŋ çete meŋgergen saiasatь edj. Otanqa opasьzdьq jstep nemjsterge satьlqan knəz Iaroslav Vladimirovictjŋ planь boiьnca krestonoseister eŋ aldь men Izborskidj, odan keijn Pskovtь basьp aluqa tijs boldь. Otanqa opasьzdьq jsteude Iaroslavqa kəmekcj bolqan çauьz predatel — Pskovtьŋ posadnik boiarь Tverdillo Ivankovic boldь. Tverdillo «nemjsterdj Pskovqa engjzdj» dep letopiscj acьq aitadь.

Krestonosetster Pskovtь basьp alqannan keijn eldjŋ typkjrjne attandь. Koporie qalasьnda nemjster qorqan saldь. Olar Tesov qalasьnda basьp alьp, luga çaqalaularьnda qoçalьq çyrgjze bastadь. Krestonosetsterdjŋ otrədtarь çolda kele çatqan kupesterdjŋ çygjne cauuьl çasap çana qalqtь talap Novgorod qalasьnan 30 caqьrьm çerlerde kərjne bastadь.

Egerde sol kezde Novgorodtь Aleksandr Nevski basqarqan bolsa, çygensjz ritsarlar mymkjn, onca qьzu əreket çasamaqan bolar edj.

Nevada aiqasqannan keijn Aleksandr vece menen talastь. Novgorodtьq bai boiarlar knəz bykjl eldjŋ myddesjn qorqamai, olardьŋ myddesjn qana qorqaitьn tjl alqac qьzmetcj boluьn tjledj.

Aleksandr əkesjnjŋ mekenjne, Periaslavlge ketjp qaldь. Al, nemjsterdjŋ təbet-rьitsarlarь Novgordqa qauьp tuqьza bastaqan kezde, onьŋ qalqь aqtьq tamcь qanь qalqanca əz çerlerjn qorqauqa bel bailadь. Onьŋ vcjn təçjribelj qol basь kerek boldь. Ol kezde Aleksandrdan çaqsь qol basь çoq edj. Novgorodtьqtar Periaslavlde tūrqan Aleksandrqa delegatsia çjberdj. Aleksandrqa kelgen elcjler odan barlьq rençudj ūmьtьp, Novgorodqa kelujn ətjndj. Aleksandr oqan ьrza boldь.

Aleksandrdьŋ caqьruь boiьnca mьŋdaqan adamdar nemjs rьitsarlarьna qarsь attandь. Qalq bjr kjsjdei bolьp cet elden kelgen çauqa qarsь attandь.

Ol kezde ərbjr çauьngerdjŋ ətj camasьnan kelgence qūraldandь. Auqattьraq adamdar bron kidj — iaqni qalьŋ materiadan nemese terjden tjkken ūzьn kəilek kijp, oqan dəŋgelek temjrden jstelgen zattь qatarlap taqtь. Basqa bjreulerj sauьt — temjrden toqьqan kəilek kidj. Sauьttьŋ jcjnen qauuь qalьŋ kaftan — capan kidj. Keibjr çauьngerlerdjŋ temjrden toqьqan calbarlarь da boldь. Çauьngerlerdjŋ kəpciljgjnde betke ūstaitьn qalqan boldь — onьŋ çoqarqь çaqь dəŋgelekteu, al təmengj çaqь sopaqtau boldь. Ədette būl qalqalar aqactan jstelip, sьrtь terj men oralьp qьzьl boiau men sьrlandь. Çauьngerlerdjŋ basьna kietjn cləmj boldь. Ol bolattan mьstan nemese temjrden jsteljndj. Būl cləmder kəbinese altьn nemese kymjs pen bezeldj çana cləmnьŋ təbesjne elovtsa dep atalatьn kjckentai qьzьl çalau taqьldь.

[1] Marks „Xronologialьq kəcjrmeler, „Bolcevik“ çurnalь, №24. 1936 çьlь, 54 bet.

Kedeileu bolqan adamdar bron çana sauьt ornьna kanopolə salqan qabulь qalьn capan kidj. Capan jcjndegj kanopolə arasьnda bөlek — bөlek temjr salьndь. Basqa kietjn clөm ornьna kanopolə salьp kezdeme tjkken bөrjk boldь. Būl çauьngerlerdjn pjcjnj ūnamsьz bolqanь men, olar sadaqtьn oqьnan çana qьlьctьn capqьsьnan өte çaqsь qorqaldь.

Ol kezde orьs çauьngerlerjnjn soqьs qūraldarь da tyrljce boldь. Sadaq, naiza, coqbar arbalet pen qatar ekj çyzj bjrdei өtkjr çabaiь qьlьc pen qançarda boldь. Çauьngerlerdjn kөpcjljgj balta men, sadaq çana aqac naiza men qūraldandь. Keibjr naizalardьn ūcьnda balta men jlgek temjr boldь. Būl çaudь ərj cabuqa, ərj naizalauqa çana at ystjnen tartьp tysjruge de mymkjndjk berdj.

Ərbjr druçinanьn tuь boldь: tudьn bjreuj ylken çana bjrneceuj kjckene boldь. keibjr druçinalardьn orkestrj boldь. Būl orkestr qoldan çasalqan muzika saimandarьnan qūraldь: myijzden, qamьstan, aqactan jstelgen tyrlj sьrnai, qamcь men ūratьn erekce barabandar boldь.

Marks rьitsarlardь «krestonoscь svoloctar» dep ataqan bolatьn, mjne, solarqa qarsь çorьqqa attanu ycjn tek Novgorodqa çaqьn çerdegj oblьstardan qana emes, Tөmennen de, iaqni Volga men Oka danda əskeri otrədtar keldj. Tөmennen kөp əsker men Aleksandr Nevskidjn aqasь — knəz Andrei Iaroslavovic keldj.

Aleksandr orasan kөp orьs armiasьn bastap өzjnjn azattьq çolьndaqь çorьqьna attandь. En aldьmen Aleksandr Koporiege barьp odan nemjsterdj qubp cьqtь, otanqa qastьq jsteucjlerdjn bərjnde daroa astь, al ondaqь nemjs qorqanьn çermen çeksen qьldь.

Odan keijn Aleksandr Nevskidjn polktarь Pskov qalasьna attandь. Būl çorьq turalь letopiscj bьlai dep çazьptь: «1242 çьlь ūlь knəz Aleksandr өzjnjn aqasь Andreimen bjrge novgorodtьq çana tөmendjkterdj bastap zor kyc pen nemjs çerjne attandь. Slavən qalqьn çenjp өzjmjzge baqьndьrьp alamьz deitjnder maqtanbai-aq qoisьn. Olar Pskov qalasьn alьp, onda өzderjnjn knəzderjn otьrqьzьpta qoidь. Al, ūlь knəz Aleksandr Pskovqa baratьn çoldьn bərjn alьp, qalanь azat ettj, nemjster men cudtardь quьp cьqtь, nemjsterdjn qoiqan adamdarьn temjr cьnçьr men bailap Novgorodqa çөnelttj. Sөitjp, Pskov qalasь azat etjldj». [12]

Būl oqiqa turalь nemjs letopiscjlerjnjn çazqanьnan da məljmet tabuqa boladь. Nemjs letopiscьlarь qancama bjr çaqtь bolqanь men ol, predatel Tverdilьi Ivankovictjn çərdemj arqasьnda qalanь alqan rьitsarlardan Pskovtь azat etu çөnjndegj bykjl qalqtьq quanьctь çasьrьp өte almaidь.

«Rifmandьq xronikada» nemjs letopiscьsь būl oqiqa turalь bьlai deidj: «Novgorod koroljj (iaqni Aleksandr Nevski — Red.) Nemjsterdjn Pskovtь alqandьqьn estjgennen keijn, pskov qalqьnьn quanьcьna qarai qalanь azat etu ycjn zor kycpen attandь. Ol Pskovqa keljp nemjsterdj taptь, ordendьq tubsqandardь qūlattь, olardьn biljgjn tartьp alьp, bərjnde Pskovtan quьp cьqtь, sөitjp Pskovta nemjsterden bjr adamda qalmadь, el orьs qolьna kөctj»[13].

Pskovtь azat etkennen keijn Aleksandr «attь kyzetcjlerdj» — aldьnqь qatarlь otrədtj alqa çjberdj, sөitjp Aleksandrqa qarsь Livon çana tevton rьitsarlarьnьn estj çana cud tūqьmdarьmen bjrjkken otrədtarьnьn orasan kөp əskerj kele çatьr degen qabar aldь. Būl orasan kөp armia orьs əskerlerjn qiratьp, Rustj çaulap çenjp almaqcь bop kele çattь. Nemjster orьs əskerlerjne qarsь çorьqqa attanqanda «Bjz Aleksandrdь qūr qolmen aq ūstap alamьz» dep maqtandь.

Būl, 1242 çьlь apreldjn 5 kynj edj. Cud kөlj ystjnde aprel aiьndaqь subq tyn. Aleksandr tynnen bastap aq өzjnjn polktarьn Uzmen tybegj — kjc-

---

[12] „Sofeiski Vremennik". 256 bet. Arxeografia komissiasь basьp cьqarqan orьs letofjiscьlarьnьn tolьq çinaqь. VII tom.

[13] „Lilfəndjk Rifmaltь xronika", Ditleben fon-Alpekenjn cьqarmasь. 1296 çьl. Bjrjncj basьluь. Riga. 1817 çьl.

kentai өzen çanьnda çana Cud kөljnjn çaqalauьnda tjzjp qoidь, būl çerde Voroni Kamen deitjn en ylken çartas bar edj.

Nemjs rьitsarlarьnьn orasan kөp әskerj Pskov qalasьna bet alьp kele çatьr degen qabardь cabarmandardan esjte salьp Aleksandr, çaudьn qala çanьna keljp çetujn kytpei, onьn aldьn tosьp qarsь cьqtь.

Aleksandr Nevskidjn strategiasь men taktikasь erekce nazar audararlьqtai maqьzdь. Būl XIII qasьrdaqь әskeri danьcpannьn tamaca talantьn acьq ьspattaidь. Aleksandr nemjs әskerjnjn en kyctj bөljgj attь әsker ekendjgjn çaqsь bjldj. Al attь әsker, egerde oqan erkjn әreket çasauqa çaqdai bolsa qana mьqtь kyc bola aladь. Solai bolqandьqtan attь әskerdjn erkjn әreket çasauьn meiljnce qiьndatu, boldьrtpau carasьn qoldanu kerek boldь. Onьn ycjn Aleksandr kөldjn mūzь ystjnde soqьspaqcь boldь. Muz ystjnde attar taiqanaqtap, çьqьla berdj, sөitjp onьn maidandaqь sapasь çoiьldь. Attь әskerdj çaiau әskerler op-onai çenetjn boldь. Al orьs armiasьnьn kөpcjljgj çaiau әsker edj. Nemjsterge çaqdaidь өzgertuge mynkjndjk bermeu ycjn Aleksandr olardь kөldjn jcjnen cьqarmauqa bel bailadь. Sөitjp, Aleksandr өzjnjn әskerlerjn Voroni Kamen deitjn tjk çartastьn çanьna tjzjp qoidь, nemjster qanca kyc çūmsasada būl çerden cьqa almadь.

Aleksandrdьn barlьq oiь nemjstjk stroidь talqandap qiratu boldь, onь orьs qalqь «cocqalьq» stroi dep atadь. Bul XIII qasьrdaqь nemjs әskerlerjnjn en kөp çaiьlqan stroiь edj. Әdette bul stroidьn aldьnqь bөlegjnde attь әskerden 4 cerengj boldь: bjrjncj cerengjde 5 rьitsar, ekjncjsjnde — 7, ycjncjsjnde — 9, tөrtjncjsjnde — 11 rьitsar boldь. Attь rьitsarlardьn artьnan qūral tasucьlar çana çabaiь әskerler çyrdj, būlar bjr cerengjde 13-14 adamnan boldь. Stroidь en ataqtь rьitsarlardan tjzjlgen bjr-ekj qatar adam qalqaladь.

Būl çolь rьitsarlьq «cocqalar» adam aitqьsьz kөp boldь. Tek ataqtь rьitsarlar qana 600 adam bolьp, al çai qatardaqь әskerlerdjn sanь adam aitqьsьz kөp edj. Bul attь çana çaiau әskerlerdjn kyctj kollonnasь senjmdj, çauьngerljk marcpen orьs әskerlerjne qarai kele çattь. Temjr kijm kigen, takabbar nemjs rьitsarlarь bjr soqqь çasau men aq çenjlmes, orьs әskerlerjnjn çaiь tabьldь dөp oilap, oqan azda bolsa kymәndanbadь.

Nemjs «cocqalarьnьn» stroiь quattь tolqьndai bolьp kөrjndj. «Cocqa» өzjne qarsь cьqqan orьs әskerlerjnjn storiьmen aiqastь, onь ekjge bөljp, ūsaq otrәdtarqa bөlcektedj. Orьs әskerlerjnjn bөlcektengen otrәdtarь өz ara bailanьs çasaudan aiьrьldь, yreilenjp çan-çaqqa bьtьrap qaca bastadь. Bjraq, Aleksandr Nevski, өtkjr ūctь çandь qorqandь talqandap qiratu ycjn amal tauьp, onь nemjs «cocqalarьna» qarama qarsь qoia almaitьn qolbasь emes edj. Aleksandr Nevski basqa stroidь nemjsterge qarama-qarsь qoia bjldj. Ol өzjnjn әskerlerjn Voroni Kamen çartasь çanьnda V rim sifrь siaqtь etjp tjzjp qoidь. Aleksandr negizgj kyclerjn әskerdjn cetcetjne qoiьp, өz әskerlerjnjn ortasьn byrkep aldь.

Nemjster «cocqa stroiь men» polktardь kesjp өtjp, orьs әskerjnjn byrkenjp tūrqan ortalьqьnьn bjrjncj qatarьn aiьrqan kezde bettetpeitjn çartasqa keljp tjreldj. Nemjster kөldjn çaqasьna cьqa almai qaldь, olar torqa tvsken torqaidai bop qьsьldь, mjngen attarь kөktem qarsanьndaqь aprel mūz ystjnde taiqanaqtap, syrjnjp, qūlai bastadь.

Aleksandr Nevskidjn өzj druçinnikterdjn tandaulь otrәdьmen nemjs «cocqalarьna» tьildan enjp, çauqa tөndj. Dәl osь mezgjlde nemjsterdj onь solьnan qьsa bastadь. Nemjs rьitsarlarь ne kөldjn çaqasьna cьqa almai, ne keijn cegjne almai tūzaqqa tysjp qaldь, endj būdan qūtylu mymkjn emes edj. Çan-çaqtan olarqa kyirete soqqь berjldj. Orьs әskerlerjn ьdьratьp, әlsjretemjz dep oilaqan nemjster aiqasudьn ūtylqanьn kөzderj men kөrdj.

Letopisсь «būl çerde ūlь aiqasu bolьp edj» dep çazdь. Cud kөljnjn kөktemgj mūzь qanqa kөmjldj. Çan-

çaqtan өzderjn qьlьc pen kesjp-naizalap çatqandь kөrgennen keijn rьitsarlardьn ерекесj qacьp, yreilendj. Qarsьdəqь Suвoliceski çaqalauьna deijngj 7 caqьrьm dalanьn вetjne өlgen adamdar yijldj. Kөktemgj çūqarqan mūz rьitsarlardьn salmaqьmen oiьlьp, rьitsarlar su tyвjne keljp çattь. Tek kecke qana soqьs aiaqtaldь, вūl soqьsta Novgorod druçinnikterj nemjsterdjn tөвet-rьitsarlarьnьn orasan kөp əskerlerjn tolьq çendj.

Būl soqьs «Mūz qьrqьnь» dep atalьp tarixqa qosьldь. Orьs qalqьnьn өzjnjn ūlttьq təuelsjzdjgj ycjn çyrgjzgen kyresjndc вūl soqьstьn zor tarixi manьzь вar. Nemjs rьitsarlarь çaqsь qūraldanьp, kөp əsker men kelse de kyl-talqanь cьqarьlьp, qiratьldь. Livon ordenьnьn magistrj Cud kөlj ystjndegj aiqasudan keijn orьs qalqьnьn kycjnen meiljnce qorqьp, datski koroljnen вas ijp çərdem sūradь.

Bjraq, Aleksandr Nevski qiratьlqan tөвet-rьitsarlardьn jzjne tysjp, quqan çoq. Aleksandr Nevski olardь tek orьs çerjnjn cek arasьnan qana quьp cьqtь. Osь soqьsta soqqь çep saвaq alqan nemjster kөp ūzamai aq Novgorodqa səlem çoldap çana вjtjm ūsьnьp elcjlerjn çjвerdj.

*«Mūz qьrqьnь» Novgorod çerlerjn*de nьqaiьp alamьz dep oilaqan nemjs rьitsarlarьnьn talaвь men çenjmjn talqandap qiratть. Ruside tūrьp вaiudь qial etken papalardьn, episkoptardьn çana вykjl rьitsarlьq sjljmtjk plandarь talqandaldь. Odan keijngj qasьrlarda da nemjs rьitsarlarь Ruske qaitadan cавuьl çasamaqcь вolьp, san ret əreket jstep вaqtь, вjraq əreket çasaqan saiьn olar myl-

de qi:atьlьp вolqanca kyirei soqqь çep otьrdь.

*Cud kөljnjn mūzь ystjnde orьs əs*kerlerjnjn nemjs вasqancьlarьn talqandap, qiratqanьna sodan вerj çetj qasьrdai uaqьt өttj. Orьs qalqь nacar çana çaвaiь tyrde qūraldanqan вolsada, tatar-monqoldardьn cавuьlьnan əlj esjn çiьp, вuьnьn qataitьp çetpegen вolsada, knəzderdjn өz ara soqьsьnan kөp azap cegjp çyrsede вūl soqьsta, ūlt təuelsjzdjgj çolьndaqь kyreste crljktjn çana çenjlmes qairattьlьqtьn tamaca ylgjlerjn kөrsettj.

Osь kezdegj nemjs facisterj «tarixtь qaita sjlkjlep» çatьr. Olar orьs çerjne cавuьl çasauqa вatьiь çetken ata-вaвalarьnьn masqara вolьp qacularьn ataitьn sөzderdj asa qadaqalap, kjtaptardan өcjrjp çatьr. Olar, Ukrainanьn çartьlai çalanac, çartьlai ac, əskeri-texnika çөnjnen nacar qūraldanqan çūmьscьlarь men carualarь orьs qalqьnьn çana aiвьndь Qьzьl Armianьn çərdemj arqasьnda 1918 çьlь nemjs вasqьncьlarьn Ukrainadan quьp cьqqandьqь turalь da yndemeidj.

Bjraq, nemjs facisterj tarixtь qancama вūrmalasa da, olar вastan өtken oqiqalardь qancama ūmьtuqa tьrьssa da tөвet-rьitsarlardьn potomkjlerjne вjz вьlai eskertujmjz kerek, — egerde olar вjzdjn otanьmьzdьn qasiettj cekaralarьna qol sūqpaqcь вolьp əreket çasai qalsa, osь kynge deijn tarixta вolmaqandai kyirei soqqь çeidj. *Çau qaidan kelgen вolsa, sol* territoriasьnda qiratьlьp qūrtьladь.

*«Bjz вeiвjtcilikti çaqtaimьz, вeiвjt*cjljk jsjn qoldaimьz. Bjraq вjz eckjmnen de qorьqpaimьz, soqьs өrtjn salucьlardьn soqqьsьna soqqьmen çauap вeruge daiarmьz... eger kjmde kjm вjzdjn eljmjzge qolьn sūqam dep əreket qьlsa, ondailarqa tas talqanьn cьqarьp soqqь вeremjz, вjzdjn sovet ogorodьna qaitьp cocqa tūmsьqьn sūqpastai qьlamьz» [14].

[14] I. Stalin, Leninizm məselelerj* qazaq tjljnde ekjncj вasьluь. 527-528-вetterjnde. 1938 çьl

1939 çьlcqь Bykjlso iuzdьq qalq sanaqь turalь

Qolьmьzdaqь maqūlьmattarqa qaraqanda Qьtaida, Çaponiada çana Rimdc bjzdjn eramьzqa deijngj V — VI qasьrlarda sanaq çūmьsь çyrgjzjlgen. Mūndai sanaq çūmьsь orta qasьrda çer kadastrasь (çer çazu) kezjnde de çyrgjzjlgen.

XV — XVII qasьrlardan bastap qalqtь esepke alu çūmьsьn cerkeu basqarmalarь çyrgjzedj. Məskeude qalq çaiьnda çinalqan maqūlьmattar XV qasьrdaqь çazu kjtabьnda çana XVII qasьrdaqь sanaq kjtabьnda kezdesedj. Petr I-nьn nūsqauьmen 1710 çьlь çana 1718 çьlь revizia çūmьsь çyrgjzjledj. Mūndai revizia çūmьsь 1858 çьlqa deijn çyrgjzjljp otьrdь. Reviziada dūrьs maqūlьmat bermegenderge dyre soqьp mylkjn tartьp alьp, olardь əljm çazasьna da tarttь. Qalq mūndai reviziadan qalaida qacьp basьn sauqaladь.

Ərine būl qalq esep çūmьsьnьn bərj soqьs, salьq saiasatьnьn maqsatь ycjn qana çyrgjzjldj. Mūnьn qalq sanaq çūmьsьna ecbjr ūqsastьqь da çoq edj.

Burçuazia tuьp, nьqaia bastaqannan keijn olar sanaq çūmьsьn əzderjnjn taptьq maqsatь ycjn çəndep oqan kəp maqūlьmattar kjrgjzjp çiьçiь çyrgjze bastadь.

Bjrjncj sanaq çūmьsь 1790 çьlь AQC ta bastalьp, ol ərbjr on çьlda çyrgjzjljp otьrdь. Bjrjncj sanaq çūmьsь Fransia, Angliada 1801 çьlь, Germaniada 1871 çьlь, Belgiada 1846 çьlь, Italiada 1861 çьlь, Çaponiada 1882 çьlь, Pəlcada 1921 — 1931 çьlь, Turtsiada 1927 — 1935 çьlь çyrgjzjldj.

Osь sanaq çūmьstarьnьn bərj soqьsqa daiьndalu çana eŋbekcjlerdj talau maqsatьmen çyrgjzjldj. 1933 çьlь Germaniada, 1921 çьlь Pəlcada bolqan sanaq çūmьsь soqьs çana politsia kycterj arqьlь ətkjzjldj.

Reseide revolutsiaqa deijn 1897 çьlь bjr qana sanaq çūmьsь çyrgjzjldj. Mūnьn əzjde 20 çьldai talqьlandь 1910 çьlь zemski organdarь sanaq çūmьsьn taqь çyrgjzbekcj bolьp talap etkende finans ministerj Kakovtsov ol çūmьsqa «ziandь oi» dep aqca bermei qoidь. Sanaq çūmьsьn çyrgjzgen kezde de ūzaq uaqьt talqьlap, maqūlьmattardьn ənjn ainaldьrьp, qalqtan cьndьqtь çasьrьp, çandarьmdardьn, politseiskilerdjn programmasьmen çyrgjzdj.

Lenin əzjnjn eŋbekterjnde, əsjrese «Reseide kapitalizmnjn ərkendeuj» degen qьlmı eŋbegjnde, patcalьq zemski statistikasьnьn qьlьmqa qarsь ədjsjn «sifrmen oinau» dep qattь sьnadь, patcalьq Reseidjn taptьq qaicьlьqtarьn, onьn əleumettjk qūrьlьstarьn qalqtan çasьratьndьqьn çana statistikaqa markstjk analiz çasaudьn ylgjsjn kərsettj. Ol sanaq çūmьscь tabь çənjnde ecbjr maqūlьmat bermeitjndjgjn aittь.

Lenin əzjnjn «Reseide kapitalizmnjn ərkendeuj» degen eŋbegjnde patcьlьq Reseidjn taptьq strukturasьn bьlai kərsettj:

BYKJL QALQ (ƏIEL ERKEGJ MEN

Jrj burçuazia, pomeccikter, çoqarqь cinder çana basqalar . . .	3,0	million
Auqattь uaq carualar	23,1	„
Kedei usaq carua	35,8	„
Proletariat çana çartь proletariat	6 ,7	„
Barlьqь:	125,6	million camasь

Lenin būl eŋbegjnde qalqtьŋ kөpcjljgj — çūmьscь, kedei carua ekendjgjn, olardьŋ aur xalьn, qaiьrcьlьq tūrmьsьn aiqьn kөrsetjp berdj.

1897 çьlqь sanaq boiьnca Reseide 79.000 mūqallim, 295000 pop-manaxtar bar edj iaqni būl pop, manaxtardьŋ sandarь mūqallimderge qaraqanda 4 ese artьq edj (Kəzjr SSSR da 950000 *mūqallimder bar*).

125 million adamnan 1,5 bөljmj qana qol qoia bjletjn, mūnьmen qatar cetkerj өlkeler, onьŋ jcjnde Qazaqьstan çappai sauatsьz edj.

1897 çьlqь maqūlьmat boiьnca Qazaqьstannьŋ sol kezdegj Torqai oblьsьnda 4,5 protsent adam sauattь, 0,06 protsent adamdarьnьŋ qana crta — çoqarqь dəreçelj bjljmj bolqan.

Kəzir Qazaqьstan gyldengen Soiuzdьq Sotsialistjk respublika bolьp otьr. Qaraqandь, Balqac, Aiagөz, Alqa, Emba, Qarsaqpai taqь basqa osь siaqtь çaŋa qalalar, selolar kөbeiude.

Alma-atada (būrьnqь Vernьi) 1897 çьlь 23 mьŋ adam bolsa, kəzjr 250 mьŋqa çetedj.

Būl Lenin – Stalin ūlt saiasatьnьŋ js çyzesjnde asuьnьŋ arqasьnda Qazaqьstan industrialь — agrarlь Soiuzdьq respublika bolьp otьrqanьn kөrsetedj.

Osь kezderde, kapitalistjk memleketterde statistika men esep çūmьsь qalq myddesj, ycjn çyrgjzjlmeidj. *Olarda statistika men esep ystem tap*tьŋ myddesjne baqьndьrьlqan. Qalq sanaq çūmьsь da eksploatatorlardьŋ tjlegjne sai çyrgjzjledj. Burçuazialьq, əsjrese facistjk elderde statistikanьŋ aldьna qoiьlatьn maqsat — ol eŋ aldьmen eksploatatorlardьŋ tabьna qьzmet etu, qalqtan cьndьqtь çasьru, çūmьscьlar men carualardь qanap, olardan alatьn salqtardь kөbeitu, ūsaq ūlttardь ezu, sөitjp, qalqtьŋ qanьn tөgetjn *soqьs daibndau.*

Olar sanaq çūmьsьn çalqan sifrlarmen toltьrьp өŋin ainaldьradь (fal*sifikatsialaidь*). *Falsifikatsialamaumen* kapitalizmnjŋ jckj qaicьlьqtarьn, kolonialar men ezucj kolonizatorlardьŋ arasьndaqь qaicьlьqtarьn byrkeidj.

Eger, bjzde çūmьssьzdьq alda qacan məŋgj çoiьlqan bolsa, kapitalistjk elderde çūmьssьzdardьŋ sanь *kyn sanap өsude.*

Mjne, osьndai baqьtsьzdьqqa ūcьraqan ac-çalanac çūmьssьzdardьŋ sanьn burçuazialьq statistika ədeij kemjtjp, bykjl kapitalistjk elderde 20 million adam qana çūmьssьz dөp otьr. Ol, burçuazialьq statistika nece çьldai çūmьs jzdөp qanөqьp çyrgen milliondaqan çastardь çūmьssьzdardьŋ qatarьna qospaidь. Yitkenj olar əlj kynge çūmьsqa kjrjsjp kөrgen emes. *German facizmj tūtqьn lagerjndegj* (tyrmedegj) tūrmьs xalь çūmьssьz çyrgenderden de nacar çyz mьŋdaqan çastardь da çūmьssьzdar qatarьna qospaidь.

Burçuazialьq statistika qalqtьŋ saiasi pravosьz mədenietsjzdjgjn ədeij çasьradь.

Bjzdjŋ Sovet eljnde esep pen statistika qalqtьŋ myddesj ycjn, sotsializm ycjn qьzmet etedj. Esep çana *statistika* Lenin men Stalinnjŋ aitьp kelgen məselesj. Qalqtьŋ kөsemderj Lenin — Stalin eseptjŋ sotsialistjk qūrьlьsta rөlj men maŋьzьnьŋ erekce ekendjgjn talai ret kөrsetjp keldj. «Sotsializm, — dep aittь Lenin — oi eŋ aldьmen esep».

Leninnjŋ qatьsuьmen 1918 çьlь statistikanьŋ ortalьq basqarmasь qūrьldь, sөitjp, Leninnjŋ bascьlьqьnьŋ arqasьnda qana 1918 çьlqь azamat-soqьsьnьŋ aur çaqdaiь kezjnde өndjrjs sanaqьn çyrgjze aldьq.

SSSR da qalq sanaqь 1920 çьlь çyrgjzjldj. Būl qalq sanaqьmen qatar өndjrjs orьndarь, aul caruacьlьqь çana *qalq aqartu mekemelerjnjŋ de sanaq*ь çyrgjzjldj. Lenin būl çūmьsqa erekce kөŋjl bөldj. Būl sanaqtьŋ maŋьzь Bykjlreseiljk Ortalьq Atqaru Komitetjnjŋ yndeujnde airьqca kөrsetjldj.

Yndeu, çūmьscь carualardь çana bykjl SSSR azamattarьn sanaq çūmьsьna *bjr kjsjdei* çərdemdesuge, dūrьs maqūlьmat beruge caqьrdь. Caruacьlьqtьŋ dūrьs ūiьmdasuь sanaq çūmьsьnьŋ dūrьs çyrgjzjlujmen bailanьstь ekenjn aittь.

Bjraq, būl 1920 çьlqь sanaq zeŋ-

berektjn ynj əlj өcpegen, azamat soqьsьnьn otь өrcjp tūrqan kezjnde, sovet çerjn interventterden tazaru kezjnde өttj.

Sondьqtan da sanaq SSSR territoriasьn tygel qamti almadь. Sonda da azamat soqьsь bjtu qarsanьnda, caruacьlьqtьn ken өrjsteuj ycjn onьn maqьzь zor boldь.

1923 çьlь qala qalqь men çūmьscь poselkelerjnjn sanaqь çyrgjzjldj.

1926 çьlь Sovetter Soiuzьnьn barlьq çerjnde Sovet qalqьn tygel qamtьqan (qalalьq çana auldьq) sanaq çyrgjzjldj. Būl bjrjncj Bykjlsoiuzdьq sanaq bolьp esepteledj. Būl sanaq bүzьlqan caruacьlьqtь qalpьna keltjru çūmьsь aiaqtala bastaqan kezde өttj.

Stalin çoldas dəl osь kezde (1925 çьl) XIV partia siezjnde eljmjzdj industrialandьru məselesjn qoiqan bolatьn. Osь 1926 çьlqь qalq sanaqь eljmjzdj industrialandьru planьn çasau ycjn çana oqan operatiftjk bascьlьq etu ycjn bai material berdj.

Onan keijngj qalq sanaqь 1937 çьlь çyrgjzjldj. Būl sanaq dūrьs çyrgjzjlmedj. Qalq Caruacьlьq Esebjnjn Crtalьq basqarmasьna qalq çaularь kjrjp alьp, sanaq çөnjnde ykmettjn nūsqaularьn bүrmalap, ədeij kөp qatalar çjberdj, olar sanaq çyrgjzetjn kadrlardь jrjktep daiьndaudьn ornьna, kezdeisoq adamdarmen olardьn sanьn kөbeitjp çjberdj. Sondьqtanda sanaq sapalь çyrmedj. Bjrsьpьra selolьq punkttar men qalalьq punkttardь bjrjn bjrjne auьstьrьp çjberdj.

Trotskicjl-buxarincjl banditter çana ūltcьl-facister sanaq kezjnde bjrnece kolxozcьlardь çeke carualardьn qatarьna qosьp çjbergen, kursta oqitьndardь oqucьlardьn qatarьna qosьp, Ortalьq Qalq caruacьlьq esebjnjn basqarmasьna sanaq çūmьsьn qaita çyrgjzuge tapsьrdь.

* *
*

Al, sol 1926 çьlь bjzdjn өndjrjsjmjzde çeke өndjrjs ielerj bar edj. Eljmjzde millionnan astam çūmьssьz adamdar bar edj. Aul caruacьlьqьnda milliondaqan çeke carualar bar edj çana kulaktardьn da ədeujr kyctj kezj edj.

1926 çьlqь Bykjlsoiuzdьq qalq sanaqь çyrgjzjlgennen berj 13 çьl өttj. Osь az mezgjldjn jcjnde bjzdjn eljmjz tyr çaqьnan da mazmūn çaqьnan da mөlcersjz myldem өzgerjp kettj.

Sovet qalqь bolcevik partiasьnьn bascьlьqьmen, syijktj kөsemjmjz Stalinnjn bastauьmen dynie çyzjljk manьzь bar tarixi tabьstaraa çettj.

Azamat soqьsьnda interventterdj çana aqgvardeitsьlardь çenjp, olardь sovet çerjnen quьp, SSSR-da çūmьsker tabьnьn diktaturasь nьqaidь. Caruacьlьqtь tez qalpьna keltjru çūmьsь aiaqtalьp, Sovettj Sotsialistjk Soiuzdьq respublikalar nьqaidь.

«Pomeccikter tabь, өzderjnjzge məljm, azamat soqьsьnьn oidaqьdai çenjp aiaqtaluь nətiçesjnde-aq çoiьlqan. Basqa eksploatator taptarqa kelsek, olar da pomeccikter tabьnьn aiaqьn qūcqan. Өndjrjstj kəsjpte kapitalister tabь çoqaldь. Aul caruacьlьqьnda kulaktar tabь çoqaldь. Tovar oborotьnda kөpester men spekulənttar çoqaldь. Sonьmen, eksploatator taptardьn bərj de çoiьldь.

Çūmьscь tabь qaldь.
Carualar tabь qaldь.
Intelligentsia qaldь.

Bjraq, osь uaqьttьn jcjnde būl əleumettjk toptar ec qandai өzgerjske ūcьraqan çoq, būlar bүrьn, məselen, kapitalizm dəujrjnde, qandai bolsa, sol kyijnde qaldь, dep oilau qate bolar edj». **(Stalin).**

Sөitjp, 1939 çьlqь Bykjlsoiuzdьq

qalq sanaqь eljmjzde sotsialistjk caruacьlьqtьn çengen çanа çaoqdaiьnda, adamdar arasьndaqь çanа — qarьm-qatьnas negjzjnde, çyrgjzjlgelj otьr.

Būl qalq sanaqьnьn sotsialistjk qūrьlьstь plandauda, oqan operatiptjk bascьlьq etuge çana partia, komsomol, profsoiuz barlьq qoqam ūiьmdarьnьn qalьn būqara arasьnda kөpcjljk çūmьsьn çyrgjzuj ycjn manьzь orasan zor.

Būl sanaq kelecekte qai çerge qanca zavod, fabrik, mektep, auru qana, klubtar salu kerek ekendjgjn çana sauda orьndarьnьn setjlerjn bөljp, qanca tovar çetkjzudj plandauqa da barlьq mymkjndjkterdj tuqьzadь.

Sanaq bjzdjn qalqьmьzqa gyldengen, bai, quattь otanьmьzdь çaqsь bjluge onь imperialistjk çьrtqьctardan, trotskicjl-buxarincjl-ūltcьl facisterden qorqauqa mymkjndjk beredj.

Mjne, sondьqtan būl sanaq caruacьlьq esep orьndarьnьn qana çūmьsь emes, bykjl qalqtьn çūmьsь bolьp otьr. Būl saiasi, memlekettjk çana qalqaralьq manьzь bar çūmьs. Būl sotsialistjk caruacьlьqtьn tarixi çenjsjn kөrsetedj.

Ykmet qaulьsьnda 1939 çьlqь Bykjlsoiuzdьq qalq sanaqь çūmьsьnьn mezgjlj çana oqan qalai daiarlьq çyrgjzu acьq-aiqьn kөrsetjlgen. Bjzdjn aldьmьzdaqь mjndetjmjz, Bykjlsoiuzdьq qalq sanaq çūmьsь turalь ykmet qaulьsьn srogjnde oidaqьdai orьndauqa is çyzjnde kөmektesu — mjne, barlьq partia ūiьmdarь men sovet ūiьmdarьnьn aldьnda tūrqan asa manьzdь saiasi mjndetterjnjn bjrj osь.

Soqьs өrtjn tїtandьrucьlar çana Cexoslovakia məselesj

Q.j Kocekov

Imperialistjk soqьs өrtj вjr eldj çandьrьp, вjr eldj carpьp, kyn sanap ydep вaradь. 1932 çьlь Çaponianьn soqьsqūmarlarь Mancçurianь вasьp alьp, Qьtaiqa qarsь soqьsqa daiьndadь. 1935 çьlь facistjk Italia вeiвjt çatqan Aвissiniaqa ecвjr sьltausьz-aq вas salьp, onь өzjnjn koloniasьna ainaldьrdь. 1936 çьlь Italia men Germania facizmj Ispania eljnjn jcjndegj reaksiacьl kycterdj ūiьmdastьrьp, вyljncjljk kөterdj, Ispania qalqьna qarsь soqьs actь. 1937 çьlь Çaponianьn soqьsqūmarlarь вeiвjt çatqan Qьtai qalqьna qarsь soqьsqa cьqtь. 1938 çьldьn basьnda Germania imperializmj avstrianь basьp aldь. 1938 çьldьn aiaqьnda facistjk elder — Germania, Pөlca, Vengria Cexoslovakianьn qalqьn talap, tonauqa kjrjstj. Çapon samurailarь sovet cekarasьna cвuьl çasap вaiqap kөrdj.

«Osь faktьlardьn вərj imperialistjk ekjncj soqьstьn js çyzjnde osь kynnjn өzjnde aq вastalqanьn kөrsetedj. Ol soqьs yn-tynsjz, çarialausьz вastaldь. Memleketter men qalqtar imperialistjk ekjncj soqьstьn qūcaqьna kjrjp ketkenjn anqarmai da qaldь. Soqьstь dynienjn әr tyrlj cetjnde agressiacьl yc memleket, — Germanianьn, Italianьn, Çaponianьn facistjk вileucj toptarь вastadь. Soqьs Gibraltardan Canxaiqa deijngi ūlan-вaitaq çerde çyrjp çatьr. Soqьs өz qūcaqьna çartь miliardtan asa qalqtь tartьp ta ylgjrdj. Saiьp kelgende, вūl Anglianьn, Fransianьn, Amerika Qūrama Ctattarьnьn myddelerjne qarsь вolьp çatqan soqьs, өitkenj, вūl dynienj çana ьqpal çyrgizu sferalarьn agressiacьl elderdjn paidasьna çana osь demokratialьq memleketter degenderdjn esevjne qaita вeludj kөzdegen soqьs.

Imperialistjk ekjncj soqьstьn әzjrce өzgeceljk вelgjsj — вūl soqьstь agressiacьl derçavalar çyrgjzjp, өrcjtjp otьr, al, osь soqьs anьqьnda өzderjne qarsь вaqьttalьp otьrsa da вasqa derçavalar, «demokratialьq» derçavalar, soqьs өzderjn carpьmaidь degen kjsjnjn pjcjnjn kөrsetjp otьr, qoiьn sermep, kerj cegjnjp otьr, өzderjnjn вeiвjtcjldjgjn dərjptep çyr, facist-agressorlardь sөgjp çyr, syitsede... agressorlarqa вjrtjndep өzjnjn pozitsiasьn вerjp otьr, osь tyrjmen toitarьs вeruge әzjrlenjp çatьrmьz dep çūrttь sendjrmek вolьp çyr» (BK(в)P tarixь qьsqaca kursь, qazaqcasьnьn 346 вetj).

Imperialistjk ekjncj soqьs вastaldь. Būl soqьstь вastaucьlar Germanianьn, Italianьn, Çaponianьn facistjk вileucj toptarь. «Demokratialьq» ūlь memleketter dep atalatьn Anglia, Fransia elderjnjn ykmet вasьnda otьrqan saiasatcьlarь вūl вasqьncьlardьn aitqanьnan cьqpadь, capqьncьlardь elerjtjp çjвerdj.

Osьlardьn вərj de әlde qalai js emes. En aldьmen imperialistjk soqьstьn cьqu sevevjn qaralьq. Imperialistjk soqьs вjrjncj ret 1914 — 1918 çьldarda вoldь. Ol soqьsqa çer çy-

zjndegj elderdjң bərj derljk qatьnastь. Ekj toptьң bjr çaqьnьң basьnda Anglia men Fransia tūrsa, ekjncj çaqьn bastaqan Germania edj. Soqьsqa qatьnasqan imperialistjk elderdjң ər qaisьsь da çaңa kolonia, zat cьqarьp satatьn rьinoktar aludь aldarьna maqsat etjp qoidь. Būl maqsattarqa çetudjң tura çolь naizanьң ūcь, bjlektjң kycj — soqьs dep bjldj. Өitkenj, kapitalizm erterek damь qan — Anglia, Fransia, Gollandia siaqtь elder dynienj ylesjp bөljp alqan. Būl xalge, keijnjrekte өsjp kyceigen Germania, Çaponia siaqtь elder razь bolmadь. Kapitalizmnjң negjzgj zaңь-kjm kyctj bolsa, sol kөp aluь kerek. Sonьmen qatar, kapitalizmnjң imperialistjk dəujrdegj damuь ər elde ərtyrlj. Kapitalizm zamanь aumalь-tөkpelj zaman. Bjr kezde bjr el, bjr imperialistjk top kyctj bolsa, endj bjr kezde ekjncj el, imperialistjk ekjncj top kyctj bolьp cьqadь. Osьdan keljp, kycke qarai kolonialardь qaita bөljsu, ьqpal çyrgjzetjn elderdj, rьinoktardь qaita bөlu məselesj imperializm zamanьnda ədettegj js. Imperialistjk zamanьnьң bjr belgjsj — būrьnьraq damьqan kapitalistjk elderdjң bykjl çer çyzjn bөljsjp alqandьqь. Endjgj bөljs — qəita bөljs. Būrьn iemdenjp qalqan elder basqaqa ūltaraqtai çerjn de onailьqpen bermeidj. Qaita bөljs məselesjn çalqьz aq soqьs cecedj.

Sondьqtanda, kapitalizmnjң, onьn qaicьlьqtarьnьң cielenjsken tyrj — imperializmnjң airьlmaitьn qandь kөilek çoldasь, qan cengeldegen soqьs kapitalizm qūrьmai tūrьp çoiьlmaitьn apat ekenjn Lenin men Stalin talai aitqan bolatьn.

Stalin çoldas Roi Govardpen əңgjmeleskenjnde — «kəzjrgj soqьs qau pьnьң negjzgj sebebj nede?» — degen sūrauqa: «kapitalizmde»... «onьn basqadan el-çūrt basьp aluqa ūmtьlqan imperialistjk belgjsjn de» dedj.

Mūnьmen qatar, kəzjrgj bolьp çatqan soqьstardьң ekj tyrj ia bolmasa ekj çaqь barlьqьn esten cьqarmau kerek. Eger Germania, Italia, Çaponia facisterj basqьncьlьq ədjletsjz soqьs acьp otьrsa, olarqa qarsь өzderjnjң azattьqь, təuelsjzdjgj ycjn kyresjp otьrqan Ispan, Qьtai qalqtarьnьң qorqanu soqьsьn ədjl soqьs deimjz.

Eger Cexoslovakia ykmetj өz qalqьnьң talabьn orьndap, Germania facizmjne qarsь tūrsa, būl da ədjl soqьs bolqan bolar edj. Bjraq, Cexoslovakia ykmetj өz jcjndegj reaksiacьl partialardьң çana Anglia, Fransia ykmetterjnjң kerj tartpa toptarьnьң dympujmen tabansьzdьq etjp, kөngjctjkke salьndь. Jrə masqara qьlqanda, Fransia ykmetj Cexoslovakiamen çasasqan өz ara çərdemdesu cartьn būzdь.

Өzjnjң sezjnde taban audarmai, Cexoslovakiaпь çaqtaqan çalqьz aq Sovet ykmetj boldь. Өitkenj, Lenin-Stalin partiasь bastaqan Sovet өkmetj qalqaralьq beibjtcjljktj, ər eldjң azattьqьn, təuelsjzdjgjn çaqtaidь; ədjletsjz imperialistjk soqьstarqa ər qacanda belsene qarsь tūradь.

Endj,— imperialistjk elderdjң jcjnde ala-bөlc soqьs qūmarlьq kөrsetkendei Germaniaqa, Çaponiaqa, Italiaqa ne boldь, — degen sūrau tuadь. Būl sūrauqa çauap beru ycjn, basqasьn qoia tūrьp, Germaniaпь alaibq.

Anglia men Fransiaqa qaraqanda Germania imperializmj soңьraq damьdь, bjraq tez uaqьttьң jcjnde soqьs kycj çaqьnan da, texnikasь çaqьnan da Evropadaqь elderdjң aldьnqь qatarьna qosьldь. Būrьn bөljnjp qoiьlqan çer carьnьң territoriasьn qaita bөludj talap ettj. Germania imperializmnjң aldьmen kөz salqaпь Balqan tybegj, Ukraina, Zakavkazia, Çaqьn Cьqьs — Iran, Mesopotamia, Aravia bolatьn. Osьndai basqьncьlьq planьn orьndau ycjn 1914 çьlь Germania soqьs bastadь.

Bjraq, 1914 çьldьң imperialistjk soqьsьnьң nətiçesjnde Germania mьqtь soqqь çedj. Būrьnqь kolonialarьnan airьldь, orasan kөp cьqьnqa ūcьradь. Ərine, būl auьrtbalьqtьң bərjde Germania çūmьscьlarь men carualarьnьң moinьna tystj. Bykjl kapitalizm dyniesjnjң çalpь krizisjnjң ystjne, 1929 çьlь bastalqan ekonomikalьq laisaң krizis əsjrese

Germaniaңь qattь kyizelttj. Būl siaqtь auьr xalden cьqudьң çolьn finansь burçuaziasь çalqьz aq soqьstan tabatьndai kөrdj. Ol kezde Germania da ykmet basьnda otьrqan sotsialdemokrat partiasьnьң predateldjgjmen paidalanьp, «qalqtьң tūrmьsьn çaqsartamьz» degen siaqtь өtjrjk ūrandarmea 1933 çьlь ykmet biljgjn facister өz qolьna aldь.

Germania sodan berj soqьsqa daiьndalyda. Eldjң barlьq ekonomikasь soqьs ycjn çūmьs qьladь. Soqьsqa kerektj zattardь cьqaratьn өndjrjs ielerj sansьz paida kөrjp otьr. Zeңbjrek өndjrjsjnjң qoçasь Krupp tek qana 1937 çьldьң jcjnde 16,8 million marka paida taptь. Al, өsь uaqьttьң jcjnde Germania eңbekcjlerjnjң xalь mylde qūldilap tөmen dep kettj. 1933 çьl men 1938 çьldьң arasьnda çūmьscь tabьnьң eңbek aqьsь 30 protsentten artьq kemjdj. Çūmьssьzdardьң sanь 2 millionnan astь.

Aul caruacьlьqьnьң xalь de oңьp tūrqan çoq. Egjs kөlemj bjr million gektardai azaiьp otьr. Gitlerdjң «oqьmьstьlarь» et pen mai den saulьqqa ziandь eken dep dәleldemekcj boladь. Būl xalge razь bolmaqandardьң jcjnen bas kөtergenderjn katorgaqa aidap, aiausьz qьsьmcьlьq kөrsetjp, atu, asu kyn sanap ūlqaiuda.

Germania proletariatьnьң er çyrektj kommunist partiasь facisterdjң quqьnьna, terrorьna qaramastan, soncama auьr çaqdaida facist diktaturasьn qūlatu ycjn kyresjp, өsjp, cьnьqьp keledj. 1937 çьlь bjr qana Rur oblьsьnda bolqan jrj-jrj stackalardьң sanь 264 ke çettj. Mjne, būl çaqdaidaqь facisterdjң sьrtqь saiasatь soqьs avanturasь boluь qaçap nәrse emes. Keibjr kjcj-qūrьm әlsjz eldj talasa, өz eljndegj qalьң būqaraqa «būl facizmnjң çetjstjgj» dep kөrsetuge tьrьsadь. Eger Germania ykmetj sьrtqь saiasatьnda çeңjljs tapsa, bjrjңqai qalq maidanьnьң kyc alьp ketetjndjgj sөzsjz. Ol uaqьtta facizmnjң өmjr syruj de ekj talai.

Bjraq, jckj saiasi çaqdaiь osьnca tianaqsьz, ekonomikasь kyizeljste otьrqan Germania qancama arandaqanmen jıj, ūzaq soqьsqa batьlь barьp cьquь qiьn. Gitler, aldьmen, kөrcjles kjckene, әlsjz memleketterdj qolьna qaratuqa tьrьsadь. Būl çөndegj әdjsjnjң bjr çaqь aiqai, qoqanloqь bolsa, ekjncj çaqьnan cpion, diversanttar çjberu, cataq cьqaru, çaulap alatьn eljnjң өz jcjndegj ykmetke qarsь reaksiacьl kycterdj paidalanu bolьp otьr.

Gitler өzjnjң osь әdjsterjn Cexoslovakia mәselesjnde meiljnce qoldandь. Cexoslovakia qalqьnьң sostavьna tek qana nemjs emes, basqa bjrnece ūlttar kjredj. Cexoslovakia qalqtarь 300 çьl boiьna Avstro — Vengria monaxtarьnьң qūldьqьnda keldj. 1914 — 1918 çьlqь bjrjncj imperialistjk soqьsta German çana Avstro — Vengria imperialarьnьң çeңjluj nәtiçesjnde Cexoslovakia qalqь būrьnqь qūldьqtan bosanьp, өz aldьna el bolьp, 1918 çьlь respublika bolьp edj. Cexoslovakianьң өz aldьna respublika boluьna Reseide Sotsialistjk Oktәbr revolutsiasьnьң çeңuj airьqca әser etken bolatьn. Cexoslovakiadaqь nemjster, sol erte zamanda cextardьң çerjn otarlau maqsatьmen endjrjlgen nemjster ia bolmasa zorlьqpen nemjstjkke ainaldьrьlqan cextar bolatьn.

Respublikalь Cexoslovakiada otьrqan nemjs eңbekcjlerj Gitlerden kөmek sūraqan çoq. Qaita, facizmge qarsьlьqьn bjldjrdj. Bjraq, Germania facisterj әiteujr ūltьmьz nemjs degennjң өzj aq Cexoslovakiaqa qarsь dau cьqaru ycjn çetkjljktj sьltau dep taptь; Cexoslovakia memleketjnjң territoriasьnda facistjk ūiьm acьp, onь Gitlerdjң agentj Konrad Genlein bastadь; Slovak ūltcьldarьn «өz aldьna avtonomia qūrьp beremjz» dep qūtьrttь, Cexoslovakianьң būrьnqь prezidentj E. Benec tūsьnda kyc alalmai kelgen reaksiacьl pomeccik-kulaktar partiasьn ykmet basьna otьrqьzuqa uәdelestj. Sөitjp, Cexoslovakianьң jcjne jrjtkj saldь.

Ekjncj çaqьnan, qalaida soqьsamьz degen qoqanloqьqa salьp Anglia men Fransianь çasqadь.

Garmania imperializmj ylken so-

qьsqa daiьndaluda. Bjraq, alьstaqь elmen ūzaq soqьsuqa kəzjrgj çaqdaida camasь çoq. Sondьqtan, kөrcjles əlsjz memleketterdj basьp ala otьrьp, cikj zat bazasьn molaitьp, aldaqь soqьsqa kerektj pozitsialarьn kyceitpekcj. Sol plannьn bjr bөljmj Cexoslovakianь basьp alu edj. Ortalьq Evropada Germania ystemdjgjn çyrgjzuge qarsь sьna bolьp, Germaniamen railaspai, Fransiamen çana Sovetter Soiuzьmen railasьp otьrqan Cexoslovakianь çoisa, Sovetter Soiuzь, Fransia, Cexoslovakia elderinin arasьndaqь өz ara kөmektesu cartьnьn bjr punktь өzjnen өzj būzьladь. Būl beibjtcjljktjn bjr tiпaqьn çoiu bolьp tabьladь. Ekjncjden, Germania Dunai өzenj arqьlь Balqan tybegjne, Çaqьn Cьqьsqa qarai çaqьn çol tabuqa tьrьsadь; sьrtqь saiasatьnda railas bolьp kelgen Pөlca, Vengria, Rumьinia ykmetterjmen qosьladь. Būl soпqь kjcj, əlsjz memleketterdjn taqdьrь da bolacaqta Cexoslovakianьn taqdьrьna ūqsamauь kymәndj.

Ne qьlqanda da Fransia men Anglianьn Ortalьq Evropadan qol yzetjndjgj aiqьn. Ekonomikalьq çaqьnan qaraqanda Germania bjr tiьn zian etjp, bjr oq cьqarmai kөp bailьqqa ie boldь.

Cexoslovakianьn būlaica çuasьp qolqa tūruьna sebep bolqan Miunxen keljsjmj.

* * *

Avstrianь Germania basьp alqannan keijn, Genlein bastaqan Sudet facisterjnjn әreketj өrci tystj. Cexoslovakiadaqь nemjs pomeccikterj men nemjs burçuaziasьnьn partialarь ykmet biljgjne qatьnasucьlьqtan cьqьp, facist partiasьna qosьlьp kettj. Maidьn aiaqьnda Cexoslovakianьn munisipalitetterjne sailau өtkjzjletjn edj. Osь sailau qarsaпьnda facister partiasьnьn siezj өtkjzjldj. Siez Cexoslovakia ykmetjnen respublikanьn konstitutsiasьn өzgertudj Sudet oblьsьna territorialьq avtonomia berudj, qacan avtonomia bergence әrbjr nemjstjn ykmet zaпьna baqьnbauьn talap ettj; Cexoslovakia būdan bьlai өzjnjn sьrtqь saiasatьnda Germaniaqa qol artuь kerektjgjn aittь. 1918—1920 çьldardaqь agrarlьq reforma kezjnde pomeccikterdjn çerj satьlьp alьnьp carualarqa ylestjrjlgen bolatьn. Sol ycjn pomeccikterdjn tartqan «cьqьnь» tөlenujn talap ettj. Sudet oblьsьnda genleincjlerdjn әtretterj çasaqtalьp, nece tyrlj būzaqьlьqtar jstei bastadь 15—20 maidьn kezjnde Germania nьn 10 divizia camalь әskerj Cexoslovakia cekarasьna keljp tөndj.

21-mai kynj Cexoslovakia ykmetj zapastaqь әskerdjn bjr bөlegjn әsker qatarьna caqьru turalь qaulь aldь. Ykmettjn būl adьmьn Cexoslovakianьn bykjl qalqь tygel qostap, өzderjnjn təuelsjzdjgjn qorqauqa ьnta-çjgerjnjn kyctj ekendjgjn kөrsettj. Cexoslovakianьn būl bet albsьn kөrgen Fransia men Anglia ykmetterj Cexoslovakianь çaqtaimьz degendj aittь. Būl Germanianьn aldьna nedəujr bөgeu bolьp qaldь.

Cexoslovakia kommunist partiasь facizmge qarsь qalq frontьn ūiьmdastьruqa kyc saldь. Kommunist partiasьnьn Praga ūiьmь aktivterjnjn çinalьsьnda Ortalьq Komitettjn bjrjncj sekretarь Gotvald çoldas — agressorlarqa qarsь kyres qana beibjtcjljkke tianaq bolatьndьqьn, әitpese agressorlardьn dandaisьp ketetjndjgjn aittь.

Genlein partiasь sasqalaqtadь. Genleinnjn өzj Berlinge, Londonqa qarai capть.

Anglia ykmetjnjn bastьqь Cemberlennjn 21-mai oqiqasь kezjnde Cexoslovakianь çaqtaimьz degenі Germanianьn asqan qomaqailьqьn basu ycjn aitьlqan bos sөz bolьp cьqtь. Dūrьsьnda, Cemberlen Cexoslovakiadan Gitlerdjn qolьn qaqpaitьndьqьn bjldjrdj. Sudet məselesj būrьn Cexoslovakiadaqь nemjsterdjn «tenjdjk» sūrauь degen çamьlqьmen çyrse, endj өzjnjn cьn sipatьna keljp. Aqьlcьn konservatorlarь men Gitlerdjn arasьndaqь sauda ekenj acьq kөrjndj. Fransia ykmetjnjn bastьqь Daladie өz eljnjn myddesjn satьp, Cemberlennjn cьlauьna jlestj. Cexoslovakia ykmetjne qьsьm kөrsetjp,

facisterdjn degenjne kəndjru ycjn Anglia lord Rensimendj «kenescj» esebjnde aqūsta Cexoslovakiaqa çəneltti. Godçi bastaqan Cexoslovakia ykmettj facizmge bjr az ustupkalar çasadь.

Osь çaqdəida facizm bel alьp, taqь elerdj. Talaptarьn būrьnqьdan da kəbeittj. Cexoslovakianь bəlcektep, teljmge salqьsь keidj.

12-sentəbr kynj Gitler Cexoslovakianь balaqattap səz səiledj. Gitlerdjn səzj genleincjlerdjn ūiьmdasqan beibastaqtьq jsteujne mūrьndьq boldь. 13-sentəbrde Sudet oblьsьnьn bjrqtar çerjnde facist ətretterj byljk cьqardь. Bjraq, būl byljktj ykmetkycj men qalqtьn kycj bjrlesjp bjr kynnjn jcjnde çoidь. Qalq genleincjlerdjn ūiьmьn taratudь, Genleindj sotqa berudj talap ettj. Genleincjler Germaniaqa qactь.

Sentəbrdjn 21 kynj Praganьn (Cexoslovakianьn astanasь) çartь million qalqь ezderjnjn azattьqьn, təuelsjzdjgjn saqtaudь ykmetten talap etjp kəcege cьqtь. Dəl sol kynj Ūlttar ligasьnda səilegen səzjnde Litvinov çoldas: «Eger Fransia ezjnjn mjndetjn orьndap, kəmek kərsetse, Cexoslovakia ykmetjmen çasasqan cartьna səikes Sovet ykmetj tez çana mardьmdь kəmek kərsete me-dep būdan yc kyn qana būrьn Cexoslovakia ykmetj bjrjncj ret sūrau qoiqanda, būqan Sovet ykmetj kəmektesemjz degen acьq çauabьn berdj» dedj.

Səitjp, Cexoslovakia qalqьnьn ez azattьqьn, təuelsjzdjgjn kəksegen ynjne, qacanda ədjldjktj çaqtaitьn sovet qalqьnьn ynj qosьldь.

Cexoslovakia ykmetj otan qorqaudь çaqtaitьn adamdardan qaita qūrьldь. Sentəbrdjn 23 kynj ykmet mobilizatsia çarialadь. Əsker qatarьna caqьrьlqan azamattar artьqcaьntamen keldj. Genleinnjn barma degen prikazьna qaramastan, Sudet oblьsьnьn azamattarь da kərsetjlgen srokta caqьru punkttarьna keljp məljm boldь.

Qai elde bolsa da demokratianь çaqtaucьlardьn bərj de Cexoslovakia çaqьna audь. Fransiada, Angliada bjrqatar mobilizatsia çūmьsь çyrgjzjldj. Ekjncj çaqtan, Angiia men Fransianьn kertartpa toptarь Cexoslovakianь Germanianьn talaubna beru kerek, əitpese soqьs cьqьp ketedj dep zarqaqtь. Cexoslovakianь qūrban qьlьp, beibjtcjljktj saqtalьq degen ygjt tarattь. Sonda da, 26 sentəbrde səilegen səzjnde Gitler ezjnjn qorqaqtьqьn bjldjrjp qoidь. Ortalьq Evropadan aqьrqь qolqam çalqьz aq Sudet oblьsь, əiteujr amalsьzdan qana bolmasa soqьsu mylde oiьmьzda çoq, dep montansьdь. Būqan, German armiasьnьn generaldьq ctabьnьn bastьqь Bektjn «bjzdjn ūzaq soqьsqa camamьz çoq» dep Gitlerge qarsь cьqqan məljmdemesjn qossaq, cьnьnda da facistjk Germanianьn kycjnjn asьp bara çatbaqandьqьn kəremjz. Eger Anglia men Fransia ykmetterj Gitlerge çaramsaqtanudьn ornьna, Sovet ykmetjnjn beibjtcjljk pozitsiasьn qoldasa, facistjk agressorlardьn aiaqьna əide qacan tūsau salьnqan bolar edj.

Sentəbrdjn 30 kynj Germanianьn Miunxen qalasьnda tərt memlekettjn bas qosqan konferensiasь boldь. Anglia, Fransia, Germania, Italia ykmetterjnjn əkilderj Gitlerdjn tjlegjne laiьq etjp, Cexoslovakianьn taqdьrьn cectj. Cexoslovakianьn territoriasьn talan-taraçqa saldь. Germania Sudet oblьsьn basьp aldь. Polca Tecin Sileziasьn tartьp aldь. Vengria da keljp bjr byljrden Cexoslovakianьn çerjne auz salьp otьr. Būl elder osь alqandaiьna qanaqattanьp otьrqan çoq. Beibjtcjljktjn cetj kərjnbeidj.

Miunxen keljsjmjn çasaucьlar Sudet məselesjn cecumen imperialistjk elderdjn arasьndaqь qaicьlьqtь çoiьp, soqьstan qūtьlamьz dep ez elderjn sendjruge tьrьsьp edj. Būl aitqandarьnьn bərj de cьlqi ətjrjk bolьp cьqtь. Bjraq, facizmnjn tauь caqьlqan çoq. Anglia men Fransianьn qalqtarьnьn myddesjne zian keldj, ezderjnjn ertengj çauь bygjn taqь da kyceie tystj. Anglia men Fransia ykmetterjnjn arь çer çyzj demokratiasьnьn aldьnda airandai təgjldj. Mjne, Miunxen keljsjmjnjn keibjr qortьndьlarь osьndai.

Endj Anglia men Fransia ykmetterjnjn kəzjrgj bascьlarь Cemberlen men Daladie German facizmjn nege syiemeldeidj degen sūrauqa kelsek, oqan Litvinov çoldas mьnadai çauap berdj: «...batьstьq memleketterdjn bileucj toptarьnьn arasьnda, facizm çūmьscь tabьnьn cabuьlьna qarsь cьnьnda da ūzaq tosqaubl boladь dep sengjctjk etetjn adamdar az emes. Agressiacьl memleketter sonьmen bjrge facizmnjn tjregj bolqandьqtan, agressiacьl memleketterdjn soqьsta çenjluj, ia olardьn diplomattьq çenjljsjnjn ezj de facizmnjn çenjljsj bolьp cьqadь çana çūmьscьlar qozqalьsьna qarsь ədeij saibnqan begettjn çoiьluь boladь degen qauьp bar. Būqan qosьlatьn taqь bjr qauьp, agressiacьl elderge qarsь kyreskende qaçettь kyc tenestjru ycjn Sovet Soiuzьmen jstes bolmai tūra almaidь, al būl, reaksiacьl toptar ezderj ycjn jckj saiasi kyreste qolaisьz əser etedj dep oilaidь. Seitjp, bul toptar ezderjnjn əleumettjk çana taptьq pozitsialarьn saqtau ycjn ūlttьq myddelerjn qūrban etudj, ezderjnjn memlekettjk pozitsialarьn çoqaltu qaupjne ūcьratudь artьq kerjp otьr».

***

Miunxen keljsjmjnen keijn Germania qomaqailarь bjr ylken «portsianь» asap aldь. Cexoslovakianьn 31.200 carcь kilometr territoriasьn, basqaca aitqanda, çalpь kelemj Gollandia memleketjnjn territoriasьna camalas en curailь çerjn, mol bailьqьn kycpen basьp aldь. Bul «porttsia» aranь acьlqan german facizmjnjn çūmьrьna çūq ta bolqan çoq, qaita Miunxen zagovorьnan keijn facist agressorlardьn aranь būrьnqьdan da çaman acьlьp kettj. Өitkenj, german facisterj imperialistjk soqьstь ydete tysu ycjn Anglia men Fransia reaksiacьl burçuaziasьnьn qolьnan soqьs — strategialьq çana ekonomikalьq çanа pozitsialar aldь.

Cexoslovakianьn barlьq 13.916 kilometr temjr çolьnьn 26 protsentjn, barlьq derljk kemjr bailьqьn, metallurgia çana temjr qorьtu endjrjsjnjn ycten bjrjn, jrj avtomobil zavodьn, tolьp çatqan tyrlj macina qūrьlьsь çana elektrotexnika zavodtarьn, əsjrese Cexoslovakianьn en manьzdь, çaratьlьs bailьqtarь mol, aubr çana çenjl endjrjs kəsjbj kyctj Sudet oblьsьn Germania bytjndei ezjne qaratьp aldь.

«Germania imperializmj Cexoslovakiadan ezj camalai aiatьnnan gerj, kebjrek qamtьp qaldь. Cexoslovakianь belcekteu çenjnde german facizmjnjn odaqtasь bolьp, Pelca çandana bastadь. Vengria edəujr çerdj qomaqailanьp asap qaldь. Mūnьn ezj Evropanьn ūlьlь-kjcjlj çьtqьctarьnьn qūlqьnь toidь degen sez emes. Qaita, bular būl arandar, tek Cexoslovakianь qana emes, sonьmen qatar tjptj Evropanьn basqa da bjrsьpьra elderjn çanadan belјsu tenjregjndegj: kyrestj būrьnqьdan da ercjtjp, būrьnqьdan da kyceitjp çjberdj» *(Molotov)*.

Fransuzdьn çana Aqьlcьnnьn ykmet basьndaqь reaksiacьl toptarь agressormen keljsuge bola, tek Cexoslovakianь qana emes, sonьmen qatar tjptj, ezderjnjn myddelerjn de qūrban ettj.

Facistjk memleketter bjrqana būrьnqь kolonialardь qaita belјsu emes, tjptj Evropalьq memleketterdjn bjrsьpьrasьn çanadan koloniaqa ainaldьru ycjn alasūrьp otьrqanь, osь maqsatpen Evropada da, Aziada da imperialistjk ekjncj soqьs ertjn tūtandьrqandьqь, ol ert bykjl çer çyzjljk sūrapьl qan tegu, zor qьrqьn soqьs qaupьn kynnen kynge kyceitjp, beibjtcjljkke carpuьn tigjzjp otьrqandьqь çūrttьn bərjne de aiqьn. Sudet oblьsьn basьp alqannan son facisterdjn taratqan kartasь german facizmjnjn basqa elderdj ezjnjn koloniasьna ainaldьrьp, basqa qalqtardь ezu, tonau planьn ete aiqьn kersetjp otьr. Būl kartada kersetjlgen sroktar boiьnca ystjmjzdegj 1938 çьldьn basьnda Avstrianьn, kyzjnde Cexoslovakianьn taqdьrь cecjlmek bolsa, Germania būl çьrtqьcdьq planьn jske asьrqanьn kerjp otьrmьz.

German facisterjnjң planь-kөrcjles maida memleketterdj вjrjndep вasьp alьp, ortalьq Evropanь өzjne вaqьndьrьp — вaza çasap, Sovetter soiuzьna cавuьl çasau әreketjn tezdetu.

Bjraq, facister вūl plandь ecвjr qoçasьz çasap otьr. Mūndai çygensjzdjk plan turalь qalq өzjnjң cecucj sөzjn әlj aitqan çoq. Qalqtьң maqsatь soqьs emes — вeiвjtcjljk; вasqa eldj kycpen вasьp alьp, tonau emes — qalqtardьң өz ara tatulьqь. вjrjңqai qalq frontь mūndai talaucьlьq, qan tөgucjljk, oiran salucьlьq әreketterge çol вeruj tijs emes, çol вermeidj de. Beiвjtcjljktj çana qalqtardьң вostandьqьn saqtau ycjn eң aldьmen facisterdj çana imperialistjk reaksiacьl kapitulәnttardь çygendeu çolьndaqь kyrestj вarьnca kyceitpei вolmaitьndьqь qalqtardьң sanasьna qonьp, вūl çoldaqь kyres kyn sanap өrjs alьp keledj. Facizmge çana imperialistjk soqьsqa qarsь kyres maidanь yzdjksjz keңeiude.

Sovetter Soiuzьna auz salmaqcь вolqandar өzjne keletjn merttj tysjnjp qoiuь kerek. Çapon soqьsqūmarlarь Sovet territoriasьnьң вjr вәlegjn вөljp aluqa әreket çasap, вjzdjң Qьzьl-Armianьң kycjn sьnamaq вolqan edj, olar esevjnen çaңьlьp, sazaiьn tarttь. Әrine, вūl çapon soqьsqūmarlarьna tysjnjktj sabaq вoldь Al, eger German facisterj вjzdjң sotsialistjk Otanqa qarsь oq atsa, oi өz oqьnan alqan çaraqatьnan sauьqьp ketuj ekj talai вolatьnьn tysjnjp qoiuь tijs. «Soqьs өrtjn salucьlardьң, Sovetter Sciuzьna qarsь agressorlardьң qandai provokatsialьq qьlьqtarьna вolsa da, — ol meilj batьsta, meilj cьqьsta вolsьn, вjz soqьs өrtjn salucьlar men provokatorlardьң әrвjr soqqьsьna ekj ese, yc ese soqqь men çauap вeremjz» (Molotov).

Cexoslovakianь talauqa вailanьstь вykjl dynie çyzjljk qьrqьn soqьstьң qaupь өte-mөte kyceijp kettj. London men Pariçdьң reaksiacьl toptarь, Cemвerlen men Daladie mьrzalar «вjz dynienj soqьstan qorqap qaldьq» dep dauьrьqadь, «вjz өzjmjzdjң myddemjzdj вykjl dynie çyzjndegj вeiвjtcjljk myddesjne qūrвan etjp otьrmьz» dep zarlaidь. Әrine, mūnьң вәrj de çalqan ekenj, enвekcj вūqaranь aldau, adal adamdardь çaңьldьru, adastьru ekenj aiqьn. Miunxen keljsjmjne qatьnasqan elderde kәzjr qarulanu өse tysude, armialardьң sanь kөвeiude, soqьs вudçetterj arta tysude. Anglia men Fransianьң facistjk eldermen keljsuj, әsjrese Miunxen keljsjmjne keluj, imperialistjk soqьstь өcjru вьlai tūrsьn, qaita soqьs otьna mai qūiьp, өrcjtucjljk вoldь. Soqьstьң çaңa ocaqtarь cьquьnьң, onьң kөlemj ūlqaia вerujnjң qaupь вūrьn вolьp kөrmegen dөreçede asqьnьp otьr. Cexoslovakianь вeiвjtcjljk ycjn emes, qaita soqьs myddesj ycjn talauqa saldь. Aвissinia men Avstrianьң çem вoluь da вeiвjtcjljk ycjn emes, soqьs myddesj ycjn вoldь. Anglia men Fransia ykmetterj facistjk elderge ustupka çasau arqьlь өzderjnjң xaljn çaqsartuь вьlai tūrsьn, qaita өzderjne өzderj tor qūrьp otьr, olar вūl torqa oralmai kete de almaidь.

Bjz çoqarьda imperialistjk ekjncj soqьstьң вastalqanьn aittьq. Būl soqьstь Germania, Çaponia, Italia taqь вasqa da ьlqi agressiacьl elder çyrgjzjp otьr. Būl soqьs cьnьnda өzderjne qarsь вaqьttalьp otьrsa da вasqa «demokratialьq» dep atalatьn derçavalar soqьs өzderjn carpьmaidь degen kjsjnjң pjcjnjn kөrsetjp otьr, өzderjnjң вeiвjtcjljgjn dәrjptep çyr, вjraq agressorlarqa вjrtjndep өzderjnjң pozitsiasьn вerjp, olardь masairatьp, arqasьn keңge saldьrьp keledj, olarqa toitarьs вerudjң ornьna, olarqa çaңa pozitsialar вerjp keledj.

«Soqьstьң mūndai вjrçaqtь sipatь вarlьqьn «demokratialьq» memleketterdjң soqьs çөnjnde nemese ekonomika çөnjnde әlsjzdjgjnen desek, ol dūrьs вolmas edj. «Demokratialьq» memleketter, әrine, facistjk memleketterden kyctjrek. Өrcjp kele çatqan çer çyzjndjk soqьstьң вjrçaqtь sipatь вarlьqь «demokratialьq» memleketterdjң facistjk derçavalarqa qarsь вjrьңqai maidanьnьң çoqtьqьnan. «Demokratialьq» memleket degender facistjk memleketterdjң «ūcqarьlьqtarьn», әrine, maqūldamaidь çana

olardьn kyceiujnen qorqadь da. Bjraq, olar Evropadaqь çūmьscьlar qozqalьsь men Aziadaqь ūlt — azattьqь qozqalьsьnan onan da ərj qorqadь, facizmdj osь «qauьptь» qozqalьstardьn bərjne «çaqsь em» dep esepteidj. Sondьqtan, «demokratialьq» memleketterdjn bileucj toptarь, əsjrese, Anglianьn bileucj konservator toptarь, — çygensjz ketken facistjk bilep — tөsteucjlerdj «jstj tьm ūcqarь cekke çetkjzbeu» kerek dep ygjtteu saiasatьnan ərj aspaidь, sonьmen bjrge, çūmьscьlar qozqalьsьna çana ūlt — azattьqь qozqalьsьna qarsь olardьn reaksialьq — politsialьq saiasatьna өzderjnjn «əbden tysjnetjndjgjn» çana negjzjnde oqan tjlektes ekendjgjn tysjndjrjp qoiadь. Sarizm tūsьnda patca saiasatьnьn «ūcqarьlьqtarьnan» qorьqqan, al qalq tan onan da ərj qorьqqan, sondьqtan patcanь ygjtteu saiasatьna, demek, qalqqa qarsь patca men *aubz bjrjktjru* saiasatьna kөcken orьstьn liberal — monarxist burçualarь qandai saiasat qoldansa, Anglianьn bileucj toptarь būl çөnjnde naq sondai saiasat qoldanьp otьr. Reseidjn liberal-monarxist burçuaziasьnьn osьndai ekj ūctь saiasatь onьn tanqdaiьna әbden tatьqanь belgjlj. Anglianьn bileucj toptarь çana olardьn Fransiadaqь, Amerika Qūrama Ctattarьndaqь dostarь da sol tərjzdj өzjnjn tarixi sьbaqasьn aladь dep oilau kerek» (BK(в)P tarixь qьsqaca kursь, qazaqcasьnьn 346 — 347 betterj).

Imperialistjk ekjncj soqьs çana Cexoslovakia məselesjnjn keibjr qortьndьlarь əzjrge mjne osьndai.

Oraza aitьnьң taptьq mənj çana djnge qarsь propaganda çӥmьsьndaǫь mjndetterjmjz

Sərsembaev D.

Bjzdjң Sotsialistjk Otanьmьzda eksploatator taptьң çoiьluь, çūmьssьzdьqtьң, çoqcьlьqtьң çoiьluь, sotsialistjk caruacьlьqtьң ystem bolьp, eңbekcjlerdjң mədenietjnjң gүllenuj djn negjzjne mьqtap soqqь berdj. Būl bjzdjң eljmjzdegj eңbekcjler ideologia maidanьnda kөp tabьsqa ie bolqandьǫьn kөrsetedj.

Alaida, djn qaldьqtarь aul-selendjk çana qalalarda myldem çoiьlьp bjtken çoq. Artta qalǫan eңbekcjlerdjң sloiarьnda djnge senu, eskj ədet-qūrьptardь qoldau əljde kezdesedj.

Djnge senu adamdardьң sanasьndaǫь kapitalizm qaldьǫьnьң eң zorь bolьp esepteledj. Djnnjң qandaiь bolsada sotsializmnjң çauь. Sondьqtanda artta qalǫan eңbekcjlerdjң sanasьndaǫь djn qaldьqtarьn Sovetke qarsь elementter sotsialistjk qūrьlьsqa qarsь kyresterjnde paidalanuǫa tьrьsьp baqadь. Yitkenj çaular djnnjң sotsialistjk qūrьlьsqa bөget çasaitьndьǫьn çaqsь bjledj.

Çaular djn qaldьqtarьnan paidalanьp, eңbekcjlerdj sotsialistjk qūrьlьstьң mjndetterjnen aulaqtatuǫa, sotsialistjk caruacьlьqtьң өrkendeujne bөget çasauǫa əreket jstedj.

Çaular djn qaldьqtarьnan paidalanuь, əsjrese, djn meiramdarь tūsьnda kyceite tysedj.

Djn meiramdarьnьң Sləm djnjndegj jrj meiramnьң bjrj «oraza aitь» boladь.

Molda-icandar oraza kynderjnde cjrkeudj, mecjttj, taǫь basqa namaz oqitьn orьndarьn çijn yijne ainaldьrudь qoldarьna alьp onda qalqqa, sotsialistjk caruacьlьǫьmьzǫa zianьn tigjzedj, bөget çasaidь. 30 kyn arьpacьp ūstaitьn oraza eңbekcjlerdjң den saulьǫьna qana zianьn tigjzjp qoimai, olardьң caruacьlьqьna, mədenisaiasat dəreçesjnjң өsujnede kөp zian etedj.

Djn, onьң meiramdarь, ədet-qūrьptarь qanaucь taptьң qolьndaǫь taptьq maqsatьna paidalanatьn qūralь.

«Marksizm, osь kyngj djnder men cjrkeulerdjң barlьqьnda, barlьq djn ūiьmdarьnьң qandaiь bolsada, qai uaqьtta bolsa da eksploatatsianь qorqauqa çana çūmьscь tabьnьң basьn ainaldьruǫa qьzmet etetjn burçuazialьq reaksianьң organdarь dep qaraidь...» (Lenin, «çūmьscь partiasьnьң djnge kөz qarasь», XIV tom, 70 bet).

Facister, kapitalister olardьң reaksiacьl өkmetterj çūmьscьlardь, carualardь, əsjrese, kolonia eңbekcjlerjn mədenietten, saiasattan aulaq ūstap, djnnjң ūuьn olardьң denesjne çaiьp, djn, moldalar, icandar arqьlь eңbekcjlerdj aiausьz qanaidь. Djnnjң, orazanьң tərtjbjn būzucьlarǫa çaza qoldanadь. Mьsalь, Anglianьң koroldьq sotь djn tərtjpterjn būzǫanь ycjn balalardь da tyrmege otьrǫьzuǫa zaң cьǫarǫan.

1936 çьlь Italia men Germania facisterj oraza meiramьn çauьnger Ispania qalqьna qarsь kyresu ycjn pai-

dalandь. Olar Ispan respublikasьnьn vostandьqьna çana təuelsjzdjgjne qarsь kyreste Morokko taqь basqa çerlerde facist Frankonь qoldaitьn mūsьlman ūiьmdarьn qūrdь.

Būl faktьlardьn bərj, djn eskj ədetqūrьptardь oraza meiramьn trotskicjl-buxarincjl, burçuaziacьl-ūltcьl facisterdjn, olardьn agentterj moldapoptardьn qalqtь eksploatatsialau ycjn paidalanatьn qolьndaqь qūralь ekendjgjn kərsetedj.

Sondьqtan da bjzdjn partiamьz teaksiacьl ruxanilarqa qarsь batьl kyresedj.

«Partia djn çənjnde beitarap bolz almaidь, sondьqtan ol — djnge qarsь, djncjl soqьr senjm ataulьnьn bərjne qarsь propaganda çyrgjzedj, yitkenj ol qьlьmdь çaqtaidь. Al djncjl soqьr senjmder qьlьmqa qarsь cьqadь, yitkenj djn ataulьnьn bərj qьlьmqa qarama-qarsь nərse... partia djncjl soqьr senjmder çənjnde beitarap bola almaidь, sondьqtan ol būl soqьr senjmderge qarsь propaganda çyrgjzedj, yitkenj būl — eksploatator taptardь qoldaitьn, osь taptarqa bas iudj uaqьzdaitьn reaksiacьl ruxanilardьn ьqbalьn çoiudьn bjr dūrьs çolь (Stalin, «Leninizm məselelerj» 193 — 194-bet).

Qai çerde djnge qarsь kyres ūiьmtьlsa, sol çerde molda-icandar ozderjnjn kontrrevolutsialьq çūmьsьn çyrgjzuge tьrьsьp baqadь. Ətken çьlqь oraza kynderjnde molda-icandardьn ūiьmdastьruь men keibjr çūmьscь-carualar orazanь ūstadь.

Tyrkjstan, Keles audandarьnda oraza kynderjnde moldalardьn azqьruь men kei bjr kolxozcьlar ьndjrjs mjndetterjn orьndamaqan. Tyrkjstandaqь moldalar oraza kynderjne ь mecjttj qaita actь. Tyrkjstandaqь «xoça — Axmetiossavь» qabьrьna Qazaqьstannьn, Ozbekstannьn keibjr audanьnan moldalar sibnuqa keldj.

Arьs audanьndaqь «Çaņa talap» kolxozьndaqь kolxozcь Lesbek moldanьn ygjtjmen oquda çyrgen 16 çasar qarьndasьn malqa satqan. «Kөkbastau» kolxozьnьn mycesj Çaņabaev əielj bosanqanda, qьzь өlgende djn ьrьmdarьn qoldanqan.

Qьzьl-qūm audanьndaqь «Aq-qūm» kolxozьnda Scipjlda degen molda kolxozdьn predsedatelj Ətecovten, ətjrjk spravka alьp ərj moldalьq, ərj səudegerljk jstedj.

Lugovoi audanьndaqь «Ornek» kolxozьna bjr molda barьp, 3 qoidь tasattьq etjp soiqьzqan. «Kөk — oraq» kolxozьndaqь kolxozcь Qacqьnovtьn kөzjne cөp tysjp ketjptj. Ol dereu «ūcьnьp qaldьm» dep moldaqa barьp kөzjn oqьtьp, moldanьn ьrьmьna tabьnqan.

Arьs audanьndaqь «Baiьr-qūm» kolxozьnьn qatcьsь Atabaevtьn aqasь өlgen kynj moldalardьn ygjtjmen ekj brigadanьn adamdarьn kolxoz çūmьsьna ekj kyndei cьqarmai Baxtiarov, Ainabekov Tөlec degen moldalar bas bolьp, çanaza oqьtqan. Mūnьn bərj moldalardьn ūiьmdastьruьmen bolqan jster. Mundai faktьlar az emes.

Oraza kynderjnde poptar-moldalar, qalqtь aldap, djnge sendjrjp ozderjnjn kontrrevolutsialьq ygjtterjn çyrgjzuge tьrьsadь.

Sondьqtan ərbjr sanalь çūmьscьlar, carualar, çastar moldalardьn aitqanьna ermeuj tijs. Djnge, qūdaiqa senu, 30 kyn oraza ūstau, eskj kapitalistjk qaldьq. Būl kapitalistjk qaldьqtьn tamьrьn qūrtu ərbjr sanalь enbekcjlerdjn mjndetj.

Enbekcjlerdjn sanasьndaqь djncjldjktj çoiu partia propagandasьnьn bjr ylesj. Djnge qarsь propaganda çūmьsьnda yzdjk ynemj çyrgjzu kerek. Oraza kynderjnde çana basqa uaqьttarda da djnge qarsь propaganda çūmьstarьna oqьtucьlardь, agronomdərjgerlerdj, paidalanuqa kөnjl bөlu kerek. Djnge qarsь propaganda çūmьsьna kjtap qana, oqu yij, qьzьl muijs, klub çana kino teatr orьndarь kөrnektj orьn aladь. Onda leksia, əngjmje, kөrkem ədebietterdj daustap oqu mymkjncjljkterdj tolьq paidalanu kerek.

QK(b)P II siezj «respublikada djnge qarsь propagandanьn çaiь əljde bolsa qanaqattanarlьqsьz ekenjn kөrsete keljp, siez partia ūiьmdarьn çana çaubnger qaūdaisьzdar soiuzь enbekcjler būqarasьnьn arasьnda, en aldьmen qalqtьn djncjl bөlegjnjn arasьnda djn-

ge qarsь çūmьstь ken өrjstetuge mjn-
dettj» ettj. Siez djnge qarsь propa-
ganda ycjn çauьnger qūdaisьzdar so-
iuzьnьn ūiьmdarь qana emes, par-
tia sovet, komsomol çana profsoiuz
ūiьmdarьda çauaptь ekenjn atap kөr-
settj.

Djnge qarsь propaganda çūmьstarь
вjr kyndjk iakj nauqan çūmьsь emes.
Djnge qarsь propaganda çūmьsьn yz-
djksjz çyrgjzjp, QK(в)P II siezjnjn
qaulьsьn вūlçьtpai orьndauqa mjndet-
tjmjz.

Utopialьq sotsializm

Utopialьq[1] sotsializm bjrjnci ret, proletariat pen burçuazianьn arasьndaqь kyrestjң kyceimegen dəujrjnde cьqtь.

Kөrnektj sotsialistj-utopister Fransuzdar Sen — Simon (1760 — 1825 çьldarь), Carl Furie (1772 — 1837 çьldarь) çana anglican Robert Ouen (1771 — 1858 çьldarь) boldь.

Sotsialistj — utopister өzderjnjң cьqarmalarьnda kapitalistjk qoqamdь, onьң sotsialni, saiasi çana morəldьq negjzderjn qattь sьnqa aldь.

Olar, kapitalistjk qoqamnьң tamaca, өtkjr sьnьn berumen çaldamalь eңbek negjzjnde qūrьlqan, osь qoqamqa sotsialistjk qoqamdь qarsь qoidь, sotsialistjk qoqamnьң kapitalistjk qoqamnan artьqcьlьqьn dəleldedj. Mjne, olardьң çūmьsker qozqalьsьnьң alqac kezjndegj tarixi ylken eңbegj osьnda edj. Kapitalistjk qoqamdь sьnaqan өzderjnjң sьnьnda «olar, çūmьskerlerdjң bjljmjn kөteru ycjn çoqarqь dəreçelj baqalь materialdar berdj» — dep çazdь Marks pen Engels, «kommunistjk partianьң monefesjnde».

Alaida, Utopialьq sotsializm kapitalistjk qoqamdь teksergen men cьn çoldь kөrsete almadь. «Ol kapitalizm tūsьndaqь çaldamalь qūldanucьlьqtьң negjzjn tysjndjrudj de, onьң esu zaңdarьn acudь da, çaңa qoqamdь qūrucь bolatьn qoqamdьq kyctj tabudь da bjlmedj» (Lenin, VI T. 352-bet).

Sotsialistj-utopister kapitalistjk qoqamnьң kөrjn qazucь proletariat ekenjn kөrmedj. Olarca proletariat tek qana, eң barьp tūrqan zəbjrlenucj tap dep qaraldь.

Olar proletariattьң tarixь ornьna tysjnbei, sotsializmnjң artьqcьlьqьna eksploatatorlardь sendjru arqьlь qoqamdь sotsialistjk tyrde qaita qūruqa bolatdь dep sanadь.

Osьlai, Sen — Simon Napolion 1-nj eskj əleumettjk negjzderdj qiratuqa çana sotsialistjk tərtjp ornatuqa kөndjrmekcj boldь.

Osьndai ūsьnьstardь Ouen Anglia koroljnьң aldьna qoidь. Furie sotsialistjk obcina ornatuqa, өzderjnjң kapitalьn berudj tjleitjn kapitalister, pomeccikter ycjn ədeilep qabьldau saqatьn çarialadь. Eksploatatorlardь sendjrjp, qoqamdь sotsialistjk tyrde qaita qūruqa, olardь qatьstьrmaqcь bolqan barlьq əreketter, tykke aspaitьn bolьp cьqtь.

«Utopisterdjң, onьң jcjnde qalqcьldardьң, anarxisterdjң, es-erlerdjn qūlauьnьң bjr sebebj — olar qoqam damuьndaqь qoqamnьң materialьq tūrmьsьnьң çaqdailarьnьң bastapqь rөljn moiьndamadь, sөitjp, ideializmge salьnьp, өzderjnjң praktikalьq qьzmetterjn qoqamnьң materialьq tūrmьsь damuьnьң kerekterjne negjzdemei, olarqa bailanьstьrmai çana oqan qarsь, qoqamnьң realdьq tūrmьsьnan qol yzgen «mjnsjz plandarqa» çana «bərjn qamtucь proektjlerge», negzjdep qūrdь». (BK(b)P tarixь, qazaqcasьnьң 119 betj).

Tek, Marks pen Engels sotsializmdj qьlьmqa ainaldьrdь.

1 „Utopia" degen sөz grek sөzj, çana, sөzbe sөz audarqanda bolmaqan çoq orьn. („U" çoq „topos" orьn), qialdь. oidь bjldjredj.

«Proletariattьn ūlь ūstazdarь — Marks pen Engels, sotsialist-utopisterge qarama — qarsь, sotsializm — qialcьlardьn (utopisterdjn) oilap cь qarqanь emes, kəzjrgj zamandaqь kapitalistjk qoqamnьn damuьnan cьqatьn qaçettj nətiçe dep bjrjncj bolьp tysjndjrdj». (BK(b)P tarixь, qazaqcasьnьn 11-betj).

Berncteinianstvo

Berncteinianstvo — Marksizmnjn negjzderjne revezie çasap, odan revolutsialьq maŋьzьn alьp tastaucь saiasi aqьm. Berncteinianstvo german sotsial-demokrat partiasьnьn çana II Internatsionaldьn kөsemderjnjn bjrj Eduard Berncteinnjn (1850 çьlь tuьp, 1932 çьlь өldj) atьmen ataldь.

Bernctein proletariatpen burçuazianь bjrlestjrudj aigjlj çaqtaucь boldь. Lenin men Stalin Berncteinnjn kəzqarasьn aiausьz sьnadь.

«Sotsializm çaqьn arada js çyzjne aspaitьn maqsat çana būdan basqa ec nərse emes deitjn reformizm (Bernctein çana basqalarь), sotsialistjk revolutsianь js çyzjnde moiьndamaitьn, tьnьctьqpen sotsializm ornatuqa tьrьsatьn reformizm, tap kyresjn çygjzu emes, qaita taptardь keljstjrmekcj bolatьn reformizm-būl reformizm, kynnen kynge jridj, kynnen kynge barlьq sotsialistjk beinesjn çoqaltadь» (Stalin). Reseide Berncteindj çaqtaucьlar legaldь marksister çana «ekonomister», al keijnjrekte mencevikter boldь.

Nigilizm

Nigilizm, nigilistj (nihil degen latin sөzjnen iaqni ecnərse emes) — nenj bolsada qabьldamaitьn, ecbjr printsiptj çol çobanь, negjzderdj moiьndamaitьn adam.

Ұлт мемлекеттік А. С. Пушкин атындағы кітапханасы
Кіл. Гос. Пушкинская библиотека
Рус. А. С. Пушкина

MAZMИNЬ

VALERI PAVLOVIC CKALOV

YKMET BJLDJRUJ 3
SSR Soiuzь Qalq Komissarlarь Sovetj men BK(bolcevikter) Partiasь Ortalьq Komitetjnjn kənjl ajtuь 3
QSSR Qalq Komissarlarь Sovetjmen QK(b)P Ortalьq Komitetjnen 3
BASMAQALA Bolceviktjk propagandanь йiьmdastьru programmasь. 5

S. M. KIROVTЬN ÇARQЬN OBRAZЬ MILLIONDARDЬN ÇYREGJNDE MƏNGJ SAQTALADЬ.

S. M. Kirov — Marksizm — leninizm — enbekcjlerdj өz çaularьn çenuge yiretetjn oqььm. 13
Ə. Qazaqbaev Kirov çoldastьn çarqьn beinesj 14

BK(b)P TARIXЬN YIRENUCJLERGE KӨMEK

G. Gak V. I. Leninnjn „Qalq dostarь“ degen ne çana olar sotsial — demokrattarqa qarsь qalai kyresedj degen enbegj.. 17
Bjr elde kommunizm ornatu turalь 19
V. N. Printsev Ktaptan qalai paidalanu kerek. 27
Empiriokritsitsizm degen ne? (sйraqqa çauap) 28
Keibjr esjmder men terminderdjn tysjnjgj 30
Ə. Qaraqйiov Өzdjgjmmen oqu kөp bjljm beredj 33
T. Qazataev BK(b)P tarixьn qalai yirenemjn 34

SSSR TARIXЬNЬN MATERIALDARЬ

S. Glәzer „Mйz qьrqьnь“ 36
1939 çьlqь Bykjlsoiuzdьq qalq sanaqь turalь 46

OQUCЬLARQA KӨMEK

Q. Kөcekov Soqьs өrtjn tйtatandьrucьlar çana Cexoslovakia məselesj 50

DJNGE QARSЬ PROPAGANDA YCJN ARNALQJAN MATERIALDAR

D. Sərsembaev Oraza aitь nьn taptьq mənj çana djnge qarsь propaganda çйmьsьndaqь mjndetterjmjz. 58
Keibjr sezderdjn tysjnjgj 61

Инв. № 187340-38
Бил. лист

Redkollegia

Технический редактор **Н. Рулев** | Корректор **Шатаков Д.**
Сдано в производство 2/XII 1938 г. | Объем 4 п. л.
Подписано к печати 2/I 1939 г. | Колич. зн. в п. л. 65.000
Казгосполитиздат № 303 | Формат бумаги 70x108/16
Уполн. Казглавлит № 11 | Тираж 5195 экз.

Отпечатано в Кн.-журн. тип. НКМП, г. Алма-Ата, Узбекская, 11. Зак. № 2247